M. Lyons

ERYCI PVTEANI

HISTORIÆ CISALPINÆ

LIBRI DVO:

Res potissimùm circa LACVM LARIVM à IO. IACOBO MEDICÆO gestæ.

ACCEDIT

GALEATI CAPELLÆ *De Bello Mussiano* *Liber, hactenus non editus.*

LOVANII,

Apud PHIL. DORMALIVM & IO. SASSENVM.

∞. IↃC. XIV.

Veneunt Francofurti, in Bibliopolio Elzevirii.

MAGNO ET INCLYTO

PRINCIPI

PHILIPPO

GVLIELMO,

PRINCIPI AVRAIÇÆ,

COMITI NASSAVIÆ,

ETC.

EQVITI AVREI VELLERIS,

HEROI INCOMPARABILI,

ERYCIVS PVTEANVS

MEDICÆVM SVVM

CONSECRAT.

MAIORIS MINERVAE DATVRVS MVNERA, MAGNE ET INCLYTE PRINCEPS, PIGNVS PRAEMITTO: HOC IPSVM HISTORIA EST, QVAM NON OMNES TAMEN MOLIVNTVR: ET CISALPINA EST, QVAE QVIDEM IO. IACOBVM MEDICAEVM INSVBREM, ET RES AB EO CIRCA LACVM LARIVM POTISSIMVM GESTAS SPECTAT. DESIGNAVI OLIM VELVT SPECIMINE QVODAM, NVNC DESCRIPSI VIRVM; SED EA DVNTAXAT VITAE PARTE, QVA HACTENVS LATVIT, ET STRENVVS TAMEN FVIT. ENIMVERO NVLLVS ETIAM ESSET, NISI VILEM, AVT MALVM ALIQVI DICERENT, VELLENTQVE IGNORARI. VT LIBERE

DICAM, TENTARE AVSVS EST, QVOD PAVCIS BENE CEDERET: EVENTVS VIRTVTEM ILLVSTRAVIT. AN EXTOLLO ARGVMENTVM? DIGNIVS ILLVSTRIVSQVE CAPERE POTERAM; FACERE NON POTERAM. ET TAMEN RES VNIVS HOMINIS, VELVT PROVINCIÆ TOTIVS SVNT. PROVINCIÆ, SVO QVODAM FATO BELLIS OBNOXIÆ, ET CVI HISTORIOGRAPHVS A REGE MEO DATVS ERAM: HOMINIS, SVO MARTE AD SPLENDIDVM FORTVNÆ FASTIGIVM EVECTI, MAIORIBVSQVE TVIS ALIQVANDO NOTI IN CASTRIS CÆSARIANIS. ANIMVM PRINCIPIS ADHVC PRIVATVS GESSIT; VIRI, ADOLESCENS, AVT ETIAM PVER. VT OMNIA AVDERET, MEDICÆVS ERAT: FORTIS AVTEM, VT IN GLORIAM GENTIS PATRIÆQVE CRESCERET; INVICTVS QVOQVE, POSTQVAM LACVM LARIVM DEBELLAVIT. ERGO SVAVE NVNC TIBI ERIT, INCLYTE PRINCEPS, AD ILLAS AQVAS, LITORA, COLLES, ET SEVERIORE FACIE RVPES ALPESQVE MENTIS ITINERE VEHI. LOCI AMOENITAS MARTE HORRIDA, ET SVO TAMEN GENIO RIDENS, HEROICVM ANIMVM TVVM DIVIDET, NVNC PACIS, NVNC BELLI AFFECTV. OPTABIS HOSTEM, SED QVEM COMMVNEM RESP. CHRISTIANA HABET: RVRSVS AD TRANQVILLITATEM VOTA STVDIAQVE CONFERES, VT ET TVOS VELVT PIVS PATER REGAS, ET ALIOS VELVT MAGNVS CADVCEATOR SOCIES. SED ARMA CESSENT: AGIS NOBILISSIMA QVIETE TVA, QVOD OMNEM SVPERET MARTEM, ET HISTORIAM FACIAT: IMO IAM EGISTI, QVOD OMNIBVS VICTORIIS PVLCHRIVS EST, QVODQVE MAIORES TVOS, ILLOS LONGA SERIE STRENVOS, ILLOS, VT OMNIA DICAM, CÆSARES ILLVSTRAT. ET EXPRIMAM? OMNI FORTVNÆ EVNDEM OSTENDERE VVLTVM POTVISTI, TANQVAM NON SATIS CORPORE FORTIS INVICTVSQVE, NISI ET ANIMO ESSES. VT RES HVMANÆ SVNT, PROMISCVAM OMNIBVS PVGNAM NECESSITAS TEMPORVM ASSIGNAT, NON OMNIBVS ADOREAM. SIC MISERI PLERIQVE SVMVS, CONSTANTES NON SVMVS. AC SANE SI RECTE CALCVLVM PONIMVS, VITA MORTALIVM VELVT MARE EST, ET NAVIGAMVS OMNES. EST QVI ALTVM PETAT, QVI LITVS PREMAT, ET TERRÆ PELAGIQVE CONFINIA METIATVR: VERVMENIMVERO VBIQVE VIM SVAM CASVS EXPLICAT. HIC VENTORVM INIVRIA OBRVITVR, HIC SCOPVLO ILLIDI-

TVR,

TVR, HIC IN VADO HAERET: AD SVMMAM, NAVFRAGIO PLVRES ITER, QVAM PORTV TERMINANT. ET TVAM IGITVR RATEM, MAGNE PRINCEPS, HAC TEMPESTATE RERVM NON VNA FACIE NEPTVNVS EXERCVIT: SED VNDIS ET PROCELLIS MAIOR, * SVSTINVISTI QVICQVID ASTRA MINABANTVR, ET * PROGRESSVS ES. VICISTI MARE, ET SINE IMPEDIMENTO NAVIGAS: VERE MAGNVS, QVIA TRANQVILLVS INTREPIDVSQVE; VERE FELIX, QVIA VIRTVTE LÆTVS. ALIVM TE QVIA FORTVNA NON VIDIT, POTENTISSIMVS REGVM PHILIPPVS PRÆSENTEM ADMIRATVS EST; BELGISQVE REDDIDIT, VT VNIVERSO GENERI HVMANO RELVCERES. SED ET HENRICVS MAGNVS NON PLENVM ADHVC MAIESTATIS SVÆ FVLGOREM CENSVIT, NISI INTER GALLIÆ DEOS, SIVE HEROES TE HABERET, ET SPLENDIDISSIMIS NVPTIIS SANGVINI REGIO INSERERET. FECIT: CVMQVE SVAM NON POSSET, ILLVSTRISSIMI PRINCIPIS CONDÆI SOROREM IN MATRIMONIVM DEDIT; SIC QVOQVE BORBONIAM. PLVS TAMEN HAVSERIS GLORIÆ AN SPARSERIS, DVBITO. PROXIMVM CERTE VELVT SOLI SIDVS VBIQVE EXSTITISTI. MEHERCLE, APTAM SATIS IN TERRIS IMAGINEM NON REPERIO, QVA VIRTVTVM TVARVM SPLENDOR EXPRIMATVR: CÆLO OPVS, VT MAIESTATEM SVAM SERMO ACCIPIAT. SIC IGITVR SVBLIMEM TE, ET QVODAM DIVINITATIS IVBARE CIRCVMFVSVM SVSPICIO, ET MAIORI CVLTV, QVAM DONO VENEROR. SED FLORITIVM TVVM, ADMIRANDI INGENII ET FACVNDIÆ VIRVM, SI NVNC QVOQVE AVDIS; BENIGNVS POST BENEFICIVM NVPERVM ERIS, ET TVO HOC OPVS PATROCINIO, TOTAMQVE SIMVL PALLADEM MEAM PATIERIS COMMENDARI. AMPLIVS ERIT, PROTEGI A TE MEDICÆVM, QVAM CELEBRATVM A ME ESSE. SCRIBI VERO SI TVAS VIRTVTES SINES, ADDAM FORTASSIS TANTO FASTIGIO FAMAM, DVM IPSE CAPIAM; ET IN LVCEM EFFERAM MONVMENTA, QVÆ HOC ÆVVM VINCANT. VALE MAGNE ET INCLYTE PRINCEPS, ET VIVE, VT DIV FRVI BONITATE TVA POSSIMVS. LOVANII, IN ARCE, IV. KAL. APRILIS, ∞. IↃC. XIV.

* *Allusum ad Symbolum Principis, qua Navis est, ventis oppugnata, cum Scito:* SVSTINENDO PROGREDIOR.

FED. CARD. BORROMÆVS

ERYCIO PVTEANO

BELGARVM PRINCIPIBVS

A CONSILIIS,

& Hiſtoriographo Regio.

CVM Hiſtoriæ tuæ partes à Clariſſimo Sacco mihi per hoſce menſes oſtenderentur, lætabar ſanè, quia magnus jam ipſe litterarum gloriâ, Propinqui noſtri rebus animum adjeciſſes. Nunc verò, cùm videam procedere magnis incrementis opus, tantò magis, & lætor, & tibi gratias ago, & ut pergas, hortor. Plena magnis militiæ exemplis erit hiſtoria, & claritudinem rerum facillimè ſtilus tuus exæquabit. Nos viciſſim, ſi quâ in re poterimus prodeſſe tibi, faciemus libenter; quia & ſic tua virtus poſtulat. Vale.

C. PLINIVS

LIBRO V. EPISTOLA VIII.

PVlchrum imprimis, non pati occidere, quibus æternitas debeatur, aliorúmque famam cum ſuâ extendere: me autem nihil æquè ac diuturnitatis amor & cupido ſolicitat. res homine digniſſima, præſertim qui nullius ſibi conſcius culpæ, poſteritatis memoriam non reformidet.

IN

IN ILLVSTREM
VIRI AMPLISSIMI CLARISSIMIQVE
E. PVTEANI
CISALPINAM HISTORIAM:
quâ res potiſſimùm circa LACVM LARIVM
à IO. IACOBO MEDICÆO geſtæ
continentur.

Τὸν κρατερὸν Μεδικαῖον ἀρήιον αἷμα Λατίνων
Ἔγχεϊ καὶ θυμῷ πάντα δαμασσάμενον,
Ἀνδρῶν μητρυιὰ μεγάλων ἐδάμασσε βαθεῖα
Νὺξ μάλα, καὶ λήθης κῦμα πολυῤῥόθιον.
Ἐῤῥύκιος δ' ἐμὸν εὖχος ἀρήιον αἷμα Συγάμβρων
Ρύσατό νιν, Μυσέων ἐκ κλέος ἀμφιέσας,
Ὄμβρον δ' εὐεπίης χρυσοῦν κατεχεύατο κείνου,
Ὥς ποτε τῆς παιδὸς Ζεὺς μέγας Ἀκρισίου,
Παυροεπὴς, γοργοῖς δὲ σοφὸν νόον ἀμφικαλύπτων
Ῥήμασι, Μοιράων φάρμακον ἠδ' Ἀΐδου.
Νῦν δ' Ἄρης ζωὴν μὲν ἐὴν Μούσῃσιν ὀφείλει,
Ἐῤῥυκίῳ Βελγὶς, Βελγίδι δ' Αὐσονίη.

IDEM, PROPE AD VERBVM.

INgentem MEDICÆVM Hetruſci è ſanguine Martis,
Omnia qui ferro ac impete ſubdiderat,
Sæva noverca virûm magnorum injuria noctis
Subdiderat, Lethes fluctibus implicitum.
ERYCIVS mea cura, Sicambri è ſanguine Martis
Servat, & à Muſis donat habere decus,
Eloquiíque viro auratum ſuperingerit imbrem,
Haud ſecus ac natæ Iupiter Acriſii,
Pauciloquus, ſenſúſque altos ſermone rotundo
Includens, fati quæ medicina foret.
Muſarum nunc ſævus habet Mars munere vitam,
ERYCII Belgis, Belgidis Auſonia.

DANIEL HEINSIVS.

IOANNIS
IACOBI MEDICÆI
INSVBRIS
BREVE ELOGIVM.

IO. IACOBVS MEDICÆVS INSVBER, MARCHIO MARINIANI, EQVES AVREI VELLERIS, MEDIOLANI ANNO ∞. CCCC. XCVIII. EIDIBVS FEBRVARII NATVS, ET EGREGIE ENVTRITVS, INDOLE MOX ÆTATEM VICIT, MAGNA VIRTVTE AD GLORIAM ENITENS. STATVRA MEDIOCRI FVIT, PECTORE LATO, TOTOQVE CORPORE PVLCHER: ADSPECTV SVAVIS, NON SINE ACRIMONIA, OCVLIS PENETRANS, TANQVAM MAIESTATEM GRATIIS IVNGERET: NATVRA FACVNDVS, INGENIO ACER, MANV FORTIS, MORIBVS COMIS: DISCIPLINÆ TENAX, IN DELICTA SEVERVS: SIQVID AGENDVM, CELER; AD OMNIA PROMPTVS, ET GRATVS OMNIBVS; QVEM QVI AMABANT, SIMVL VEREBANTVR: OTII IMPATIENS, VOLVPTATVM OSOR: MILES ET DVX, STRENVVS ET MAGNVS: SVIS PRIMO AD LACVM LARIVM, DEINDE PER VNIVERSAM FERE EVROPAM CÆSARIS AVSPICIIS VICTOR, IN PATRIA VRBE FATIS CONCESSIT, ANNO ∞. IↃ. LV. TVMVLVMQVE IBIDEM, QVO VIX PVLCHRIOR TOTA ITALIA CONSPICITVR, A FRATRE PIO IV. PONTIFICE MAXIMO ADEPTVS EST.

De Die Natali, Genitura, & Fortuna MEDICÆI Cardanus in Aphorismis Astronomicis.

ERY-

VIRTVTE
DOLOQVE
IO. IACOBVS MEDICÆVS,
MARCHIO MARINIANI,
INSVBRIÆ
DECVS.

ERYCI PVTEANI

HISTORIÆ CISALPINÆ

LIBER I.

Res potissimùm circa LACVM LARIVM
A
IO. IACOBO MEDICÆO
Gestæ.

BREVIARIVM.

PERIS *limen brevi Naturæ non senescentis elogio exornatum. Magnorum ingeniorum facinorúmque nullum non ævum ferax. Homines mali aut ignavi præsentem oderunt virtutem, & quicquid non est, æstimant. Sed* IO. IACOBVS MEDICÆVS, *ut invidiæ, dum viveret, obnoxius; ita Stilo dignus fuit: vir animo manúque fortis, & quem omnis posteritas admiretur. Rerum ab eo gestarum compendium, & velut ad Historiam iter. Tum origo, parentes, familia. reditura claritas prodigio notata. Indoles ad arma*

& militiam; & quia emergens, mox in urbe hostes habuit. Ergo etiam puer insidiis circumventus, & ferro læsus, tanquam ad vindictam, majorémque fortunam convaluit. Adversario interfecto, urbem deserit, Lacum Larium petit, & inter exules degens, jam tum innatâ virtute suum Patriæque fatum cœpit provocare. Galli eo tempore rerum potiebantur, in alienâ provinciâ violenti. Hinc Insubrum pro Francisco Sfortiâ conspiratio; sed defecta, ut publica belli tempestas accederet. Medicæi interea audax facinus, & in reliquo bello fortitudo atque industria. Pontificis, Cæsarísque copiæ se Sfortianis jungunt. Contrà Galli, Lautreco Duce, in hostem eunt, & fugantur. Ad Abduam res geritur: primúsque Medicæus flumen trajicit, & pugnat. Pari mox ardore & successu patria scandens mœnia, exulum agmen inducit, præsidium pellit, & in auxilia cives convocat. Hac pugnâ urbs magis, quàm provincia capta, Principem accepit Sfortiam, sed occupavit. Medicæo Præfectura Lacus Larii delata: quam rigidè ille administrat, cædis Mattianæ ultor, Guelfiæ factionis hominibus plusquàm hostis. Gallorum naves in portu Mussiano accendit, opido parcit. Lautrecus, velut vindex, Leuci reparat vires, Sfortianos classe exuit: quem à plenâ victoriâ Medicæus arcet. Nequicquam deinde æmulatione Clarvillii impeditus, Turnum excîdit,

Herbâ

Herbâ latrones pellit, Mußianam arcem insidiis tentat: quia non successit dolus, majori animo mox obsidionis auctor, & deditionis interpres, quàm si pugnasset. Magnum hinc facinus, & ambiguæ famæ, jussu Moroni aggressus est, & Astorem Vicecomitem, tanquam turbatorem publicæ quietis, interemit. Pro novo urbis vulnere id habitum, & Sfortiæ imputatum: qui tametsi invidiam criminis removet, domestico scelere penè oppressus est. Sed Medicæus, velut præmio donandus, per fraudem exitio destinatur. Re detectâ, discrimen in occasionem melioris fortunæ vertit, & felici astu virtuti sedem quærens, arce Mußianâ potitur.

ERUM humanarum sensim labi. fata & languescere, vetus, sed iniqua querela est; nostrâ autem hac tempestate præcipuè invaluit. Homines ut impunè inertes simus, necessitatem accusamus. Nemo fuit, qui tantum sæculo suo favit, ut optimum putaret. Nunc etiam pravâ opinione decepti plerique, evanuisse olim ingeniorum credunt florem, & ad fæces naturam subsedisse. Hinc solenne mortalitatis vitium: *Negligere atque etiam contemnere proxima;*

Querulum de naturâ suâ genus humanum,

Et inertiæ blandiens,

Præsentia fastidit, remota quærit;

contrà, loco & ætate longinqua admirari. Id enim agimus ferè, ut infra majorum decus positi, quæsitâ labe turpes simus, & laudemus tantùm quæ desierunt esse. Igitur nostro infensi, clarorum virorum facta, moresque alieno & orbe & sæculo quærimus; impenso quoque Antiquitati pretio, quasi lassa aut fracta temporis senio virtus ubique corruisset. Si fruges & proventum hornum spectas; sterilem sæpè annum fœcunditas sequitur, fœcundum sterilitas: ita cum sæculis florent ingenia, ut mox deficiant; & deficiunt, ut renascantur. Hanc varietatem leges mundi habent. Sed nec ulla tam infelicia fuère fata aut tempora, ut virtus desierit: post ignem favillæ reluxerunt. Viros illustres Græca & Romana vetustas frequenti favore fastis & æternitati consecravit; egregiis facinoribus impensiùs favens. invidiam aut ignorantiam removeamus; omnis ætas, omnísque populus in exemplum & admirationem veniet. Qui somno vitiísque mersi sunt, & tam simul mali, ut ignaviæ patrocinium quærant; esse nón sinunt quos suspiciant: bonis rebus infesti, sæculo quicquid peccatur imprimunt, & vicinam omnem gloriæ lucem, quia recto oculo sustinere nequeunt, pravo judicio conantur extinguere. Hic igitur morbus moram rebus, & simul Historiæ objicit; ut cùm pauci fortiter faciant,

Quasi meliora.

Sed rerum & ingeniorum vicissitudo est:

Nec deficit aut desinit Virtus;

Sed latet, invidiâ, aut ignorantiâ septa.

Sic & Historia impeditur;

ciant,

ciant, ſcribere pleriſque aut vile, aut ambitioſum ſit, & ſterili duntaxat induſtriæ relictum. Sed non omnium culpâ ſæculi totius gloria contabeſcit. etiam in tenebris mortales aliqui diem moliuntur: ut poſt occaſum Solis noctem illuſtrant ſidera & velut accendunt. Pectus qui perversâ indole corruptum habent, queruli ſunt; & accuſatores omnium, ingenium à verâ laude removent: Atque iſti oppleverunt velut cineribus igneam vim animi, & otio torpentes mortuorum imaginem habent; imò verò dum ſpirant, ignorari incipiunt. Si quis igitur veterno hoc excuſſo, ad magna & victura mentem erexerit, æternitatem orſus eſt, & tempora ſibi majorum vindicat. Nam ut pro naturæ vigore loquar: annis feſſam & effœtam dicere, aut error, aut ignavia eſt. In corpore humano, ut in elementis corruptioni obnoxiis, ipſa incorrupta; in animo, ut in cælo, æterna; ſenii expers, ſana, robuſta; fœcunda quoque, ſi colatur. Itaque ſi animum expendis, ab eodem æthere ducitur; ſi corpus, iiſdem aſtris naſcitur, & ad eandem laudem atq; famam. Noſtrum quidem hoc ævum, quod pares iterum vitiis virtutes extulit, inſpice; admirabere profectò, qui objectam univerſo generi ignominiam deleant, ſi in aperto magis poſiti, & pro geſtis clari. Sed mihi Hiſtoriam Scripturo MEDICÆVS, velut libamentum

Tanquam vilis, aut ambitioſa:

Sed ab ignavis.

Hi ut neſciantur, vivunt, otio immortui.

Quiſquis recte agit, æternus eſt:

Et natura talis, atque indefeſſa,

Viros omni ævo produxit, virtuteſque:

Etiam noſtro;

Si quis deſcribat. Ego id audeo. in Hiſtoriâ Ciſalpinâ.

Et pro munere injuncto. duraturæ industriæ placuit: simul tueri munus meum, à maximo Rege injunctum; *Opus hoc ipsum bellicum est.* opere si non vasto, vario tamen, quia Martiali, &, ut nullum sine cladibus bellum est, cruento. Itaque vitatis invidiæ odiíque scopulis, narrabo ex illustri & *Vir, qui celebratur, nuper magnus:* æternâ gente Virum, cujus ut alio sæculo virtus resplenduit; ita nunc extra gratiam atque ambitionem gloria erit. Quantum egit, sibi quis- *Nunc ut famæ aptus;* que post fata vindicat: victísque naturæ beneficio obtrectatoribus, demum Auctor famam in- *Ita veritatis testimonio dignus.* venit, cùm Scriptori vero esse licet. Mortuis nemo claritatem invidet; & magna virtus, cùm præconem nacta, post omnia tandem hostem livorem conficit; cujus unius postuma victoria *Nec sejunctus ab Insubrum fortunâ,* est. Non recedam verò ab Insubribus, bellorum quodam fato olim; & nuper jactatis, cùm pro *Qui in bella sua pænè Europam traxêre;* unâ hac provinciâ maximi Europæ Principes paribus pænè votis viribúsque contenderent. Longum gravémque Cisalpina amœnitas Martem tulit, nec interiit: quantíque momenti ad res magnas situs ipse esset, hostes confessi sunt, postquam debellati. Atque alibi suo regiones spatio bellum definiunt: hìc de pugnantium magnitudine, de quiete & securitate Italiæ certatum est. Prorsus ut generosum priscâ nobili- *Vt provinciæ tandem unus Cæsar potiretur.* tate censeas populum; quiescere nisi sub ipso Cæsare recusavit, non alium post tot clades passus Principem, quàm qui orbis terrarum esset.

Mag-

Magnam tantæ fortunæ partem IO. IACOBVS MEDICÆVS gessit, nunc mihi dicendus: ille non æqua nuper judicia expertus, & sic aut non satis adhuc, aut aliter notus. Parum quibusdam erat, negare magnum, nisi & malum affirmarent; quasi facilius gloriam destructuri, si mores reprehendissent. Verùm ita se res habet. Vir militari ingenio, qui Scriptoribus blanditus non est, pulchriúsque putavit, mereri famam, quàm captare; alibi negligi, alibi etiam vellicari cœpit, & in calumniam sævitiæ ac temeritatis rapi; tanquam nullâ virtute, sed cæco fortunæ beneficio evectus. Stupore deinde & silentio odia excepta sunt, tantúmque profecit obstinata injuria, ut cùm mala cessaret fama, ne bona quidem superesset. Prô nefas! tanta vis animi passim favore destituta, primùm luctari circa fidem cœpit: mox oblivionis quodam pondere oppressa, propemodum succubuit. Quippe rati mortales, fieri non posse, quæ rerum ordinem excederent, oblivisci maluerunt, quàm inquirere, admiratione in silentium conversâ. Sed non diutius latere potes magne Heros. Cessârunt odia, oblivio expugnanda est. Humani generis interest, in omnem posteritatem facinorum tuorum memoriam extendi. Et quid in miraculis veteris ævi hæremus? Alexander esse poteras, si te Philippus aliquis genuisset: paria gerere, si tam fortunæ,

Id verò auxilio quoq; Io. IAC. MEDICÆI, qui hic dicitur:

Odio quorundam jactatus,

Cùm elogia non ambiret;

Imò oblivione propemodum mersus,

Cùm majora fide gereret.

Nunc in lucem redit:

Etiam veteris militiæ miraculis asscribendus:

næ, quàm virtutis fuisses filius. Magnum tamen deinceps mortales omnes dicent, qui in uno lacu, & adhuc juvenis, terrarum velut orbem videris debellasse. Te tibi ego reddam, famæ & simul veritatis mysta; nullóque corruptus beneficio, pari ingenio & fide ab æternis virtutibus tuis omnem temporis hominumque injuriam depellam. Vos qui nunc vivitis, & qui victuri postea, amate immortalitatis curam: tum si hæc gesta, & hæc scripta placent; gerite ipsi quæ sic scribi possint, aut scribite quæ sic gesta. ut rara sint, & scitu digna, cùm nullâ facundiâ celebrantur, famâ & æternitate excidunt. Favete, & legite: excelsi invictíque animi exemplum refero, egregium Insubrum, Italiaéque decus. Heroëm, non hominem, qui reluctantem alibi vasto armorum molimini fortunam freno ingenii coërcuit, intrepidâ fiduciâ testatus, quantum ingens hominis unius animus in rebus humanis possit. Sed lubet breviter carptímque complecti magnitudinem argumenti, & velut rudi manu designare rerum imaginem, quam diducam colorum varietate & expoliam.

In exemplum Historiæ & Posteritatis: Vt sciant omnes, quâ industriâ fama constet, Et fortuna corrigatur. Si compendium places;

Natalibus inclytus, sed temporum malignitate depressus, generosam indolem gloriæ desiderio imbuit, & à se exegit quicquid Majores fuerant. Adhuc puer virili vindictâ fortis, validum inimicum confecit. Mediolano pulsus, rudes

MEDICÆVS stirpe nobilis, Indole militaris,

rudes adhuc annos militiæ tradidit, & vasto animo virtutem nutriens, pulchrum exilium fecit. In Gallos mox animosus, pugnando Patriam meruit. Multa consilio & manu patravit, virtute & dolo. quia & in perniciosum civem ferrum strinxit, magnúmque Principis causâ discrimen subiit; obsequio gratus, & tamen facinore invisus fuit: quasi morem gerere, virtutis; gessisse, sceleris opus esset. Sed ille etiam post audaciam felix, nec falli insidiis, nec vinci armis potuit; etsi & injuriæ obnoxius, tanquam amicus; & impar, tanquam hostis. Ergo Principis violentiam bello sustinuit: unicóque præcipuè castello munitus tutúsque, velut è spithamâ rupis, universam provinciam populósque vicinos conterruit. Ita incredibili industriâ & innato vigore animi, planè stupente Europâ, ad excelsa belli vota perrupit: gloriosus quidem, quòd ex ipso silentii profundo emergere tam felici conatu potuerit; gloriosior autem, quòd modum felicitati posuerit, & cùm summa virtus promitteret, mediocria amplexus sit. Vt magna gessit; ita gloriâ suâ dignus fuit, & familiæ suffecit. Namque Mediolani MEDICÆOS esse, mirari Hetruria desiit, postquam prudentissimus in Insubribus bellator tam illustri nomini par fuit. Deinde, cùm dare famam suis omnibus posset, tam benigno fato

Exilio honestus,

Manu fortis, Ingenio callidus,

Audaciâ felix,

Militiâ clarus,

Voto sapiens, Mediocrem fortunam maxime præposuit, Et familiam illustravit.

usus est, ut in fratre & propinquis æternus quoque esset. Fratrem cùm dico, Pontificem dico Maximum, PIVM IV. sacrum rerum humanarum caput: & hunc proximo sanguinis atque dignitatis gradu DIVVS CAROLVS BORROMÆVS, cælestis in terris splendor, excepit, è sorore utriusque natus. Atque ut ambo hi Antistites fuere, facere magnum, alter fratrem, alter avunculum potuit, quem insecuti; si nihil dignum famâ ipse designasset. Sed suis armis, suorum posteà togâ & sanctitate inclytus, quantum paraverat nomen, invênit.

Frater Pontificis PII QVARTI.

Avunculus D. CAROLI BORROMÆI.

Gentem igitur, ut dixi, MEDICÆAM habuit, antiquâ origine illustrem, sceptris & imperio divinitus destinatam; quæ diffusis olim per Italiam, adeóque Græciam radicibus, Florentiæ æternitatem fundavit, & Mediolani cum laude floruit. Etenim inter fœderis Legatos ad Fredericum Imperatorem ab Insubribus missos, Ioannes & Lotharius Medicæi fuere: alter anno ∞.CLIX. alter mox ∞.LXXXIV. Vicus quoque & palatium hodie Medicæum; etsi sic dici desiere, postquam vetus illa familiæ dignitas imminuta. Nam ille à Moronis hodie appellatur: palatium nisi vetera insignia gentis superiori limini inscripta gereret, pænè nesciretur. Pater BERNARDI nomine fuit, vir prudens, gratus civibus, natus negotiis; qui in curâ vectigalium provin-

Gens Medicæi Mediolani inter primas.

Pater Bernardus, vir egregius, & equestri dignitate mãceps.

provinciæ manceps consenuit, nullò detrimento honoris aut famæ; cùm & olim laudabili ritu, in æterna virtutis urbe, *Florem equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum reipublicæ*, quemadmodum M. Tullius testatur, *Publicanorum ordo contineret*. Florem & pænè robur vitæ cœlebs egit. Inclinante verò ætate posteros cogitans, CÆCILIAM SERBELLONAM, è patriâ & nobili familiâ uxorem duxit, splendido & mox fœcundo conjugio. Liberi superstites utriusque sexus fuere: mares quinque: IO. IACOBVS, IO. ANGELVS, BAPTISTA, AVGVSTVS, GABRIEL. filiæ duæ: CLARA, quæ postea WOLFANGO THEODERICO ALTEMSIO nupta; & MARGARITA, uxor GIBERTI BORROMÆI, quibus Parentibus D. CAROLVS natus est. Ante reliquos IO. IACOBVS Mediolani, anno ∞. CCCC. XCVIII.* ac deinde ANGELVS in lucem editi, qui lucem reliquis, atque adeò familiæ laboranti darent. Id sub infantiæ mox initia prodigio promissum. Quippe lucerna, quæ in cubiculo noctu alebatur, repente, pueris dormientibus, extincta est; sed reliquias ignis pyrallis consectans & circumvolitans, ut contractis tandem gyris lucernam contigit, novo Lumine animavit. Res mira: vix plenam flammam Lychnus conceperat, atque cubiculum illustrárat, cùm denuò exspi-

Mater è Serbellonis

Fratres quatuor: Sorores duæ.

* EID. FEBR.

Claritas prodigio significata;

ravit. Nec interpretatio vatum defuit: *Promiscua fortunæ varietatem portendi. puerulos afflictis familiæ rebus certum aliquando, at non diuturnum lumen præsidiúmque fore: & quasi Medicæa apud Insubres gloria in casum cresceret, culpâ quadam temporum hominúmque denuo prolapsuram.* Verùm pater spe dubiâ plenus, ut viam fatis sterneret, honestarum artium cultu ingenium utriusque nutrivit: & sic altum uterque spirans, nec fractus deliciis, nec indulgentia solutus, diverso ducente genio, per diversum vitæ iter ad paterna vota properavit: alter litteris, alter armis experturus, quid summum in rebus humanis esset. IO. ANGELVS pleno desiderio quietem amplexus, cùm per continua & tranquilla pacis studia pueritiam adolescentiámque transegisset, Iurisconsulti titulo Ticini publicè donatus est; ac deinde Mediolani in Collegium Iurisconsultorum doctrinæ & antiquæ nobilitatis suffragio adscitus. Mox pari prudentia & sanctitate componens animum, sacram togam religiosè sumpsit, & tranquillissimam vitam cælibatui tradidit. Ita egregiè commendatus, & per omnes honorum gradus, celerrima virtute evectus, ad culmen humanorum votorum, sed fratre jam defuncto, conscendit, & gratissimo publicè nomine PIVS QVARTVS appellatus est. Sed IO. IACOBVS, cùm primum gustum

Sed in familiâ non permansura.

Pater circa educationẽ diligens,

Non segnẽ filiorum indolem expertus.

IO. ANGELVS *togã armis præfert:*

Iurisconſ. titulum capit:

In Collegium Mediolanense adoptatur:

Fit Pontifex Maximus.

IO. IACOBVS

gustum litterarum hausisset, Romanæ Historiæ serio inhærens, militaris gloriæ cupidinem animo impressit. Hinc ad arma conversus, laxare flammam ingenii cœpit, corpus exercere, discere à peritis, sequi optimos, ac potentiorum amicitias studio & obsequio nectere. Erat in vultu blandities & gravitas, in moribus severitas, in animo virtus, in omnibus fervor, & supra ætatem omnia: quibus in turbulentâ civitate multorum invidiam atque inimicitiam provocavit. Nam melior omnis vita, & virtute emergens, odium apud inertes habet: ignavis nemo invidet. Vix ephebum Paullus Pannianus juvenis nobilis & acer cum armatorum manu ex insidiis adortus, pænè oppressit. atque hîc primum invicti animi rudimentum enituit. Circumfusi adversarii incautum adolescentem infesto petebant ferro. ille in repentino periculo faciliùs gladium, quàm consilium promens, gradu ad prœliandum composito, primam vim viriliter sustinuit: mox ipsis vulneribus stimulatus (quinque jam gravissima acceperat) perrupit & evasit. Vicisse putares, qui sic fugeret; & corpore viribúsque integrum, qui glorioso confunderet sanguine vestigia, nec titubaret. Quàm fortiter pugnasset, læsus ostendit; periculi magnitudinem atrocissima vulnera. Evestigiò igitur in vici-

Arma togæ anteponit:

Egregiè se gerit, & exercet:

Et hostes invenit.

Circumventus graviter vulneratur:

Sed evadit:

nam Castellatiorum domum receptus, & coronâ cinctus amicorum civiúmque, qui confluxerant, Spartano prorsus & heroïco animo medentis sustinuit manum, & contemnere potuit, quicquid hostes inflixissent. Vicit affectum quoque circumstantium generosa juvenis indoles, & cùm nemo non ingemisceret, solus hic qui læsus, serenos circumferebat oculos, velut doloris expers. Parum etiam crudescentes jam ferre plagas, nisi & spectaret: quia igitur gravissimo vulnere dorsum patebat, triente propemodum corporis dissecto, poposcit specula, & constantibus oculis hiatum arbitratus est; hoc tantùm tristior, quia aversum. Vix è periculo vitam viréSque recuperaverat, cùm magis & magis stimulante injuriæ memoriâ, inimicum nobilium juvenum catervâ septum solus aggressus, interemit. Hac cæde universâ familiâ irritatâ, illico urbe excessit; & ad Lacum Larium, eâ tempestate partium tumultu & armis variè inquietum, exulatum ivit, tanquam ad occasionem magnæ virtutis evocatus. Factionis Gibellinæ hîc tunc caput Ioannes Mattius erat: quem per varia discrimina secutus, sæpiùs ipse duxit, & manu consilióque servavit. Helvetiis, Rhætísque gratus fuit, & Theganum cohortium Rhæticarum præfectum, corpore pariter & animo maximum, insigniter sibi conciliavit. Quæ

Et contemnit plagas,

Dolore major.

Nondum percuratis vulneribus, adversarium conficit;

Et exilium amplexus, ad Lacum Larium secedit,

Gibellinis adhærens.

Amicos facit:

vis

vis rectæ & generosæ indolis! labore, vigiliâ, inediâ deliciarum cupidinúmque ipsam pænè memoriam delevit, jam sine on ere ad gloriam anhelans. Nam qui voluptatis blanditiis capti, obrutíque corpori indulgent; humi serpunt, vitámque infami silentio consumunt. Tanti erat urbem relinquere. neque tamen cùm aspera illa locorum diutiùs incoleret, mores inhorruêre. comis & blandus inter amicos: ferocem acerbúmque soli hostes experti sunt. Impetum, & sævitiam sociorum clementiæ officio temperare solebat; ad gloriam, non ad prædam hortari: cum auctoritate, sine imperio erat. Itaque in longiori ac difficili exilio, prius fortunæ, cùm nullum à patre auxilium esset, mox famæ cura industriam acuit. Atque boni nominis fœcunda etiam semina per steriles rupes sparsa. Iam tum honesta quadam cupidine dominandi tentare animum cœperat, & fortunam quasi tardam accusare. Hactenùs enim in umbrâ tantùm militiæ arma, sacramento soluta, induerat, per publicum tumultum & ipse partes secutus: virtuti plenam occasionem bellum non dederat. Interea Mediolani non una rerum facies. Vix sub Maximiliano Sfortia, Ludovici filio, Francisci nepote, civitas respirasse visa, & in Gallorum denuò potestatem cessit. Franciscus I. Valesius, post auspicia mox regni, in Italiam exerci-

Ad omne robur corpus animúmque durat:

Suos retinens,

Aliorum mores corrigit.

Vivere satis non erat; innotescere voluit,

Atque imperio eminere.

Sed occasio adhuc deerat.

Ea è mutatione rerum nascitur.

Franciscus Rex Insubres armis subigit.

exercitum duxit, & feliciter ad Marinianum commiſſo prœlio, provinciam ſibi vindicavit.

Hoſtem victorem Maximilianus Sfortia in Galliam ſequitur, Patris fortunam voluntario dedecore adumbrans,

Parum erat victum eſſe Sfortiam, niſi & abduceretur. Ludovici patris calamitas in filio Regi grata. Nam & ille antea poſt infauſtam pugnam captus à Gallis, diem in carcere miſerè obierat. Sed hoc dedecus Maximilianus ſtolidæ mentis princeps, & à Majorum indole degener, amavit; qui ut imperium, negligenter adminiſtratum, turpiùs etiam amitteret, hoſtem ſecutus eſt;

Velut captivus;

libérque, ut ſic dicam, paternam ſubivit ignominiam, pari fato, majori dedecore apud hoſtem moriturus.

Quia vivendi ſubſidia ſuppetunt.

Vnicum traditæ provinciæ præmium erat, ne egeret. ſic quidem non ſuâ tantùm, ſed patris fortunâ dignus: nam quò ire voluit, meruit rapi.

Provincia violenter adminiſtrata:

Galli deinde, tanquam in provinciâ armis ſubactâ amplius liceret, violenter agere, victoriâ & clementiâ Regis ſui abuti.

Et tam indigenæ quã Galli nocent,

Et dubites tamen, à civibus alibi, an à militibus plus mali; ab exteris, an indigenis. Res novæ & nullâ diſciplinâ compoſitæ, occaſione ſcelerum placent. Plures ergo Mediolanenſium è novâ mutatione rerum audaciam

Impunitate audaces.

colligentes, quia Victoribus adhæſerant, cum Patriâ debellatas quoque leges cenſere, omnia ſibi permittere, aliena rapere; quaſi injuriam facere, id demum eſſet libertate uti.

Iuventus ferox;

Iuventus ipſa annis ingenióque ferox, & turbido imperio læta

læta, lascivire, turbare, vi agere. Atque in istâ corruptelâ etiam qui juris potestate eminebant, posito patriæ virtutísque affectu, rebus suis studere, Iustitiæ sanctissimam manum prostituere, noxiis faciles, insontibus graves, si emptori placuisset. pecuniæ cuncta obnoxia erant. Prorsus suis quoque vitiis Insubres Gallorum famam onerabant: ut non immeritò dixerim, vetera tum vulnera omnia, partim vernaculo partim externo scelere recruduisse, & velut unam plagam universum Reipublicæ corpus factum esse. Virtutis ingeniíque cultus ludibrio erat, boni doctíque odio. Sic ipsis malorum remediis amotis, audacissima quæque facinora impunitatem, atque adeò præmium inveniebant. Imperium crudele, impium, intolerandum: ambitio, avaritia, & demum libido, pro lege; jus & fas pro ludo: & jam post arma sævior pax erat. Sed cætera dominantium vitia populus, tot malis subactus, tolerare utcunque potuit; cùm libidô accessit, universus urbis status, velut gravi procellâ, concussus est. Venus ipsa, furore armata, sæviebat: ad obscœnam fœdámque usuram stupri palàm matronæ virginésque poscebantur, è patriciis, & è plebe: si recusarent, per vim rapi. Sic, quod extremum in tyrannide, sanctissima thori jura violentâ libidine corrupta ac deleta sunt;

Præfecti juris avari.

Suo scelere alieni infamiâ Insubres Remp. lacerant.

Imperium promiscuis vitiis quasi satum:

Libidine eversum.

nec

nec in ipsis privatorum ædibus laribúsque ultima libertatis umbra remansit. Trucem & atrocem istam rerum scenam cùm intueri bonus quisque nequiret, & reprehendere capitale esset; alii, ut quam domi Rempub. lege non licebat, foris ferro vindicarent, spontè exilium amplexi; alii, qui liberiùs aut ferociùs se gererent, per Iustitiæ speciem pulsi & proscripti. ita neque grave cuiquam exilium, afflictâ civitate; & frequens erat, cùm furore quodam minimæ quæque culpæ tanquàm maximæ plecterentur. Flos ferè juventutis ac nobilitatis erat: hos Medicæus excipere, fovere, in armis habere: ac jam brevi temporis spatio robustam satis manum conflaverat, ad res Gallorum infestandas. Hic publicus terror: sed in urbibus occulta civium consilia ad rebellionem. Auctor stimulúsque HIERONYMUS MORONUS erat, & nobilium animos continuis litteris sollicitabat, vir prudens, & per id tempus Tridenti agens; ut Gallis obesset, Francisco Sfortiæ Maximiliani fratri impensè addictus. Franciscum, qui in Belgis apud Cæsarem erat, pronis quisque votis exoptabat: *Fratre meliorem esse, & jure in antiquæ fortunæ fastigium evehi, ex quo ille turpissimâ pactione excidisset. Quem amplecterentur Principem, ipso nomine moneri omnes; Franciscum esse, avi ingenio & virtute ad imperium venire.*

Plerique boni nobilésque in exilium vel spontè eunt, Vel pelluntur.

A Medicæo excepti, arma in Gallos sumunt.

Simul urbes ad rebellionem pronæ: Incitante Morono:

Et Franciscum Sfortiam Principem cupiunt,

Maxi-

Maximilianum nec mente firmum, nec rebus aptum, felicius in otio consenescere: potuisse amittere provinciam, ut ad inertiam se reciperet; non perdere, cum verus Sfortia superesset, heres exul, Princeps optimus, cujus & probitas & calamitas imperium mereretur. Cur igitur alienum adhuc potentiæ jugum sustinerent? cur legibus moribúsque nuper hostis, nunc gravius domini uterentur? Non Regis hoc imperium, sed gentis esse; omnium dominatu libertatem imminui; ac plures propemodum perturbato hoc rerum statu regere panè, quàm regi. Maximiliano neglecto. Ad summam, *Asciscendum esse Principem, qui natalibus Insuber esset, affectu Pater, tutelâ præsens; cujus indoles in majoribus placuisset.* Cùm verò omnium arderent animi, imprimis exules prompti paratíque pro Sfortiâ fuêre, partim odio in Gallos, partim spe recuperandæ Civitatis. Omnium ardorem vincunt exules. Intereà Medicæus, rem æternâ dignam famâ ausus est, & ut consilia Moroni promoveret, fortis videri voluit. Quatuor itineris comitibus assumptis, Mediolanum perrexit: urbémque ingressus sub meridiem, conjurationis tesseram amicis detulit. Medicæus Mediolanũ intrare ausus, Conjuratos adit. Inde rediens in tabellarium Gallum, epistolarum sarcinâ onustum incidit, fortunâ velut ad novum facinus invitante. Item Tabellarium hostium interficit. Digna discrimine præda visa, arcana hostium penetrare. Ergo ut sarcinam raperet, Gallum confodit; hoc quasi cruoris libamento oppressis Penatibus

vindictam libertatis coràm pollicitus. Novum victoriæ genus, & pulchrum, quia fugere licuit. Epistolæ velut manubiæ erant, tanquam ab universâ gente captæ; quibus mox lusit læsítque dolosè hostem, & gliscentem conjurationem validè animavit. Maturuerant Insubrum vota ad defectionem, & recusabant omnes sub alieno deinceps dominio miseri esse. Summa consilii erat, statuto die per provinciam universam arma capere, pro Sfortiâ pugnare, ejicere Gallos, & quantum usque malorum passi, summis viribus ulcisci. Itaque ad maturandum facinus Moronus cum paucis Tridento in Italiam profectus est, & è viâ unà Medicæum duxit. Neque celari tamen hoc iter potuit, aut suspicione magni moliminis carere. Properantibus Rhegium Lepidi, quò frequentes jam exules cōvenerant, Sfortiæ addicti, insidiæ à Fusio Præfecto Regio structæ, & ægerrimè vitatæ sunt. Infelicior etiam exitus aliorum alibi pro patriâ conatum prodidit ac repressit. Comum, exiguo Gallorum præsidio munitum, Palavicinus & Mattius dolo tentârunt, collectis Germanōrum Italorúmque auxiliis. Sed casu, an culpâ proditi, cùm circa mœnia hærerent, noctu à Gallis oppugnati, & cùm terrestri itinere fugerent, faucibus montium intercepti, in potestatem hostium venêre. Palavicinus Mediolanum

Et epistolas rapit.

Rebellio decernitur.

Tridento Moronus venit.

Cum Medicæo Rhegium Lepidi se confert:

Et vix insidias evadit.

Sfortiani & alibi infelices, frustra Comū tentant.

num perductus, postquam detexit conjurationem, securi percussus est. Mattius Comi, hostium ludibrio traditus, inter cruciatus exspiravit, vir feroci ingenio, & apud Insubres omnes bellandi audaciâ clarus: quem ita Medicæus luxit, ut armis affectum testatus sit, parum amicus, nisi & vindex exstaret. Serò cognitum, majorem jam Gallorum potentiam esse, quàm ut domesticis posset armis exscindi: ubique in conjuratos sævitum; & oppressâ libertate, sub graviori jugo provincia gemuit, ut Leo Pontifex, & ipse Cæsar bellarent. Iustis uterque caussis stimulatus, ferre diutiùs in Italiâ Gallos non potuit. Itaque percusso fœdere, ingentibus copiis Franciscum Sfortiam per duces manu reducebant. Per Prosperum Columnam, & Ferdinandum Piscarium Cæsar: per Fredericum Gonzagam Pontifex. Sfortia rerum summam Hieronymo Morono commiserat, paullisper spectator belli. Igitur junctis copiis viribúsque, etiam sub libertatis signis agmen exulum se movebat, Francisco Morono duce, Hieronymi fratre, viro perquàm strenuo, & militari prudētiâ insigni. Huic carus imprimis assiduúsque Medicæus, ob præfractum animi corporísque robur; & è totâ exulum turbâ ad ardua patranda, velut in exemplum, sæpius assumptus. Nam quasi justis in armis virtus robustior esset,

Conjuratio à Palavicino detecta. *Is supplicio vitā finit:* *Item Mattius:* *Pluresque Conjurati.* *Pontifex & Cæsar pro Sfortiâ in Gallos consurgunt.* *Belli duces, Prosper Columna, & Fred. Gonzaga.* *Exulibus Moronus praest:* *Is inter omnes Medicæum æstimat;* *Quia fortem,*

jam pro patriâ nihil formidabat: & sic, ne solus in periculum iret, multi amore & simul æmulatione sequi. Quæ facta, imò miracula! pro fabulis sint, nisi publicâ & oculatâ fide obsignata durent. Neque tamen Medicæus in suam famam gestis exultare: ad Moronum velut auctorem & ducem, ut miles ministérque fortunam referebat. ita virtute in obsequendo; verecundiâ in prædicando, extra invidiam, nec extra gloriam erat. Galli interim minimè segnes aut trepidi; sed ad repentinum belli nimbum excipiendum, Lautrecum sequebantur. Primum certamen Abdua dedit, primúmque sanguinem hausit, ut toti provinciæ propinaret. Cis flumen Lautrecus exercitum retraxerat, cunctísque ad citeriorem ripam subductis navibus, hanc viris aggeribúsque munivit. Cæsariani ad flumen usque secuti, per alveum vada frustrà tentârunt. Tum Franciscus Moronus, translatis è Brembo vicino amne duabus scaphis, navíque onerariâ juxta ripam repertâ, quam sub virgulta frondésque piscatores abstruserant, transvehere suos noctis silentio statuit, vallúmque aggredi. Factum: insiliunt, & prope pagum Vaprium evadunt. Contrà Galli strepitu excitati, ad ripam procurrunt. Primus in terram hostésque se Medicæus effuderat, quasi solus pugnaturus; pænè temerario conatu, nisi plus fiduciæ

Et simul modestum.

Galli, duce Lautreco, bellum capessunt.

Abduæ ripam muniunt:

A Medicæo nocte oppugnati,

fiduciæ in viribus, quàm numero habuiſſet. Atque hoc ipſo audaciæ miraculo obſtupefactos omnes tenuit, liberiorémque commilitionibus exſultum fecit. Acrior deinde pugna, excitis clamore periculóque auxiliis hoſtium: cúmque major vis ingrueret, tumultuario conſilio Medicæus fugam cùm ſuis ſimulans, proximam in ripâ domum occupavit. ergo dum eôdem vim hoſtilem trahit, & virtute pertinaciam laceſſit, jam trajectum naviculæ iterant, ac ſubſidium ſubmiſſum eſt. Tandem Helvetiorum, & Hiſpanorum copiis traductis, domum, vallúmque ipſum fugâ hoſtes deſeruêre. Nox & caligo terrorem auxerant. Itaque Lautrecus, mutato repentè belli conſilio, exercitum Mediolanum duxit; ſive ut prœlium declinaret, ſive ut armorum præſentiâ nutantes civium animos in fide teneret. Sic ſerò intellexit, *agitatum injuriis populum cupiditate libertatis incendi*. Sed Cæſariani, quaſi fugientes ſequerentur, ad urbem pariter advolant, rati civium auxilio expugnari poſſe. Primam aciem Piſcarius ducebat, & ex ipſo itinere mox in mœnia direxit, tanquàm in urbe quieturus. Exules, qui diutiùs ferre deſiderium patriæ non poterant, ante reliquos feſtini, per vallum, recenti & interrupto opere hiantem, irrumpunt; ictus miſcent, vi præſidium pellunt, ſternúntque. Sic in urbem ipſam

Et impediti,

Cedunt hoſtibus,

Et Mediolanum ſe recipiunt.

Inſequuntur Cæſariani:

Sine morâ mœnia tentant:

Primique exules penetrant.

ipſam illatum prœlium, dum pugnando hoſtes cedunt; &, quod victoriæ omen erat, Trivultius, exercitus Veneti præfectus, capitur. Medicæus inter primos fortiſſimè dimicans, in conſpectu Larium Penatiúmque tot annorum exilium hoſtili ſanguine expiabat. Ad armorum furorem cives quoque proſiluerant; ſed, dubio etiam Marte, dubii ipſi anxiíque, utri ſe parti jungerent. Quà fortuna rem daret vires inclinare, mali exempli erat: ac tametſi excutere Gallicum jugum geſtiebant, in ipsâ occaſione trepidare. Dux auctórque libertatis deerat: & ſic in cauſsâ publicâ privatum quiſque diſcrimen penſitabat; hinc memoriam injuriarum, iſtinc metum. *Militem utrumque eſſe: & inſolentiorem, avidiorémque novum. Hactenùs ſi quid paſſi, non Regis culpâ, ſed Præfectorum vitio factum, qui naturâ avidi, Remp. tanquam prædam habent. illum, benignum juſtúmque eſſe; hos, tyrannos, avaritiâ & ſuperbiâ ſævos: penes illum ſummam Imperij eſſe; hos moveri poſſe.* Cunctationem civium Medicæus non ferens, alios rogat, alios increpat, &, ut ſuſpectos hoſtibus reddat, nondum ſopitæ monet conjurationis. *Itáne*, inquit, *libertatis oblitos ac fidei, æterni facinoris ſpectatores vos Patria habet? quis metus obſedit animos, quis torpor artus? manum, quam in auxilii fidem nuper porrexiſtis, nunc arma poſcunt.*

Trivultius capitur.

In urbe Medicæus pugnat.

Cives ancipiti conſilio hærent:

Quippe capite deſtituti.

Vtrimque fortunam penſitant,

Et in Gallorum partes inclinant.

Prohibet Medicæus,

Oratione,

Conju-

Conjurare honestum fuit, si gloriosum nunc putabitis, aut necessarium pugnare. Vobis quidem hoc bellum geritur, hic sanguis funditur: & nonne vester? totum hoc agmen ex urbe vestrâ, & gente est; per vim & crudelitatem excisum & emissum. Recipite cives vestros, sanguinem vestrum: alius fratrem, alius filium, alius patrem, quisque civem: urbem urbi jungite. Illi, illi hostes sunt, quos in penetralibus aluistis: in hos sævite armis, qui vitiorum omnium tormentis in fortunas, conjuges, liberósque vestros sævierunt. Nobis quidem hæc patria est, in hac nati altíque sumus: in hac si vivere non licebit, mori saltem licebit. Quid amplius? vivamus an moriamur, in vestrâ manu: sed vita libertatem ipsam, salutémque urbis; mors, servitutem, exitiúmque unà trahit. Expedite segnum ferrum, & communes hostes exemplo meo ferite. Hæc effatus, magno impetu in adversos fertur. Ardore juvenis correpti cives, cùm nullo imperio tenerentur, pariter in Gallos magno fragore detonuêre. Sic Medicæi auspicio, civium auxilio capta civitas, non sine nauseâ sentinam tot calamitatum effudit. Sed per provinciam major jam æstus belli, & pertinax armorum tempestas Sfortiæ incubuit. is in urbem, imperiúmque accitus, magnâ pietate subditos tanquam pater complexus est: clemens, sollicitus, liberalis; quibus virtutibus potentiam auxit.

Et simul exemplo:

Vrbisque capta velut auctor fuit.

Sfortia imperium capit, adhuc bello distractum:

Rempub. ordinat: *Viris fortibus præmia donat.* *Etiam Medicæo:* *Sed Moroni callido instinctu.*

Tanquam arma non impedirent, Rempub. ordinare cœpit, corrupta corrigere, inveterata mala ſenſim tollere, bonos fortéſque laude ac præmio fovere. Hac occaſione etiam Medicæi virtutem novus excépit honor & evexit, favente Morono; qui velut innatâ ſolertiâ fortium virorum æſtimabat facinora, ut ingenia occuparet; ad ſplendidum otium neminem niſi ignavum traducere ſolitus, & cujus ad pompam duntaxat nomen aut potentia valeret. Trahebantur verò, ut dixi, graves adhuc belli reliquiæ, & cum his calamitates. Victi Galli, graviùs jam nocebant, quia per provinciam ſparſi; & qui prœliis non ſufficerent, latrocinia exercebant, opidis paſſim arcibúſque adhuc tuti. Lacum præcipuè Larium cruentus partium furor agitabat: & his aquis velut refocillata laſſitudo hoſtium, melioris aliquam fortunæ fiduciam admiſit. Validâ manu Guelfiorum factio graſſabatur: litora omnia infeſtâ claſſe domita. Muſſium Trivultiani, Leucum Galli, Minacium exules & tranſfugæ tenebant: qui omnes locorum ſitu feroces, faciliùs viribus uſi ſunt, &, pronis in Regem Rhætis, Helvetiíſque, crudelia ubique auſi. Medicæus igitur in Mattii ſuffectus locum, à Gallis paulloantè ignominiosè necati, Præfecturam lacus accepit; munus egregium, & occaſione belli æſtimatum: quod cùm plures ambirent, nemo

Galli urbe, non provinciâ pulſi, *Belli fortunam ſuſtinent,* *Circa lacum Larium feroces.*

Hujus Præfecturam Medicæus capit,

nemo tamen capeſſenti invidit: ita illum & favor publicus odio aut æmulationi exemerat: paremque jam honoribus maximis fecerat fama. Non poteſt inſignis virtus auctorem abſcondere; præmia trahit, & ſuavi pollicitatione inter labores blanditur. Sed non omnibus extra nubem fortuna ridet: multum conſecutus eſt, qui egregia facinora ad gloriam ſine invidiæ obſtaculo promovit. Æſtimabat provinciam ſuam Medicæus, primùm, quia non ad quietem aut delicias, ſed ad diſcrimina vocatus: deinde, quia ad munus amici; ut ſucceſſor, & ſimul ultor eſſet: poſtremò, quia ad loca quæ amabat. Ivit igitur, & ſelectâ ſtipatus amicorum manu, cùm nullam in præfecturâ pompam affectaret, laborum omnibus ſocius eſſe cœpit: præcipere ſingulis, & ipſe exſequi: in hoſtem milites ducere, & unà pugnare: rapere prædam, & dividere. Initium muneris vindicta Mattii nobilitavit, non ſine crudelitate ſumpta: ita amici & ſucceſſoris animum inulti adhuc manes ſtumulabant; & quam hoſtes exercuerant armorum truculentiam, paſſi. quaſi non in præfectum, ſed dignitatem peccaſſent, puniti ſunt; & auctores atque conſortes criminis, ut ſine maculâ Præfectura eſſet, aut militis, aut carnificis ſævitia extinxit. Primùm quidem exules oppugnati, & Minacium exuſtum. Hinc favillæ latiùs ſparſæ, vicina aliquot

Favore ſuffragióque omnium;

Et virtutis occaſione æſtimat.

In adminiſtratione ſtrenuus,

Et ſimul ſeverus, Mattii mortem ultus eſt.

Minacium exurit:

opida, passímque lacum corripuerunt. Crederes alibi, & ipsas quoque aquas ardere: sic quasi ferrum satis non esset, in reos hostésque ignis sævire debuit; & ut magis rerum natura turbaretur, elementa pugnauerunt. Sed Medicæum cùm caussa absolveret, & ardens in Principem affectus, acriorem quoque pertinacia hostium fecit, & quæ invaluerat Guelfiorum factio, rebus adhuc Sfortiæ infesta. Hæc igitur armis retundi, & vi summâ comprimi cœpta, quò spes Gallicæ conciderent. Victa tandem & prostrata, postquam terrorem crudelitas implevit. Atque Gibellinis tum animi virésque additæ, qui tali duce vim irámque effundere, & moliri toto lacu potuêre, quicquid vincentibus militiæ votis fortuna solet indulgere. Medicæus, ut in solum hostem sævus esset, immenso humanitatis affectu suos complexus est, largus, facilis, familiaris, tam misericors Præfectus, quàm acerbus Victor. Quin & Mattii matrem, fratres, liberósque, tanquam suos habuit, filius ipse, frater, pater. Quantum alibi natura solet, hîc affectus præstitit: mortem Mattii scire poterant, qui non luxissent: quibus perierat, superstes fuit. Hic veræ amicitiæ fructus est, benefacere, cùm possis omittere; & amare, cùm fructum nullum speres. Erga viventes plerique benigni sunt; qui in mortuos, rari omnino existunt.

In hostes ubique sævit:

Sed justâ caussâ stimulatus.

Ergo crudelitate vicit Guelfios:

Atque contrariam factionem virtute erexit.

In suos benignus:

In amicum defunctum pius.

ſtunt. In conjuge, liberis, atque adeò propinquis amicus vivit, etiam cùm deſiit: in his amandus, ne tempori potiùs, quàm virtuti affectus ſerviat. Medicæus autem, poſtquam ultione pariter & beneficio placaſſet amici manes, generoſiùs in Gallorum reliquias, iterum creſcentes, ivit, deductis ad benevolentiam Rhætorum Helvetiorúmque animis. *A Gallis Rhætos Helvetiósque avertit.* In ipſo lacu claſſis adhuc obſtabat, à Lautreco coacta; & foveri bellum poterat, quamdiu infeſtis navibus hoſtis veheretur. Viſum eſt inſidiis petere, quod vires negabant, & incendio delere rates, ut tempeſtatis officium flamma perageret. *Lautreci claſſem inſidiis petit:* Pars claſſis in portu Muſſiano conſiſtebat. huc noctu Medicæus cum armatâ manu venit; clàm penetrat, ignem navibus injicit, vi & ſtrepitu incendium necdum adultum auget. *Et in portu Muſſiano incendit.* Galli conſternati, & jam flammis velut obſeſſi, arma corripiunt, in hoſtem & ſimul ignem confuſo conſilio pugnant. *Gallos repugnantes ſuperat, & in fugam conjicit.* Quia inter ſomnum & trepidationem, pro portu & opido diuiſa erat opera, utrobique victi & fugati ſunt. Opidani ejulatu magis quàm armis fortes, Penates deflebant, quos tutari non poterant: felices etiam, ſi à tectis incendium arcuiſſent. Sed ſupervacuum Medicæo viſum, in muros domóſque ſævire, cùm prompta eſſet præda; aut ultrà ferro hoſtes perſequi, quos navibus exuiſſet. *Vim & flammam ab opido abſtinet.* Armorum tumultu

ac tempestate liberari lacus poterat, solus si Medicæus imperasset. Interea Moronus majore velut belli pondere res Gallorum depressurus, militiæ partem Bilacium misit, classem instruxit, & Præfectum Hermetem Vicecomitem addidit; sive ut auxilia Germanorum, quæ adventabant, sine impedimento lacu exciperet, effunderétque in Lautrecum; sive ut novis auspiciis, rem jam feliciter cœptam geri gloriosiùs perficeret, tanquam melioris ubique fortunæ auctor.

A Morone major apparatus: Et cum classe Hermes Vicecomes mittitur,

Verùm ista consilia in sequiorem eventum imperitia novi præfecti detorsit. Nam Lautrecus, pugnæ occasionem quærens, cum rudi adhuc classe decertare constituit. Ergo quicquid erat navium lintriúmque Leuci armat, Præfectos militésque ad prœlium concitat: *Fortes essent, ad gloriam & simul prædam irent; hostem victorem incedere, quamdiu non pugnaret, audacem solâ fortunâ esse. Aquas sibi vendicarent, quibus terra erepta esset. Si Alpes claudantur, nihil in armis præsidii fore; nec sine periculo fugam institui, quâ solâ salvi esse non possent, nisi ut ignaviam simul miseriámque testarentur.* Quos necessitas urgebat, levis sermo animavit. Eductæ sunt naves, & concitato remigio verberari lacus cœpit. Putares auspicium pugnæ cum ipsis undis esse. Iuvit navigantium impetum spirans à Brumâ ventus, quia scopulis angustiísque impeditus, nunquam

Infausto eventu. Lautrecus pugnæ avidus, Naves contrà instruit, Militésque cohortatur. Educit classem:

non

non ferox, classémque totam paucissimis horis ad promontorium Bilacianum propulit. Hermes imparatus ad pugnam, & quod pavidis usuvenire solet, consilio fluctuans, cùm instare hostilem cerneret aciem, & jam portui imminere, classem deseruit, ratus non infeliciter se cum fortunâ pacisci, si militem in tam ancipiti discrimine servasset. Sic turpi fugâ totum in uno portu hostibus lacum cedens, formidinis socios Comum reduxit. Galli strenuè invecti sunt, & classe, ripâ, opido occupatis, fugientium turbam insecuti. Retionio eo tempore Medicæus venerat, & terrestri itinere Bilacium tendebat, lacum trajecturus. In viâ igitur de prospero Lautreci progressu edoctus, & fugâ Hermetis, magísque gloriâ hostis quàm dedecore suorum stimulatus, in ipsa pænè Gallorum vestigia belli strepitum effudit, ferro igníque violentiam adumbrans: ad quem tumultum repentè hostes conversi, intellexere tandem, vano terrore successum plēnæ victoriæ interruptum. Vsi tamen fortunæ beneficio, & quia abundè damnum Mussianæ classis pensatum, infestâ navigatione vindicare lacum cœpere; cùm pulchrum etiam, & ad speciem gloriæ, pugnare navibus, quas vicissent. Sic paulatim ad vires Lautrecus rediit, & ut in agrum Mediolanensem viam aperiret, tentare Comum statuit. Itáque Turnum copiæ ductæ, quod opidum

Bilacium venit,
Et imparatum Hermetem adoritur.
Is, navibus desertis, turpiùs fugit, quàm pugnavit.
Penè captus,
Ni casu superveniens Medicæus,
Terrore Gallos perculisset.
Lautrecus igitur lacum vindicat;
Acriúsque ad bellum accingitur.
Turnium copias ducit,

dum lunato promontorio munitum, & opportuno ſitu bello movendo aptum, rebus Gallicis ſtudebat. Quinque duntaxat paſſuum millibus Como diſjunctum, littore & lacu infeſtum erat. & propemodum in conſpectu Hermetis claſſis hoſtilis ſtabat. Galli nunc aquâ, nunc terrâ ad mœnia Comenſium effuſi, crebris excurſionibus violentiam explicabant. Sed territus Sfortia, & ab his ſcintillis novam belli flammam metuens, cùm levi ſucceſſu immenſum ſciret hoſtium animos erigi; reprimere inſultum vi majori ſtatuit, & quia infeliciter Hermetis imperitia ceſſerat, operâ & ingenio Medicæi uti. *Huic temporum locorúmque momenta in toto Orobiorum tractu, & rerum occaſiones exploratas eſſe: nomen ad formidinem valere. Quin & Præfecturæ Larianæ hunc honorem meritò adjungi*. In partem tamen oneris Bartholomæum Claravillium miſit, & præeſſe Comenſibus voluit, ut in urbe & in lacu vis auctoritáſque valeret. Bis mille circiter pedites ſecum ille ducebat: ſed perverſo conſilio moram rebus injiciens, cùm Turno vi pellendum hoſtem cenſeret Medicæus, temeritati noluit cohortes committere; & tanquam opido parceret, expeditionem diſſuaſit. Sic honeſto velo malignitas tecta; quantúmque ſibi Præfectus ſtuduit, & obfuit militum votis, & Principem retardavit. Nam rem trahere, quò diutiùs impe-

Comenſibus infeſtus.

Sfortia ſurgentem è lacu tempeſtatem reprimere ſtatuit,

Imperio Medicæi uſurus:

Itémque Claravillij:

Qui Comenſi præfecturâ ornatur;

Et malignè expeditionem trahit,

In rem ſuā callidus.

imperaret, destinaverat; & vicinum habere hostem, utile arbitratus, ut armatus consideret. Vrbem si liberasset metu, supervacuum munus videbatur: nec pellere Gallos poterat, nisi ut Collegæ potentiam augeret. Medicæus contrà, cui cunctatio hæc suspecta, omnia agere, ne otiosum munus haberet; & ut Gallis parem se ostenderet, suis viribus aggredi Turnum decrevit. Collecto igitur undequaque justo militum numero, quos & desiderium prædæ, & fortuna Ducis promptos ferocésq; reddebant, & quantolibet periculo pares, rectà ad hostes advolat. quo nuncio ad novam calliditatem traductus Claravillius, sine morâ eduxit copias: nec minùs callidè quæsivit prœlium, quàm antea detrectârat. Etenim si vincerent Sfortiani, in partem veniebat gloriæ; rem quoque gesserat: si vincerentur, culpam removebat; secutus erat. Ita prout res eventum daret, aut velut auxiliator accedebat, ut temeritatem Medicæi corrigeret; aut velut pugnæ auctor, ut in laudem moram verteret, tanquàm consilio ad occasionem usus. Iam ecce opido Medicæus imminebat, cùm Claravilliani adessent: crederes ex compacto consilia fuisse, & ad hostem faciliùs terrendum, opidúmque expugnandum agmina divisa. Tanto impetu irruperunt, cùm & simul vincere Gallis, & præverti utrique suos conarentur, ut nulla vis

Ergo Medicæus collegâ neglecto militem undiq, congregat:

Turnum, hostésque petit.

Claravillius, ne à victoriâ excludatur, eodem advolat,

Tam pugnâ astutus, quàm morâ malus.

Hinc gravior impetus æmulatione irruentium.

irruentium ardorem sustineret. Cæde & sanguine cuncta impleta sunt: & duravit accensa rabies, donec & essent qui occiderentur, & in cineres tecta concidissent. Magna pars tamen primo statim tumultu ad portum effusi, & in naves recepti, dum miserabile opidi spectant fatum, in tutum evaserunt. Præda inter militem flammamque divisa: quicquid rapi non potuit, incendium hausit. Atque ad hunc modum Turnenses, Principi suo infensi, dum sive contumaciùs, sive constantiùs rebus Galliæ student, extremam belli calamitàtem exceperunt. Sed Medicæus, dimissis sine morâ manipulis, quos post prædam alere grave erat, unà cum satellitio familiari Herbam profectus est, ubi stationem suam eo tempore habebat. Non longo, sed clivoso itinere lassus, ad opidum, & ad novam pugnam venit: sic jam ardore vehementior, quia copias non duceret, & hostem præter opinionem invenisset. In ipso introitu anus occurrit, immodico doloris gestu querelas exulcerati pectoris exonerans. Tanquam turpissimam suo ipsa corpore injuriam accepisset, unicam deflebat filiam, promiscuâ libidine à prædonibus constupratam. Intellexit Medicæus totam in opidum cohortem, & cum opimâ prædâ venisse, tanquam confessuram. Itaque & querelâ motus mulieris, & magis audaciâ latronum incensus, qui

Victi Galli: Opidum excisum.

Contumaciæ pœnam dedit.

Medicæus milite dimisso stationem suam petit.

A latronibus occupatam.

qui contubernii sui penates violarent, signo potiùs quàm sermone pugnam comitibus commendavit, sed suopte ingenio promptis. Irruêre simul omnes, non sine clamoris auspicio, ac tantâ vehementiâ primos aliquot partim sternunt, partim vulnerant, rapto quoque vexillo, ut ingens omnes pavor oppresserit. Quia Medicæi nomen audiebatur, lætum opidanis, & in adventum Præfecti effusis, tota illa latronum manus, armentis omníque prædâ relictâ, diffugit. Insubres erant, sed pugnæ rudes, & solâ petulantiâ strenui; quia in tam confuso rerum statu latrocinia militiæ nomine vigebant, ad scelus sacramento, ad rapinas armis usi. Hæc in lacu, & circa lacum à Medicæo gesta; sed pulsi Turno Galli, mox Bilacii animos viréque instaurarunt. Majori classe aquæ vindicatæ, infestam Sfortianis navigationem reddidêre. Omninò alere militiæ reliquias vel in his latebris necessum erat, ut in fide præsidia tenerentur. ac jam provinciæ fines graviùs atrociúsque quàm bello cruciabantur. Dispersi per litora rupésque hostes, ingenium magis effundere & lascivire, promiscuâ rabie nunc spoliare quoscunque & affligere, nunc vi & stupris militiam polluere: in omne fas nefásque avidi, hostile censebant, quicquid alienum erat. Interea Lautrecus, ut nova curaret rei gerendæ præsidia, per Helvetios in Galliam

Hos adoritur parvâ manu,

Et expellit.

Galli à strage animosiores,

Lacum turbant,

Omniáque infesta habent.

Lautrecus, auxilia adducturus, in Galliam abit.

liam abiit, solam familiam ducens, Fusio fratri rerum summá commissâ. Is cùm difficilem tandem, & sine spe victoriæ moram Cremonæ traheret, ad conditiones induciarum descendit; arces, paucissimis exceptis, captivósque Sfortiæ reddidit. Quâ temporum necessitate, & Leuco, & reliquis lacus larii castellis, opidísque Galli excessêre. Mussium à Trivultianis retentum, Guelsiæ factionis reliquiis, exulibúsque Comensibus patuit: qui ad omnem mox violentiam producto scelere, plus jam quàm Galli nocuerant, in lacu audebant. Sæpius vi summâ à Medicæò rejecti, & tandem in latebras suas pulsi, furtivas tantùm agebant prædas, cùm & situ, & portu tutissimo uterentur. Conflatâ igitur peditum trecentorum manu, insidiis experiri benignitatem fortunæ statuit, & quia Christi Natalem Bruma reduceret, eâ ipsâ nocte, quâ in opidum templúmque sacrorum causâ venturi erant, hostes opprimere. Sed non tam felix hîc, quàm audax Medicæus, ut funesta compleret vota; quia Deum neglexit, & meliorem militiâ noctem occisioni destinavit, bono successu indignus fuit. Sic & latronibus impietas profuit: cúmque pro ingenio profani essent, & annuam Dei in terris nati memoriam negligerent, casu discrimen evitarunt. Paucissimi enim ad fanum descenderant: & ab his, ne sacra turbaret Medi-

Sed interea induciæ à Fusio cum Sfortiâ initæ.
Arces traditæ.
Mussium Guelfii exsulésq; retinent,
Et scelere vim exercent.
Repressi à Medicæo, tamen latrocinantur.
Novas etiam insidias impietate declinant.

Medicæus, vim cohibuit. Pari jam virtute, ne ad prædam quidem dilabi militem passus, cùm invecta rerum omnium copia opidum instructum esset: non cædi, aut capi quemquam; ut parcere incolis, petère latrones videretur. Mirari plerique consilium Præfecti, sed imperium veriti, aviditatem suppresſère: quisque Ducis quasi affectum induens, qua cupidine venerat, abstinentia recessit. Sed ille obsequio suorum laudato, ad verum decus omnium animos confirmavit: *Fortiter agerent, clementiæ famam opibus anteponerent: non prædâ onustos, sed gloriâ incedere: plus esse servare opidum, quàm diripere; imò direptum non esse, ad expugnandam quandoque arcem valiturum.* Et, *Cur,* inquit, *præsaga mentis arcana premo? Hi lares, hi penates aliquando militiæ nostræ erunt: his tuta præsidiis virtus, ad potentiam exsurget. Latrones tollite, nihil hic hostile. Siquid peccant opidani, patiuntur: castellum velut jugum habent, & tristissimâ sorte factiosorum hominum imperium sustinent, non obsequio prompti, sed servitio oppressi. Extra vim injuriámque habendum esse locum censeo, quem mihi, & sic vobis videntur fata destinasse. Itáque negavi opes, quæ rapi non poterant, nisi ut perirent: quicquid relictum est, servastis, & in nostrâ hoc totum potestate puto, quia potuimus occupare. Iam, quorsum hæc arma sumpta? & in quos ductu meo ivistis? Trivultianos, sed*

Medicæus igitur Mussio parcit, & à prædâ suos continet:

Quin & gloriæ virtutísq; memores reddit.

latrones: arce sublimi clausos, & ignaviâ suâ munitos. Sed nostra hæc consilia quia eventu caruerunt, animi moderatione asserenda sunt, ut laudem fidémque inveniant. Quos petierimus hostes, ignorare nemo poterit; opido potiti, prædam contempsimus; & quia incolæ, non latrones ad cædem objecti, ira ardórque subsederunt. Ergo jam ignobilis ista scelestorum manus, ut enses, tela, robúrque corporis; sic magis virtutem & innocentiam vestram timebit. Et vos ego majoris fortunæ, sive ministros, sive socios valido mihi sacramento junxi: qui prædam potuistis spernere, & avaritiam vincere, nulli amplius hostium succumbetis. Longiori oratione opus non erat, Medicæus loquebatur: & miles quoque, cujus fortunam suspiciebat, imperium æstimavit; quia spolia non legerat, mulceri verbis potuit, & dicentis exemplo regi. Ille verò per amicos Sfortiam atque Moronum urgere non destitit, *Exercitum mitterent, arcem Mussianam obsidione cingerent, & universum semel latrociniis lacum liberarent. Frustra cessisse Gallos, nisi Guelfii extinguerentur. Ubi Trivultiani essent, adhuc Gallos dominari. Paucissimorum hominum audaciâ & scelere commercia atque navigationem impediri, Insubres à Rhætis Helvetiisque, atque adeò à Germaniâ Italiam dividi. Sed & magni momenti arcem esse, novísque motibus, si quid Galli iterum tentarent, opportunam. Sola tormenta bellica reliquúm-*

Miles obsequens, dicentis exemplo fortis eit.

De obsidione arcis Mussianæ cum Sfortiâ actum à Medicæo:

Rei necessitas exposita.

quúmque in arce apparatum his sumptibus censeri, quæ non sine maximo provinciæ damno, in hostium potestatem venirent. Denique non difficilem victoriam, non longam fore. Latrones esse qui oppugnarentur, & vel repentino terrore, vel si persisterent, levi morâ cogi ad deditionem posse; quippe homines naturâ pavidos; quia & militiæ rudes, & rapinis tantùm assuetos. Ægrè tamen inductus Sfortia, ut novis jam sumptibus affligeret vires exhaustas, aut ignobili tædio exercitum fatigaret. *In excelsâ rupe arcem sitam esse, animos defensoribus fiduciâ loci crescere: armis claudi, sed solâ inediâ expugnari posse. Moram igitur & victoriam si conferres, pari momento pretióque librari. Quod si vestigio non lubrico persisteret Fortuna lætior, brevem laborem fore, & venturos ultrò ad conditiones, qui planè hostes adhuc non essent. Sed, quod summum, nec debellari aut exscindi jam posse, nisi Rhætis irritatis, à quorum tutelâ arx opidúmque penderent.* Cùm magis instaret Medicæus, quem desiderium loci stimulabat, non tam volente Sfortiâ, quàm non prohibente, arma Prosper Columna movit; & tanquam suam adhuc victoriam sequeretur, quatuor cohortes Hispanorum, & aliquot tormenta bellica misit, quibus & saxa & mœnia quaterentur. Haud parum cœpta facilitas Rhætorum promovit: à quibus postquam impetrari potuit, ne latronum paucorum excidium

Sed rejecta.

Vrget ille tamen:

Et Columnam impellit.

Ab eo milites missi, & tormenta.

Quia Rhæti obsidioni favent,

Subsidia Sfortia addit.

Latrones tamen intrepidi, loci fiduciâ:

Et obstinati, quia tanquam ad pœnam obsessi:

Quia Arx, montis & munitionis beneficio, inexpugnabilis.

dium impedirent, obsidionis fortuna majori apparatu tentata, etiam Sfortiam auctorem palàm habuit. Dubiam interim obsidentium industriam machináſque securitas loci faciebat. Nam rupe freti Trivultiani, etsi instructam vim belli cernerent, & tormenta jam subrecta; hostem tamen, quem è sublimi despicerent, irridere ausi; pervicaciores etiam, quia tanquàm latrones haberentur. Accessit & spes suppetiarum, quasi pro Gallis adhuc Rhæti starent. Arx quidem vel parvâ manu lassare magni exercitus violentiam apta, in verrucosâ crepidine velut universi lacus speculâ erat, & à sublimi fastigio, quantum meminisse licet, triplici loricâ, totidémque castellis munita & velut suspensa; ascensu difficilis, errore potiùs quàm gressu per asperas angustásque ambages: si aquæ atque alimenta sufficerent, nullâ vi aut ingenio expugnanda. Obsidionis totius, non munere, sed solicitudine director Medicæus erat, consilio, ope, industriâ tentans omnia & explorans, quæ ad compendium laboris bellíque facerent. Sed clausi, vix adhuc territi hostes, vim quoque suam effundebant in subjectos; donec mora paulatim corrupit pertinaciam, & vires desperatione subsidiorum languescerent. Periculum erat, ne si traheretur obsidio, invictam arcem tormenta inediæ expugnarent; & ad turpissimas conditiones devoluta virtus,

Agit tamen satagitque Medicæus,

Etsi modico eventu.

Morâ tandem lassantur hostes.

Quia subsidia deficiunt,

Et inedia obrepit.

cum

cum necessitate cogeretur pacisci. Sed Præfectum arcis avaritia imprimis ad deditionis consilia egit, ne congestam tot periculis prædam constantia perderet. Itáque vocatis in sermonem militibus, imminentem calamitatem exposuit. *De omnium hîc salute agi, aquam deficere, annonam imminui, nec ullum jam subsidium à Rhætis sperari. Ut hostem sustineant, cum fame sitique pugnandum esse, & amplius cum naturâ negotii fore. Proinde triste, dum liceret, fatum averterent: corporibus, armis, sarcinísque salvis, arcem traderent, & meliorem præveniendo facerent deditionem. non omnes perire opes, si quantum quisque dorso bajularet, suum faceret; nec victos videri, qui cum prædâ abirent. Pro suis quisque viribus opes ferrent; reliquum apparatum belli, vitaéque onera fortunæ redderent. Non in unâ rupe virtutem habitare; eandem si militiam statuissent sequi, & rem noménque augere, haud defuturum armatis locum.* Cæteri quidem sine morâ deditionem annuebant: soli exules, quibus enormia facinora gravi conscientiæ stimulo metum incusserant, defixis in terram oculis stabant, & jam nullâ se fide tutos arbitrati, silentio simul & ipso pallore dicebant sententiam. Sed refragari frustra erat: plurium victi consensu, & novâ ducis oratione deliniti, qui communem salutis pactionem suadebat, necessitatem amplexi sunt. In statione

Destruente paciscendi tempestivitatē pertinaciâ. Præfectus avaritiâ expugnatus, Milites ad deditionem cohortatur.

Hi prompti, Præter exules, pœnæ metu perturbatos:

Frustra tamen ausos refragari.

E tugu-

Sfortiani interim deliberant de discessu: tuguriisq; obsidentium turpioribus etiam consiliis victoria periclitabatur. Miles, rei moram injuriámque damnosi pertæsus cæli, & inter saxa horridásque cautes querulus, tribunos accusare, *Et tumultuantur.* meliorem rei gerendæ occasionem poscere: *Quid ultrà naturam fatigarent? cum petrâ, non hoste negotium esse; alis, non armis sterni in prærupta aditum. Securos in altissimo fastigio, & supra damnum latrones agere; se angustiis clausos, montiúmque sterilitate septos, quicquid obsessi soleant, pati.* *Seditio ad ignava consilia Legatum cogit:* Cùm serperet tumultus, & ipsi quoque tribuni potiundæ arcis spem abjicerent, legatus, penes quem summa rerum erat, retrahere ad lacum tormenta, & solvere obsidionem statuit. *Sed Medicæum affligit.* Quæ res gravissimè Medicæum afflixit. Dolebat ignaviâ paucorum pulcherrima vota destrui; labi è manibus præsentem fortunam, & in hostium potestate manere locum, qui tam difficulter vinceretur. *In fatis erat arcem capi.* Prævaluere tamen fata humanis consiliis, corrigente eventum casu; & quia jam arcem capi, latrones meruerant, tam felices non fuere, ut suâ inertiâ non perirent. Nam Præfectus, ad deditionem præceps, & jam consensu militum alacer, nullam consiliis moram indulsit. *Præfectus deditionem per captivum insinuat.* Eâ ipsâ nocte, quam ultimam in obsidione statuerant Sfortiani consumere, tympanotribam, paulloante à latronibus captum, cum mandatis mittit, *Se pacisci cum hoste, & tradere*

arcem

arcem velle; sed conditiones coràm dicturum. Venirent igitur, quibuscum transigeret: ratam colloquii fidem fore. Captivus è rupe demissus, & tympanum securitatis velut signum bajulans, jam nuncio etiam quàm libertate felicior, cautè celavit arcana, & ad solum agminis sui ducem properavit. Is tum fortè cum Medicæo Adunci erat: quod opidum Mussio proximum, placidâ amœnitate adhærentem reducti litoris sinum occupat. Postquam accepta mandata, æstuare non unâ cogitatione Medicæus cœpit: sed animo obfirmato, cùm fortunæ hactenus non fallaci crederet, obviam ire rebus tam repente faventibus statuit, & experiri facinus, quo unus omnium usurparet gloriam, ut obsidionis auctor, ita & victoriæ patrator. Conversus deinde ad Centurionem, *Virtutis negotium,* inquit, *fors tandem perficiet, ne fortiores militibus latrones videantur. Nec me fata fallunt: diutius esse constantes non poterant, qui prædæ, non gloriæ arma mancipârunt. Sic & vincere nos jam infelicius videmur hostem, postquam turpissimo fugæ consilio invictum esse confessi sumus: penè indigni eventu prospero, quia victoriæ fiduciam capere nequivimus. Potentior tamen fortuna est, & latronibus extorquet arcem, ut nostram nobis inertiam exprobret. Verùm si tam lentè etiam pasciscimur, quàm vincimus, frustra ignavi hostes sunt, & perire cupiunt. Ascendere*

Is Aduncum properat,

Ad centurionem suum,

Et mandata explicat.

Medicæus nuncii consors, animũ erigit:

Et spem obtinendæ arcis concipit.

Audaci consilio ad victoriæ totius gloriam anhelans, Centurionem excitat.

Vt in arcem unà ascendat, & cum hoste pacificatur.

dere in rupem est animus, & latronum experiri fidem, postquam metum admiserunt. Sed tuâ aut veniâ utar, si fraudem suspicaris; aut operâ, si comes esse non negas, & pulchro facinore nomen utriusque extollam. Hæc rupes, totúsque adeò lacus celeritatis jam præmium est. Si deliberamus, & ab arbitrio pendemus legati atque tribunorum; aut moram fortunæ injiciunt conversa jam ad fugam consilia; aut ut agi cum hoste placeat, occasio gloriæ ad alios transfertur. Ergo utamur nocte, & commune vincamus commilitonum dedecus, belli imperitiâ contractum. Quantum omnes desperârunt, nostra utriusque industria audaciáque perficiet: & quia milites præfectique desistere incepto & solvere obsidionem statuerunt, non jam obsessos, sed liberos ad conditiones deducamus.

Audet centurio:

Centurio nullum ratus discrimen, quod socio Medicæo subiret, laudavit consilium, & protensâ dexterâ, comitem se, ut gloriæ, sic & periculi obtulit.

Pariterque eunt,

Nec mora: famulo uterque sibi adjuncto, Mussium progressi sunt, & inde ad arcem noctis silentio tollentes gressum, viæ ducem tympanisten sequebantur. Ac

Et ab arbitris securi.

facile erat fluctuantes in obsidione fallere, quos Disciplinâ solutos, tædium loci ad inertiam flexerat, ad hoc intentos unum, ut conditis armis, paratæ ad discessum sarcinæ essent.

An ausu laudabili?

Facinus tamen Medicæi, eventu malim, quàm ratione metiri. Creditur hosti, qui vi & fraude læsus, in

in consuetudinem scelus verterat: nec falli timet, qui crudelis fuit. In ipso jam auctore tot annorum vulnera cædésque puniri poterant, ac deinceps metus extingui. Nam ut ad sævitiam hactenus Medicæi munus fuerat, sic ad terrorem nomen valebat. Plerique mortales quem timent, odisse solent; quem oderunt, dolo insidiísque captant. & quam securitatem à latronibus exigas, gravi armorum injuriâ irritatis? Improbi cùm vindictam moliuntur, fidem impendunt. Sed Medicæi audacia exitu reprehensionem effugit: sic ad causas cæci, felicitatem rerum prudentiâ insignimus; & cùm temeritati suffecit auctor, in laudem vertit quicquid ausus est. Ventum ad mœnia erat, cùm, signo dato, adesse qui ad colloquium venirent, sine obstaculo aditus patuit. Evestigiò in primam arcem admissi, & stationariis septi responsum Præfecti præstolantur. Sermo interim de præsenti rerum statu nascitur; & è militibus unus qui adstabat, vehementiùs belli calamitatem incusans, Medicæum, de facie quidem ignotum, ærumnarum omnium auctorem nominabat, *Factiosum esse, crudelem esse, & scelere evectum*. Audiit ille convitia, & tanquam infra iram duceret, ingenioso contemptu ultus est. Nam constanti animo vultúque militem intuens, sciscitatur an cujus mores accusaret, vultum

Certè successu felici.

Medicæus in primâ arce sermonem cum stationariis miscet,

Adhuc ignotus:

Conviciis proscinditur,

Nec movetur.

Responso fortiùs intrepidúsque, noſceret? Miles negat. *Me igitur vide,* inquit Medicæus, *is ego ſum: ſed quia ignotus tibi, etiam ſurdus fui, & ſic amicus. Mox, ſiquid dicturus es, audiam, nec arbitrium commilitonum tuorum defugio. Et ut ſcias, ultra vocem me audere fortémque eſſe, manu armíſque, & in arenâ, cùm voles reſponſum promam.* *Confundit calumniatorem:* Hac libertate pudor homini ignavo atque ſilentium incuſſum eſt, Medicæo au- *Animóſque omnium vincit,* ctoritas crevit. namque cæteri tam generoſum admirati animum, converſis velut ſtudiis, vultum præſentis verebantur. Rumor mox in ſuperiorem delatus arcem, adeſſe Medicæum, pavo- *Et percellit.* re quodam, & Præfectum, & reliquam multitudinem detinuit. Conveniunt omnes: aſcendit ille, & ut orationis illecebris ferociæ etiam reliquias deleret, tanquam ſalutis interpres, & ad *De deditione agit,* non hoſtes verba fecit, *Abjicerent moras, veniam & ſecuritatem admitterent: quâ fide venerat, eam promittere. Robur, nihil pertinaciâ profuturum, melioribus fatis reſervarent: plus acquiri libertate, quàm pactione amitti. quamdiu obſidione premerentur, captivos eſſe, & in poteſtatem tamen hoſtium lapſuros: quia liceret, ſalvi, & ſui eſſe vellent.* Sed facilis oratio victos jam neceſſitate animos impulit: deditio agitata eſt, & conditiones conceptæ, *Ut ſalvi abirent milites, arma ſarcináſque ferrent: Præfectum integræ fortunæ ſequerentur.* *Atque apud Sfortianos* Quicquid pactus eſt Medicæus, in caſtris ratum

ratum fuit, ac poſtridie arx omnis in poteſtatem Hiſpanorum venit. Centum quinquaginta latrones erant, quos & victos temerariâ induſtriâ Medicæi, & pacti fide ſervatos, varia deinde fortuna excepit, & conſumpſit. In reliquo apparatu viginti duo tormenta bellica fuere, è quibus duodecim Mediolanum tranſvecta. Medicæus autem ad Præfecturam arcis ingenti cupiditate anhelans, cùm dolo ageret, magis arduum deprehendit præfici, quàm vincere; faciliúſque latronum, quàm militum animos expugnari. Ergo quia irrita vota, induſtriam ad ſaniora conſilia convertit; & petere à Morono ſtatuit, quod adhuc fortuna calliditati negaret. Mediolanum igitur venit, obſidionis ſucceſſum, totiúſque belli ſtatum expoſuit: *Hoc ſe laborum præmium exſpectare, ut quam extorſiſſet hoſtibus arcem regeret, & è lacu in rupem Præfecturam transferret.* Neque rejecit petentis vota Moronus, ſed diſtulit. Interea cum Proſpero Columnâ de Muſſio actum: evocantur Hiſpani, qui magnâ jam ex parte dilapſi erant: mutatur præſidium, deſignato, & mox miſſo qui vices Præfecti gerat. Sed aliam jam viam, ſic volente numine, ad vota Medicæus invênit, ut periculo obnoxiam, ſic nec à ſcelere, ſi rumori accedimus, remotam. Plerique tamen quod in gratiam Principis, & pro tranquillitate publicâ patratum, turpitudine liberant.

Pacta valuerunt. Arx traditur, Latrones diſcedunt.

In munitionibus XXII tormenta inventa.

Medicæus fruſtra dolo Præfecturam captans,

Ad petitionem deſcendit:

Sed vota ſuſpenſa ſunt,

Aliúſq; interim miſſus, qui vicario munere arci præſit.

Fata verò novam viã ſternunt,

berant. Inter proceres urbis Aſtor Vicecomes, luce familiæ clarus; cæterùm ingenio turgidus atquē factioſus. Is, quòd à Gallis pridem magno rerum momento, deſciverat, Sfortiæ inter amicos fuit: ſed eſſe vile habuit, niſi emineret. parem ferre Moronum non poterat: ſuperiorem oderat. Vnde cùm Principi primus non eſſet, plebi Princeps haberi voluit: per clementiæ ſpeciem ſcelera protegere; de rebus ſummis graviter cenſere; nihil ſibi, nihil cuiquam denegare. His ſtudiis, mirum, quàm facilè ingenia omnium traxit. Sfortia indulgere primùm, tanquàm amico: mox, quia in novo adhuc imperio ſubditi audaciam timeret, donis arrogantiam fruſtra placare. Atque iſtis ſeminibus avaritia crevit, dum prodigum eſſe de alieno licebat. Ita Aſtor naturâ profuſus, cui citiùs deficeret quod abſumeret, quàm quod peteret, liberalitatem Principis, mox amicitiam ipſam prodegit. Hinc ferocior, turbare Rempub. cœpit, ſævire, omnia pro libidine agere, novum ſtatum criminari, odio, non tam Principis, quàm Moroni, qui Principem flectebat. In hunc igitur objicem iræ & furoris machinæ omnes directæ; quo remoto, pervia omnia audaciæ & licentiæ eſſent. Sed Moronus ſolertiſſimi ingenii vir, ut manifeſtis ſignis inſidiarum periculum ſenſit, prævenire ſtatuit. *Aſtorem juſtis criminibus inviſum*

ſum

Aſtor Vicecomes Sfortiæ inter amicos,

Morono infeſtus,

Pluſculum ſibi ſumit:

Et favorem populi captat,

Diſsimulante primum Sfortiâ,

Deinde remedia fruſtra quærente.

Beneficio Principis audacior,

Rempubl. turbat;

Et inſidias Morono ſtruit.

Hic prævenit,

Cædem deliberat:

sum Principi, noxium urbi esse: quia invisum, impunè; quia noxium, meritò sublatum iri: ad id consilii non privato solùm, sed publico etiam periculo se urgeri. addictam, & velut emptam largitionibus Astori plebem esse: hoc fomite novum urbis incendium ali. Supererat, consulto, an inconsulto Principe tentaret: inconsulto malebat, ut impedimenta vitaret, quæ nasci poterant, & solus facinoris conscientiam periculúmque sustineret. Sed interim Sfortia ipse, quasi iisdem cogitationibus agitatus, auctor ultrò accessit, facinúsque maturavit. Nec mora: quæritur strenuus aliquis, animo erectus, manúque promptus, qui gloriæ quodam illicio negotium Reip. agat, & sanctâ silentii fide. Itaque placuit cum Medicæo agi. Huic in secretum sermonis advocato, Moronus suppresso imperio Principis, per ambages verborum insinuavit magis cędis consilium quàm aperuit. Hærente etiam Medicæo, *Macte animo*, inquit, *quanti facias Patriam, quid Sfortia, quid mihi tribuas, jam intelligam. Quâ arte, vi, dolo, expende: Astor tollendus est.* At ille ipso imperii fulmine ictus, ægrè ad responsum animum expedivit. Metus & periculum utrobique: si Moronum respiceret, jam Principem verebatur; si Astorem, familiam Vicecomitum, & universam plebem. Namque si recusaret cædem, suspectus erat, ne proderet; si patraret, pro nobilissimo cive prompta vindicta. Sic

Et consilio Sfortia confirmatus adornat.

Huic facinori Medicæus delectus, tanquam fortis fidúsque.

Rei magnitudine attonitus, animo responsóque fluctuat.

dubius, Principem, an populum irritaret; pænè Principem maluit, & incruentus incurrere periculum, quàm cruentus vitare. Evicit tamen generosum pectus Patriæ amor, ut in perniciosum civem hostiliter sæviret. Ergo silentium rumpēs, *Arduum*, inquit, *& plenum periculi facinus: sed quia jubes, tuâ, & Reipub. caussâ audebo.* Ille verò dexteram injiciens, audere prorsus jussit: *Suo patrocinio non inultum modo facinus, sed securum fore. Quicquid timeri posset, cum ipso Astore simul extingui. Hunc ob superbiam aliáque vitia non minùs familiæ, quàm universæ urbi gravem esse.* Sic consilio sævus, quia suasit cædem, tantùm non patravit: gravante interim Medicæum obsequii culpâ. Ne præmium deesset, Præfectura Mussiana promittitur, quæ majoris etiam facinoris sive periculum, sive turpitudinem videbatur posse abscondere. Dictâ & decretâ cæde, opportunitas quæri cœpta. Sed cùm difficile esset, clandestino ferro nobilissimi jugulum viri petere, frequenti satellitio domi forísque septi; violentiâ tentare facinus Medicæus maluit, quàm in occasionem differre. Minùs etiam turpe ratus, quod à fraude insidiísque remotum: tutius denique, quod moram non timeret. Sæpè enim per cunctationis ambages ducta consilia, priusquam ardua esse desierunt, detecta sunt. Sic verò, quia unius manu tanta res perfici non poterat, in societatem audaciæ vete-

Sed Patriæ necessitate expugnatus, Cruentam addicit operam: Stimulante interim Morono, Quà verbis,

Quà promissis.

In præmium arx Mussiana venit.

Medicæus, omissis insidiis, vim parat:

Consilii facinorisque socium assumit;

veterem ſibi amicum, virum fortem, & expertæ fidei, per ſacramentum adjungit, Io. Antonium Puteanum Inſubrem, cujus in prœlio Picocenſi virtus ſingularis exſtitit. Is quoque auctor erat, ſine dilatione fortuna ſuſcepti operis tentaretur: tempus locúmque, qui audet, facere. Poſtero die, cùm per exploratorem nunciatum eſſet, prodiiſſe ſolitâ catervâ ſtipatum Aſtorem, non tam ad cædem, quàm ad pugnam ſe parans Medicæus, ſtatuit redeuntem quocunque eventu aggredi: fæliciter ceſſurum, quod fortiter fieret: re patratâ, conſilia ſecuritati non defutura. Iam crepuſculum noctis erat, & ex ædibus Taurelliis ſe domum Aſtor recipit, mulæ inſidens: amici famulíque circumfuſi, ſtrepitu implebant viam. Ibi cum fidiſſimo illo facinoris ſocio, duobúſque in ſubſidium famulis Medicæus erupit. Equo robuſtiſſimo ſubvectus, enſe vibrato ſatellitium diſſipat: mox in ipſum Aſtorem, velut publicum hoſtem, impetum faciens, vim effudit. Prœlium oritur. Dum alii pugnant, Aſtor plurimis vulneribus conficitur. Cæde commiſsâ, tumultu magis, quàm violentiâ vindicta quæritur: alii voce, alii ferro trepidantes, ſolum dolorem explicabant. Populus triſti ſpectaculo collectus, exprobrationem ſceleris adjiciebat. Sed percuſſores, poſtquam corruiſſe exanimem videre hoſtem, fugam

Quo auctore moram quoq; damnat.

Exploratur occaſio:

Aſtor invaditur,

Conficitúrque.

Hinc tumultus dolore confuſus;

Quẽ populus auget.

Percuſſores elabuntur.

De cæde Astoris varia judicia.

gam confestim ceperunt, & sine discrimine elapsi sunt. Mors Astoris variè urbem affecit; & quasi ad sanguinem nova libertas exhorruisset, mœrorem publicum alius libero affectu, alius simulatione in gratiam Principis familiæ explicuit; quisque in sceleris auctorem, quia adhuc incertum, funesto judicio sævus.

Sfortia ad simulationem vindictæ compositus, Dolorem præfert, Et in percussores inquirit. Atque interim altiori consilio Medicæum jubet è medio tolli;

Sfortia ipse, qui Moguntiaci tum erat, eventum expectans facinoris, ut suspicionis à se invidiam removeret, publicè vultum vocésque doloribus induit, &, ne inulta cædes videretur, in Medicæum, sociósque inquiri jussit. Ille verò jam abierat; & pænè ut injustiùs periret. Princeps enim, quasi nullo silentio tutus, Morono mandaverat, novum jam hostem subitò & ex urbe, & è vità amoliretur. *E Republ. esse, unum illum cum universo sceleris onere clàm tolli.*

Cùm domestico ipse ferro petitur; Idque in itinere.

Sed qui cædem adornabat, discrimini proximus erat, & domestico scelere propemodum oppressus est. Mediolanum Moguntiaco redeuntem Bonifacius Vicecomes stricto pugione invadit, majori perfidià quàm successu. Nam quia equo sublimis vehebatur, Sfortia autem humili sederet mulâ, infeliciùs ferientis manus lapsa, &

Leve vulnus fuit,

à cervice aberrans, leve duntaxat vulnus humero intulit. Percussor consumptà post primum

Et ad fugã percussor celer,

ictum audacià, & jam salutem circumspiciens, omne robur ad fugam convertit, satellitúmque inse-

inſequentium diligentiam vincens, evaſit. Interea verò Medicæus, tanquam ad Præfecturam arcis Muſſianæ mitteretur, diploma accipit; & necis ſuæ imperium litteris inſertum ad Præfectum ignarus defert. Sed ordinem Providentiæ quis pervertat? in itinere cùm facinus animo expenderet, velut ſuſpectam examinare fortunam ſuam cœpit; nihil Morono, nihil litteris fidere. *Callidum illius ingenium eſſe; & odioſum amicum, quem timeas. ſua fidei maximum facinus commiſſum eſſe: ſe vivo, ſupereſſe periculum, quod auctorem torqueat. primam crudelitatem hoc pudore ac metu eſſe, ut ſcelere ſcelus operiat: locum vicémque hoſtis, patrato facinore, percuſſorem ſubire.* Sic gliſcente ſuſpicione fraudis, cùm Gemonium perveniſſet, litteras Moroni in manus ſumpſit, cerámque equino pilo diſpeſcens, illæſo ſigillo, aperuit: porrò, ut inſidias legit, & tam vicinum fatum, contraxit ſanguinem, & ad conſpectum funeris ſui expalluit. Nam etſi terrorem ſuſpicio minuerat; fixit tamen injuria animum, & ſtupore perculit. Mox erectus compoſitúſque in vindictam fraudis, non jam vitare diſcrimen, ſed eludere ſtatuit; dolum dolo tollere; ſuam arcem, vel cum periculo, facere; quaſi vivere jam deinceps nollet, niſi vbi mortem inimici inſidiis paraverant. Igitur conſilium fratri

Sed Medicæus Muſſium mittitur, occidendus: Támque funeſtum imperium litteris, & ignarus nunciat.

Eas maturo examine penſitans, ſuſpectas habet.

Imò referat.

Motus exitij viciniâ,

Dignam vindictâ injuriam cenſuit;

Et Audaci dolo ad vota aſſurgit.

 (is in

(is in comitatu erat) approbat, & conquisitâ *Refingit litteras,* supellectile scribendi, manum Moroni feliciter sequens, ex animi sententiâ epistolam refinxit. Summa hæc fuit, *Præfectus, omni abjectâ morâ, Mediolanum veniret, arcem Medicæo committeret*. *Fert,* Parato dolo, quàm ocyssimè Mussium contendit, ut si quem fortè Moronus submisisset, præveniret; & admissus ad Præfe- *Tradit,* ctum, magnâ vultus vocísque constantiâ litteras ac mandata prompsit. Ille signo delusus, nimióque obsequio peccans, epistolæ credidit, & ut pondus suum diploma haberet, consignatâ *Arcémque obtinet.* Medicæo arce, fecit quicquid scripsisse Moronum, jussisse Sfortiam putavit, & è vestigio Me- *Callidè à Morono Præfectus excipitur,* diolanum profectus est. Atque ne hìc quidem ab ingenio deflexit Moronus, aut alieno errori succubuit. Nam fraudis damnum severitate corrigens, & increpuit Præfectum, tanquam incautum ignavúmque, & jam culpâ suâ exau- *Et exauctoratur.* ctoratum ab omni militiæ munere removit; ne Principis jussu tradita arx Medicæo, & præmium cædis Præfectura videretur. Sed validior *Sed rumor cædis manet,* jam famæ malignitas erat, quàm ut his consiliis cederet: suum rumor negotium egit, & auctores invenit. Nemo Astorem luxit, qui no- *Sfortiámque onerat:* vam tyrannidem non accusaret: & jam è familiâ cæsi temerarius vindex ferro ostenderat, cujus sanguine expiandum esset scelus. Sfortia verò,

verò, quia læsus, imminuere natam invidiam potuit, & jam sine periculo ultionem in tutelam vertere, Iustitiæ manu familiæ adversariæ objectâ. Populus mutari facilis, affectum tempori accommodat: scelus detestari, imò suspicari desiit, postquam in Principe suo vulnus vidit. Amplius etiam Moronus egit: quâ calliditate exitium Medicæo paraverat, innocentiam testatus est: *Nullius doli culpæ se obnoxium, non mentem, non manum sinistrâ & scelestâ scriptione inquinasse: de alienâ & occultâ fraude queri, suum audacissimo facinore beneficium corruptum. Ergo litteras, priusquam traderentur, commutatas esse, præmium in pœnam transscriptum. id crederet: daturum se integerrimi animi pignus, si nunc quoque, deletâ suspicione, & amicum & benefactorem vellet experiri. Curaturum pariter, ne, quoniam felici eventu insidiæ detectæ essent, auctor lateret.* Non minùs libenter admisit excusationem Medicæus, quàm egregiè injuriam ultus erat: arcem possidebat. quia post facinus ambiguæ famæ tutus, ad majorem fortunam animum erigeret, dissimulare maluit, quàm irasci. Itaque tanquam missus à Morono, famam sparsit: Præfecti munus sic aggressus, ut Sfortiæ quasi nomine auspicióque omnia ageret, résque suas securiùs firmaret. Tum verò ad præsidium è vicinis vallibus ripísque adscitis amicis, exemplo Romuli

Mox lenior, quia læsum.

Hæc populi natura est, velut ad auram flecti:

Pluris periculum Principis, quàm crimen facit.

Moronus, cui perniciem non attulit,

Se amicum fingit:

Taléinque Medicæus admittit,

Injuriæ immemor,

Vt res stabiliat.

Præfecturam igitur Sfortiæ velut nomine administrat.

In auxilium undique collecto milite, Romuli arcem aſylum aperuit. Confluxêre partim extorres, partim Gibellinæ factionis robuſtiſſimi quique: & novi ducis imperium amplexi, Lacum Alpéſque militiæ terrore quodam *Et ſimul terrorem:* impleverunt. Hoſtes verò Galli atque Guelfii *Tanquam Patriæ cauſâ.* erant, paſſim adhuc validi, aut quicunque opem his operámque ferrent. Sic Patriæ affectus famam novis belli molitionibus fecit.

ERYCI PUTEANI

HISTORIÆ CISALPINÆ

LIBER II.

BREVIARIUM.

EDICÆUS *ad majorem fortunam accinctus, ut strenuum promptúmque haberet militem, disciplinam ordinavit. Etiam libidinis vindex, stupri violenter commissi auctores palàm punivit; scelere atque turpitudine velut arcem expians, quam muniret. & muniit, vicinâ quoque rupe incîsâ. Inde in latrones hostésque communes acer, brevi ad arbitrium suum vicina & opida, & litora redegit. Sfortia, cujus hæc auspiciis videbantur agi, non frustra tam strenuas callidásque molitiones timens, arcem, postquam blanditiis redimere non potuit, statuit extorquere. Sed vis jam novo è Galliâ bello impedita. Tremebant Insubres metu; & Pontifex, Cæsar, liberæque Italiæ urbes fœdera faciunt, vires jungunt, pro Sfortiâ pugnaturi. Galli, duce Gauferio, in Italiam irruunt, feliciter*

H *ad*

ad Ticinum amnem rem gerunt; sed mox tanquam impetu consumpto, lenti, & circa oppugnationem oppidorum occupati, elanguerunt. Comum Leucúmque præsidio Medicæus firmat, Principi suo in occasione fidus. Gauserius interea Cremonam in vanum oppugnat, frustrà Mediolanum obsidet, animis copiísque labantibus. Nova tamen auxilia Rhæti submittunt, in Regem proni: hæc à Medicæo lacu prohibita & oppugnata, pro itinere errorem habuerunt. Fines tum quoque Alpium igni & ferro vastati: quo terrore tota illa manus compulsa, ad domesticum incendium exstinguendum recurrit. Hinc propitia magis fortuna Sfortiæ, imminuit Gallorum reliquias, tandémque Italiâ prœlio expulit. Cum Rhætis mox fœdus. Cæsariani hostem in Galliam secuti, quod repulerant bellum, inferre properant, Marsiliámque, sed irrito conatu, tentant. Per hoc otium Sfortia Medicæo molestus. Iterum ad Gallos Rhæti descifcunt: & ille fluctuat. Rex ipse Franciscus, Cæsarianis è Galliâ dilapsis, cum novo in Italiam exercitu venit, Mediolanum capit, Ticinum aggreditur, obsidétque; sed hærente iterum fortunâ. Medicæus fidei constans, patriaéq; addictus, conditiones à Rege oblatas respuit, novas à Sfortiâ admittit, & majori auctoritate Præfecturam obit. Ergo in Rhætos vim denuò movet: Clavennæ arcem stratagemate, opidum vi capit; nullam sine periculo victoriam esse, vulnere testatus. Ut suum faceret quod vicisset,

Sfor-

Sfortiana subsidia, dum modica, admittit, & regionem depopulatur; cùm nimia, callido consilio arcet. Demum insidiis hostium temerario ausu delusis, timeri incipit. Summo ardore ad arma consurgunt Rhæti, & Theganum cum copiis revocant: is relicto & enervato exercitu regio, Patriæ succurrit. Sumunt igitur animos Cæsariani, & excitatis ad pugnam militibus, fortunam tentant. Utrimque concurrunt copiæ, sternuntur Galli, & fortiùs quàm feliciùs Rex dimicans, capitur.

ACTO fortunæ fundamento, ad majora virtutem necessitas compulit. Arx dolo occupata, retineri armorum pertinaciâ debuit; cùm palàm Præfecti titulum Medicæus usurparet. Prima quidem circa disciplinam cura fuit, ut nihil nisi ex lege fieret; apud omnes fama, apud militem auctoritas valeret. Sed facilè obsequium, primò affectus fecerat: nam in novum ducem proni omnium erant animi: post affectum spes gloriæ atque præmiorum, quę hoc potissimùm loco parari poterant: denique & necessitas quædam. nonnullos enim exilii calamitas ad arma & sacramentum stimulàrat, partim vindictæ caussâ, quia præscriptos; partim egestatis,

Virtuti necessitas stimulus est.

Medicæus arcem dolo captam, armis tueri cogitur:

Lege & disciplinâ militiam firmat,

Et obnoxiam sibi juventutem facit.

Lenis, nec auctoritatem emolliens; severus, ut magis ametur.

Nosci vult, & sic timeri.

Sed in omni numero aliqui mali.

quia patriæ subsidio destitutos. Mirabili verò humanitate severissimam disciplinam Medicæus temperabat: non minùs puniendo, quàm ignoscendo gratus. Atque in ipso Præfecturæ auspicio, talem se exhibuit militibus, qualem & amare possent, si boni essent; & vereri, si mali. Mox exemplum quoque exstitit. Nam neque hæc sine dedecore diu manus fuit: & quia corruptam aliqui turpi vitâ indolem novæ militiæ consecrabant; tanquam sceleribus libertatem nacti, & cum numero licentia cresceret, pro lubidine omnia agere cœperunt, & planè latronum more feroces esse. Vis illata virgini, ornamenta extorta, vindicem Iustitiæ manum irritârunt. Querelæ apud Medicæum depositæ, & exauditæ: qui rei, expunctis è manipulo nominibus, in crucem palàm acti. Percussit quorundam animos tam inopinatum rigoris exemplum, cùm rudem adhuc militiam supplicia terrerent, & qui culpæ exsortes, in parte sustinerent pœnam, quia spectarent. Medicæus igitur, ut sine periculo severitas esset, sine invidiâ terror, milites suos strictâ ad verum decus oratione cohortatus est, & æstuantes lenivit. *Quantum ab ignavissimis scelus commissum sit, Commilitones, præsens disciplinæ rigor indicat; quòd admiratione defixi statis, innocentiæ adscribo: stupetis ad supplicia, qui flagitia ignoratis. & quid attinet refer-*

Hic stupro ingenium produnt.

Et mox puniuntur.

Alios inopinato rigore territos,

Pari affectu & facundiâ Medicæus alloquutur;

referre, quod dictu quoque fœdum est? illatum virgini stuprum, quam sponsam ego fortissimo vestrum destinaveram, monilia mundúsque ereptus & absumptus, qui in dotem veniebat. vestra erat, quæ violata; in vos injurii, qui puniti. Sed nolo cujusquam cupidinem incendere: damnum exaggero, ut gloriosiùs feratis: probrum verò æternúmque militiæ dedecus, nisi damnetis, locum virtus nòn inveniet. Etenim ut bene de ómnibus mererer, severiùs statui; ne serperet malum, sustuli auctores: imò ut insontes ostenderem, quos gloriæ ardor ignavos esse non sinit, paucos punivi. Vestrum ab infamiâ nomen vindicandum fuit, ne impingeret omnibus rumor facinus, à paucis commissum. Date hanc veniam, mei non erant, qui imperium neglexerunt; nec poterant salvi esse, nisi ut iterum peccarent. Viam ad scelus impunitas sternit, redítque ad patratum facinus, quisquis remissam vindicis manum expertus. Ut semel cessit improbitas, auctorem facit: audere incipit, quicquid evasit. Etiam cum severitate securitas conjuncta est: quem timere dux potest, disciplina non tolerat. sentes loliúmque à segete vellit agricola, ne fœcunditas retardetur: urit secátque medicus, cùm infectum depastúmque gangranâ membrum universo corpori perniciem ducit. Quàm ignavos corruptósque sustulerim, scelus indicat: ne fortiter agerent, libidinem effuderunt; ut disciplinam corrumperent, virginem violârunt; cùm

hostis non esset, prædam rapuerunt. Et facite excusari voluptatem posse, avaritia detestanda est. Nemo munus suum nescit: milites conscripsi, non latrones; ut virtutis, non sceleris socios haberem, ducem me constitui. Sui quemque officii sacramentum moneat: quicquid cum damno disciplinæ agitur, plectendum est. Deinde ut communis esset fortunarum conditio, sanguinem obstrinxistis: nisi gloriam expetitis, prædâ indigni estis; nisi strenui, ducem me habere non potestis. Hæc mœnia quæ defenditis, hæc arma quæ geritis, admonere omnes virtutis debent. Satis etiam mihi, si quem caussa dabit hostem, vincitis; gloriâ contentus, prædam omnem in laborum præmia absumam. Sic verò ut prompti sitis, affectum potiùs vestrum posco, quàm obsequium: & ut omnia velitis, amor faciet. Quosdam etiam necessitas adhortatur; nequid indignum militiæ legibus admittant: omnes conditio. Qui extorres estis, necessitatem expendite; honestum nisi exilium facitis, mereri patriam non potestis: qui cives, conditionem; suo quoque jure Penatum potestas fulcitur. Mehercle nusquam vivitur, nisi sub imperio: quia militia placuit, & experiri mecum statuistis quantum virtutibus fortuna largiatur, calcate scelera, & quos ex hoc ipso numero audax improbitas transversos agit, in hostium numero habete. Nunc ut quisque damnatorùm feret necem, aut benignum in me affectum suum, aut infestum aperiet.

Quos

Quos oratio non potuit, vultus dicentis expugnavit; & paullatim disciplina, quia sine crudelitate, auctoritas quia sine superbiâ, Præfecti partim metu, partim reverentiâ vires accepit. Primum præsidii robur septuaginta circiter juvenes conflabant, plerique è nobilitate: qui stirpe vilior, strenuò agere, defectum sanguinis industriâ & vigiliâ supplere, egregii facinoris causâ vilem vitam habere. Medicæus, ut qualem haberet militem, etiam locum faceret, munire castellum aggressus est, & hac operâ velut jure sibi vindicare. Murorum hiatus sedulo labore expleti; telis, jaculis, & omni armorum genere turres instructæ; annona advecta. Tum rem planè arduam tentans, quod unum eousque natura vitium arci objecerat, amoliri cœpit, & adhærentem marmoreámque diviso jugo rupem confringere, quæ æmulâ velut altitudine verticem efferebat. Tanquam novus Hannibal rupit Alpes, sed ut insideret: & ut tutum adversus vim omnem haberet domicilium, despicere debuit, quicquid in totâ viciniâ Alpium emineret. Tanti mirere difficultatem operis, nisi majus etiam, vastissimis conatibus pares sumptus invenire. Sed quid deesset, ubi qui extorquere poterat opes, rogabat, ídque securitatis publicæ causâ? deinde ubi petentis tutelæ fortunas suas commiserant, qui rogabantur?

Et ipso vultu vincit. Ergo disciplina confirmatur:

Omniúmque animi pulchrâ æmulatione ad virtutem surgunt.

Arx quoque muniri cœpta:

Et proxima rupes incidi,

Difficili conatu, Majori sumptu. Medicæus pecuniam humanitate invenit: cùm rapere potuit, rogat.

Sedulò pro publicâ quiete lacus excubat,

tur? Id enim summo conatu Medicæus nitebatur, ut proxima Mussio opida, totúmque adeò lacum ab infestâ eo tempore exulum violentiâ, & Guelfiæ factionis hominibus liberaret; quos nisi ad Disciplinæ modestiam reduceret, rebus suis fautores, sævis ubique armis persequebatur.

Rigidus in exules, Guelfiósque.

Hoc belli genere, qui hostes esse poterant, facti socii: subjecti populi, cùm arma non vidissent; redacta in potestatem opida, quæ non oppugnata. Vt humanitas augeret militiæ auctoritatem, subditi tanquam amici habiti, nec vicini subditorum conditionem recusabant. Imperitabat omnibus Medicæus, tanquam debellatis; parcebat, tanquam amicis: quâ clementiæ solertiâ, nominis virtutísque famam brevissimo tempore immensum auxit. Sed cautissimo consilio texit potentiæ vota; ut in Sfortiæ gratiam agi cuncta viderentur. Ejus jussu militem augeri, arcem muniri, auxilia imperari, pecuniam corradi, facilè omnibus persuasum. quicquid Princeps fecisset, Præfectus exsequebatur: illius auctoritatem hic assumpserat. Sed Sfortia cùm tantam industriam, tam vastas molitiones retardare minimè posset, intellexit suam arcem non esse, quam Medicæus teneret. Itaque ad nova consilia conversus, hostem experiri noluit, quem timere cœperat. Fraudem blanditiis tegens, munera misit: solenni auctoritate confirmat

Sic dum aliis pugnat, sibi vincit, Subjicit quos defendit, Et amicos habet quos subjicit, Dominus omnium, quia defensor.

Sfortiæ tamen nomine: quo ad potentiam abutitur.

Ille obstacula parat:

Et à fraude orditur.

firmat Præfecturam, erepturus. Astutiâ opus erat, ne fidem scena perderet: ac jam deleto offensæ vestigio, ad plenam Principis gratiam honorúmque fastigium via Medicæo patebat, si magnus esse sine Mussio vellet. Sed ille dubio primùm responso moras nectere; cùm urgeretur, detrectare: *Recentem Astoris necem esse, durare audaciæ memoriam; multorum se irâ & ferro peti, nec tutum esse, nisi difficillimâ rupe clauderetur. Iam nec ignavam hîc operam suam fore, ad omne ducis imperium promptam. Fideret arcem, quam indulgeret: plus esse, judicio, quàm beneficio Principis evehi.* Sic ubi irritæ vires, & insidiæ fuêre; qui cogi non potuit, nec exorari: spes fortunásque suas uno castello Medicæus æstimabat. Interea novus è Galliâ rumor belli. Rex infesto Italiam exercitu turbaturus, regni vires collegerat, & jam formidini nondum pugnantium apparatus erat. Exciti imminentis fragore tempestatis, novo fœdere Hadrianus Pontifex, Carolus Cæsar, Franciscus Sfortia junxere vires, & conspirantibus Florentinis, Genuensibus, Senensibus, Lucensibus, propugnare Italiæ fines & rejicere Gallos statuerunt. Dux eligitur Prosper Columna, qui etsi corpore minùs valido, seduli munia imperatoris implet; copias & provinciam lustrat, & momentis loci temporísque expensis, castra ad Ticinum flumen

Confirmat Præfectum tanquam amicum Deinde magnis promissis evocat; Sed tergiversantem, imò renuentem.

Plus arci quàm Principi Medicæus fidit. Mox novum à Gallis bellum,

Pro Sfortiâ Cæsarem, reliquósque, in novum fœdus Italiam excitat.

Prosper Columna copiis dux datus, Diligenter se gerit; Positísq; ad Ticinum

In auxilium undique collecto milite, Romuli arcem asylum aperuit. Confluxêre partim extorres, partim Gibellinæ factionis robustissimi quique: & novi ducis imperium amplexi, Lacum Alpésque militiæ terrore quodam *Et simul terrorem:* impleverunt. Hostes verò Galli atque Guelfii erant, passim adhuc validi, aut quicunque opem *Tanquam Patriæ causâ.* his operámque ferrent. Sic Patriæ affectus famam novis belli molitionibus fecit.

ERYCI

ERYCI PVTEANI

HISTORIÆ CISALPINÆ

LIBER II.

BREVIARIUM.

MEDICÆVS *ad majorem fortunam accinctus, ut strenuum promptúmque haberet militem, disciplinam ordinavit. Etiam libidinis vindex, stupri violenter commissi auctores palàm punivit; scelere atque turpitudine velut arcem expians, quam muniret. & muniit, vicinâ quoque rupe incîsâ. Inde in latrones hostésque communes acer, brevi ad arbitrium suum vicina & opida, & litora redegit. Sfortia, cujus hæc auspiciis videbantur agi, non frustra tam strenuas callidásque molitiones timens, arcem, postquam blanditiis redimere non potuit, statuit extorquere. Sed vis jam novo è Galliâ bello impedita. Tremebant Insubres metu; & Pontifex, Cæsar, liberæque Italiæ urbes fœdera faciunt, vires jungunt, pro Sfortiâ pugnaturi. Galli, duce Gauserio, in Italiam irruunt, feliciter*

ad Ticinum amnem rem gerunt; sed mox tanquam impetu consumpto, lenti, & circa oppugnationem opidorum occupati, elanguerunt. Comum Leucúmque præsidio Medicæus firmat, Principi suo in occasione fidus. Gauferius interea Cremonam in vanum oppugnat, frustrà Mediolanum obsidet, animis copiísque labantibus. Nova tamen auxilia Rhæti submittunt, in Regem proni: hæc à Medicæo lacu prohibita & oppugnata, pro itinere errorem habuerunt. Fines tum quoque Alpium igni & ferro vastati: quo terrore tota illa manus compulsa, ad domesticum incendium exstinguendum recurrit. Hinc propitia magis fortuna Sfortiæ, imminuit Gallorum reliquias, tandémque Italiâ prœlio expulit. Cum Rhætis mox fœdus. Cæsariani hostem in Galliam secuti, quod repulerant bellum, inferre properant, Marsiliámque, sed irrito conatu, tentant. Per hoc otium Sfortia Medicæo molestus. Iterum ad Gallos Rhæti desciscunt: & ille fluctuat. Rex ipse Franciscus, Cæsarianis è Galliâ dilapsis, cum novo in Italiam exercitu venit, Mediolanum capit, Ticinum aggreditur, obsidétque; sed hærente iterum fortunâ. Medicæus fidei constans, patriaéq; addictus, conditiones à Rege oblatas respuit, novas à Sfortiâ admittit, & majori auctoritate Præfecturam obit. Ergo in Rhætos vim denuò movet: Clavennæ arcem stratagemate, opidum vi capit; nullam sine periculo victoriam esse, vulnere testatus. Ut suum faceret quod vicisset,
Sfor-

Sfortiana subsidia, dum modica, admittit, & regionem depopulatur; cùm nimia, callido consilio arcet. Demum insidiis hostium temerario ausu delusis, timeri incipit. Summo ardore ad arma consurgunt Rhæti, & Theganum cum copiis revocant: is relicto & enervato exercitu regio, Patriæ succurrit. Sumunt igitur animos Cæsariani, & excitatis ad pugnam militibus, fortunam tentant. Utrimque concurrunt copiæ, sternuntur Galli, & fortiùs quàm feliciùs Rex dimicans, capitur.

ACTO fortunæ fundamento, ad majora virtutem necessitas compulit. Arx dolo occupata, retineri armorum pertinaciâ debuit; cùm palàm Præfecti titulum Medicæus usurparet. Prima quidem circa disciplinam cura fuit, ut nihil nisi ex lege fieret; apud omnes fama, apud militem auctoritas valeret. Sed facilè obsequium, primò affectus fecerat: nam in novum ducem proni omnium erant animi: post affectum spes gloriæ atque præmiorum, quę hoc potissimùm loco parari poterant: denique & necessitas quædam. nonnullos enim exilii calamitas ad arma & sacramentum stimulârat, partim vindictæ causâ, quia præscriptos; partim egestatis,

Virtuti necessitas stimulus est.

Medicæus arcem dolo captam, armis tueri cogitur:

Lege & disciplinâ militiam firmat,

Et obnoxiam sibi juventutem facit.

Lenis, nec auctoritatem emolliens; severus, ut magis ametur.

Nosci vult, & sic timeri.

Sed in omni numero aliqui mali.

quia patriæ subsidio destitutos. Mirabili verò humanitate severissimam disciplinam Medicæus temperabat: non minùs puniendo, quàm ignoscendo gratus. Atque in ipso Præfecturæ auspicio, talem se exhibuit militibus, qualem & amare possent, si boni essent; & vereri, si mali. Mox exemplum quoque exstitit. Nam neque hæc sine dedecore diu manus fuit: & quia corruptam aliqui turpi vitâ indolem novæ militiæ consecrabant; tanquam sceleribus libertatem nacti, & cum numero licentia cresceret, pro lubidine omnia agere cœperunt, & planè latronum more feroces esse. Vis illata virgini, ornamenta extorta, vindicem Iustitiæ manum irritârunt. Querelæ apud Medicæum depositæ, & exauditæ: qui rei, expunctis è manipulo nominibus, in crucem palàm acti. Percussit quorundam animos tam inopinatum rigoris exemplum, cùm rudem adhuc militiam supplicia terrerent, & qui culpæ exsortes, in parte sustinerent pœnam, quia spectarent. Medicæus igitur, ut sine periculo severitas esset, sine invidiâ terror, milites suos strictâ ad verum decus oratione cohortatus est, & æstuantes lenivit. *Quantum ab ignavissimis scelus commissum sit, Commilitones, præsens disciplinæ rigor indicat; quòd admiratione defixi statis, innocentiæ adscribo: stupetis ad supplicia, qui flagitia ignoratis. & quid attinet refer-*

Hic stupro ingenium produnt,

Et mox puniuntur.

Alios inopinato rigore territos,

Pari affectu & facundiâ Medicæus alloquitur;

referre, quod dictu quoque fœdum est? illatum virgini stuprum, quam sponsam ego fortissimo vestrum destinaveram, monilia mundúsque ereptus & absumptus, qui in dotem veniebat. vestra erat, quæ violata; in vos injurii, qui puniti. Sed nolo cujusquam cupidinem incendere: damnum exaggero, ut gloriosius feratis: probrum verò æternúmque militiæ dedecus, nisi damnetis, locum virtus non inveniet. Etenim ut bene de omnibus mererer, severiùs statui; ne serperet malum, sustuli auctores: imò ut insontes ostenderem, quos gloriæ ardor ignavos esse non sinit, paucos punivi. Vestrum ab infamiâ nomen vindicandum fuit, ne impingeret omnibus rumor facinus, à paucis commissum. Date hanc veniam, mei non erant, qui imperium neglexerunt; nec poterant salvi esse, nisi ut iterum peccarent. Viam ad scelus impunitas sternit, redítque ad patratum facinus, quisquis remissam vindicis manum expertus. Ut semel cessit improbitas, auctorem facit: audere incipit, quicquid evasit. Etiam cum severitate securitas conjuncta est: quem timere dux potest, disciplina non tolerat. sentes loliúmque à segete vellit agricola, ne fœcunditas retardetur: urit secátque medicus, cùm infectum depastúmque gangrænâ membrum universo corpori perniciem ducit. Quàm ignavos corruptósque sustulerim, scelus indicat: ne fortiter agerent, libidinem effuderunt; ut disciplinam corrumperent, virginem violârunt; cùm

hostis non esset, prædam rapuerunt. Et facite excusari voluptatem posse, avaritia detestanda est. Nemo munus suum nescit: milites conscripsi, non latrones; ut virtutis, non sceleris socios haberem, ducem me constitui. Sui quemque officii sacramentum moneat: quicquid cum damno disciplinæ agitur, plectendum est. Deinde ut communis esset fortunarum conditio, sanguinem obstrinxistis: nisi gloriam expetitis, prædâ indigni estis; nisi strenui, ducem me habere non potestis. Hæc mœnia quæ defenditis, hæc arma quæ geritis, admonere omnes virtutis debent. Satis etiam mihi, si quem caussa dabit hostem, vincitis; gloriâ contentus, prædam omnem in laborum præmia absumam. Sic verò ut prompti sitis, affectum potiùs vestrum posco, quàm obsequium: & ut omnia velitis, amor faciet. Quosdam etiam necessitas adhortatur; nequid indignum militiæ legibus admittant: omnes conditio. Qui extorres estis, necessitatem expendite; honestum nisi exilium facitis, mereri patriam non potestis: qui cives, conditionem; suo quoque jure Penatum potestas fulcitur. Mehercle nusquam vivitur, nisi sub imperio: quia militia placuit, & experiri mecum statuistis quantum virtutibus fortuna largiatur, calcate scelera, & quos ex hoc ipso numero audax improbitas transversos agit, in hostium numero habete. Nunc ut quisque damnatorum feret necem, aut benignum in me affectum suum, aut infestum aperiet.

Quos

Quos oratio non potuit, vultus dicentis expugnavit; & paullatim disciplina, quia sine crudelitate, auctoritas quia sine superbiâ, Præfecti partim metu, partim reverentiâ vires accepit. Primum præsidii robur septuaginta circiter juvenes conflabant, plerique è nobilitate: qui stirpe vilior, strenuò agere, defectum sanguinis industriâ & vigiliâ supplere, egregii facinoris caussâ vilem vitam habere. Medicæus, ut qualem haberet militem, etiam locum faceret, munire castellum aggressus est, & hac operâ velut jure sibi vindicare. Murorum hiatus sedulo labore expleti; telis, jaculis, & omni armorum genere turres instructæ; annona advecta. Tum rem planè arduam tentans, quod unum eousque natura vitium arci objecerat, amoliri cœpit, & adhærentem marmoreámque diviso jugo rupem confringere, quæ æmulâ velut altitudine verticem efferebat. Tanquam novus Hannibal rupit Alpes, sed ut insideret: & ut tutum adversus vim omnem haberet domicilium, despicere debuit, quicquid in totâ viciniâ Alpium emineret. Tanti mirere difficultatem operis, nisi majus etiam, vastissimis conatibus pares sumptus invenire. Sed quid deesset, ubi qui extorquere poterat opes, rogabat, ídque securitatis publicæ caussâ? deinde ubi petentis tutelæ fortunas suas commiserant, qui rogabantur?

Et ipso vultu vincit. Ergo disciplina confirmatur:

Omniúmque animi pulchrâ æmulatione ad virtutem surgunt.

Arx quoque muniri cœpta:

Et proxima rupes incidi,

Difficili conatu, Majori sumptu. Medicæus pecuniam humanitate invenit: cùm rapere potuit, rogat.

firmat Præfecturam, erepturus. Astutiâ opus erat, ne fidem scena perderet: ac jam deleto offensæ vestigio, ad plenam Principis gratiam honorúmque fastigium via Medicæo patebat, si magnus esse sine Mussio vellet. Sed ille dubio primùm responso moras nectere; cùm urgeretur, detrectare: *Recentem Astoris necem esse, durare audaciæ memoriam; multorum se irâ & ferro peti, nec tutum esse, nisi difficillimâ rupe clauderetur. Iam nec ignavam hîc operam suam fore, ad omne ducis imperium promptam. Fideret arcem, quam indulgeret: plus esse, judicio, quàm beneficio Principis evehi.* Sic ubi irritæ vires, & insidiæ fuêre; qui cogi non potuit, nec exorari: spes fortunásque suas uno castello Medicæus æstimabat. Interea novus è Galliâ rumor belli. Rex infesto Italiam exercitu turbaturus, regni vires collegerat, & jam formidini nondum pugnantium apparatus erat. Exciti imminentis fragore tempestatis, novo fœdere Hadrianus Pontifex, Carolus Cæsar, Franciscus Sfortia junxere vires, & conspirantibus Florentinis, Genuensibus, Senensibus, Lucensibus, propugnare Italiæ fines & rejicere Gallos statuerunt. Dux eligitur Prosper Columna, qui etsi corpore minùs valido, seduli munia imperatoris implet; copias & provinciam lustrat, & momentis loci temporísque expensis, castra ad Ticinum flumen locat,

Confirmat Præfectum tanquam amicum. Deinde magnis promissis evocat; Sed tergiversantem, imò renuentem.

Plus arci quàm Principi Medicæus fidit. Mox novum à Gallis bellum,

Pro Sfortiâ Cæsarem, reliquósque in novum fœdus Italiam excitat.

Prosper Columna copiis dux datus, Diligenter se gerit; Positísque ad Ticinum

castris hostem operitur. locat, aquarum objice hostium impetum faciliùs propulsurus. Sed interim & fortuna negotium suum agit: Rex domestico Borbonii dissidio, ac deinde defectione impeditus, Guilielmum Gauferium, maris Præfectum cum triginta peditum, quatuor equitum millibus in Insubres mittit. *Ille copiosus venit, Gauferio duce;* nec sine terrore primus incursus fuit, pulsis ad Ticinum Cæsarianis. *Et terrorē adfert, cladem infert:* Cæterùm tantam capere fiduciam Gallus non potuit, ut primo eventu fortunæ crederet: cunctari cœpit, & cùm in manu victoria esset, deliberare, quomodò vinceret. *Hinc cunctantior.* Columna auctis copiis, cùm Mediolanensium pro Sfortiâ adhuc arderent animi, bellandi audaciam instauravit, ratus frangi hostem aut lassari brevi morâ posse, si paucarum urbium pertinacia duraret, mœnia resisterent. *Redeunt Sfortianis animi;* Itaque dispartito exercitu, Antonium Levam cum valido militum numerò Ticinum mittit: Cremonense præsidium mille peditibus auget: reliquas copias Mediolanum contrahit, urbem munit, commeatum convehit; quæ ipse adversâ correptus valetudine non potest, per alios exsequitur, insigniter interim pro salute urbis Morono satagente. *Muniuntur urbes.* Gauferius porrò, cùm in agro hostem non haberet, urbes aggressus est, & tanquam experimenta adhuc fortunæ faceret, minuta, vix munita aliquot loca cœpit: mox allubescente magis successu, Moguntiacum, & *Has Gauferius aggreditur:*

Laudem

Laudem Pompeiam adortus, adhuc sine impedimento vincebat. Timere hostem vicina opida, præsertim Comum Leucúmque cœperant, justo adhuc præsidio destituta: sed Medicæus in tanto rerum tumultu, gnarus quid Patriæ deberet, & quo potissimùm obsequio firmaret res suas, selectam de militibus nuper conscriptis manum in opidum utrumque mittit: cùm rebus studere novis posset, Principem, etiam malè de se meritum, antehabuit; gloriâ dignus & imperio, cui tanti fides fuit. Belli deinde fragor infelici turbine per provinciam universam provolutus est. Terribili majorum machinarum fulmine Cremona à Gallis quassata, expugnari tamen non potuit: Spartano exemplo atque robore, cùm muri jacerent, hostes arcuit. Vt cælum favere crederes, non armis solùm, sed repentino & infesto pluviarum quodam diluvio Galli impediti, propugnantium audaciam accendēre. Nam intumescentibus quotidie nubibus, cùm vis continua aquarum proruerct, ab omni oppugnatione cessatum est, & murorum ruinæ sine impedimento instauratæ. Accessit exercitui annonæ difficultas, cùm è Laudensi duntaxat agro, & orâ Transabduanâ commeatus esset. Diuturnam esse obsidionem cælum solúmque noluere. Traductis igitur copiis, Mediolanum, sed irrito quoque molimine, cinctum est. Nil

Moguntiacū & Laudem Pompejam capit.

Comum Leucúmq; quia periclitantur, præsidio Medicæus firmat, Suâ quoque militiâ Principi utilis, tametsi læsus.

Cremonam porrò hostes petunt, tormentis verberant, Et oppugnant frustra.

Mox in exercitu penuria, obsidionem solvit.

Ergo Metropolis petitur;

pertinax armorum contentio, nil solerti fraude empta proditio hostibus profuit: & longiorem hiems jam propinqua moram negabat; cùm interea Prospero extincto, summam imperii Carolus Larroyus cepisset. Potuit & Mediolanensibus ab astris aëréque libertas tribui: quippe tantum nivis exasperata subito frigore aura sparsit, ut relictâ urbe in hiberna Galli compulsi sint. Iam & frigere bellum inceperat, Abiato à Sfortianis & Gerlasco opidis vi receptis; cùm nova peditatus fomenta ab Helvetiis, & mox Rhætis Gauferius petiit. Atque ab his jam copiis spes omnis victoriæ pendebat. Sed Helvetiorum, quia tarda, parum prospera auxilia: Rhæti, quia difficile invenêre iter, ne pervenire quidem potuerunt. Quinque millia peditum Theganus conscripserat, & ut compendio profectionis uteretur, ad Larium ducebat. Medicæus, explorato Rhætorum consilio, impendentem belli flammam totò lacu arcere statuit: quia vires non poterat hostium, viam infringere; & virtutis famam pulcherrimo facinore propagare. Ita novo obsequio principem demereri facile censuit: honestum autem, ut patriæ placeret, armis & ingenio uti. *Sed otiosam quoque arcem esse, quæ imperium non extenderet: restringi potentiam, nisi omnia terrore litora possideret.* Nec mora, scapham expediri præcipiti jam die jussit,

Sed infelici quoque molimine:

Pro Mediolanensibus hiems pugnavit.

Deserunt inceptum Galli:

Abiatum & Gerlascum Sfortiani recuperant.

Et tamen vires instaurat Gauferius, & auxilia petit:

Ab Helvetiis, quæ tarda fuere;

A Rhætis, quæ impedita.

Nam Medicæus, velut explorator omnis fortunæ,

Vt Principem sibi obstringeret, & vim magis suam quoque extenderet,

Adventan-

jussit, & noctis silentio adjutus, cum selectissimis aliquot militibus extremum percurrens lacum, quicquid circumquaque hostili littore cymbarum Hippaginúmque seu casus, seu tempestas collegerat, rapit, & pernici fugâ Mussium abducit. quo facinore prima Rhætorum destinàtio fracta, & quà facillimum iter erat, objicem impetus invênit. Itaque cùm postridiè ex Alpium faucibus stipato agmine copiæ descenderent, & quasi horroris hiemísque pertæsæ, ad delicias & ver Italiæ properarent, vernaculam subire asperitatem in alienis quoque montibus coactæ sunt: cùm naves deessent, arduo ac lento per Trocias rupes circuitu Bellanum proficisci. Hìc mora deinde sex dierum fuit. Bellanum insigne & naturæ artísque æmulatione pernobile opidum, obliquo litóre adversum secretúmque lacu Mussium respicit. Medicæus igitur, nullam rei bene gerendæ occasionem negligens, infestâ hostes classe, & milite vexare cœpit, commeatum avertere, manum conserere, damna inferre: putares totum hìc jam bellum geri. Movit se tandem hostium agmen, postquam cum clade prima statio fuerat, & vallem Saxinam subiit, amœnâ ruris felicitate opulentam, frondosísque inclusam montibus, è quâ Turriani, Insubrum quondam Ptincipes oriundi. Et quia ad me quoque affini-

tium indidit iter. Navibus è lacu undique subductu.

Rhæti quia uti lacu non potuerunt,

Per rupes viam quærunt, Bellanum veniunt,

Adversum Mussio opidum,

Et hìc infestum quoque Medicæum experiuntur.

Inde vallē Saxinam subeunt, Amœnam illam, Et origine Turrianorū claram.

affinitatis jure sera magnitudinis hujus memoria spectat, Genium loci & simul familiæ veneror, generosè evectæ; & variâ tandem cum fortunâ luctatæ, ut decideret. Sed in reliquiis Heroïci sanguinis postuma adhuc vivit indoles, & majores suos spirat, digna fortunæ fastigio, quo dejecta. Turriani ut semper viverent, extingui, etiam cùm crudeliter victi, non potuerunt; nunc iis quoque fatorum inclementiâ pares, à quibus attriti. Quippe Vicecomitum potentiam cùm excepissent Sfortiæ, represserunt. Sfortias Galli secuti: inde Austriacæ mansuetudini fasces provinciæ subjecti, & simul Italiæ securitas refulsit. Nnnc tamen originis suæ dignitatem Turriani repræsentant: & , ut sciret posteritas, quanti fuissent, signa magnitudinis atque vestigia in ruinâ servant; misera, si nihil fortunæ concedamus; gloriosa autem, si meminisse virtutis decora pulchrum sit. Plures eadem infelicitate familias populósque humani generis fatum involvit, quos extulerat. nec quicquam omnino fuit; quod in culmine opum viriúmque constantiam sibi promitteret; aut sublime esset, & casui non obnoxium. Solem ipsum dies unus evehit, & lucis cinctum majestate medio sistit cælo, ut præcipitet iterum, & in noctem silentiúmque mergat. Nimirum oriuntur omnia, ut occidant; incipiunt, ut desinant; rebúsque cunctis

Horum non alienus memoriam colo.

Fuere Principes olim;

Et in reliquiis tamen majestatem nominis servant.

Idem fatum Vicecomites, atque deinceps Sfortias imperio exuit:

Ne miseri videantur qui dejecti sunt:

Magnásque alibi familias atque populos concussit.

Nequid æternum aut firmum in rebus humanis esset,

Vices finésque Deus esse voluit.

cunctis vices agnatæ. Sed præcipuè circa magna & alta fortuna ludit, & cùm potentiam indulget, minari incipit, in ipso fastigio lubrica, & mox præceps. Tamen respicere majores laudabile est, & memoriâ generis atque magnitudinis ad pulchra & honesta erigi. Ex hac igitur stirpe & sanguine, frustra tot stragibus imminuto, castissimam suavissimámque vitæ consortem bona mihi fata adjunxerunt; datis quoque felici thalamo liberis, qui, cùm magnarum rerum exempla in materna origine admirabuntur, patris adjuti nomine præsidióque, magnos virtuti (sic voveo) applicabunt animos, & majorum si non fortunam, certè indolem possidebunt. Sed Rhæti, ut ad seriem argumenti revertar, per fragosas montium reliquias eluctati, in agrum Bergomatum descenderunt, jam sine obstaculo transituri Abduam, Gallicísque jungendi copiis, cùm molestissimo fessos circuitu novus labor excepit. Nam Sfortia occurrens, & præsentes militiæ vires objiciens, velut agger influentem excepit undam & stitit. Variæ ultrò citróque velitationes erant: ac deliberare de eventu communis adhuc Mars videbatur, cum totam rerum faciem suis armis Medicæus convertit. Atque hoc brevioris belli momentum fuit. Vix Bellano hostes discesserant, & cohortes ille suas educens, fines Rhætorum fulminis instar simul

Verùm meminisse Majorum, ut virtutem imiteris, pulchrum est.

Mihi è Turrianis conjux: ex hac liberi.

Ut boni sint & origine suâ digni votum est.

Progressi deinde Rhæti,

A Sfortiâ oppugnantur:

Sed dubio adhuc eventu.

Novâ igitur industriâ rebus Medicæus consulit:

&

Rhaetorum fines depopulatur;. & terret, & invadit: Triplebem occupat, vallémque totam populatur. Bello igitur nivosi Alpium calles arsêre, cùm hostis nesciretur. *Quia necessitate Theganus copias reducit.* quia defensores aberant, ad restinguendum patriæ incendium Theganus cum copiis revocatus. Sic labascere magis vires Gallorum cœpere, *Invalescunt mox Cæsariani: Rem feliciter gerunt:* & animi: opida aliquot à Cæsarianis capta: hostilis exercitus primùm variis minutísque prœliis accisus; ac demum, ut summam rebus iniquis manum fortuna imponeret, pulsus, vix reliquias copiarum domum remisit. *Hostésque prælio ex Italiâ depellunt.* Vltima ad Sessitem amnem clades accepta, quâ & Petrus Bajardus, & Ioannes Cabanæus fortissimi equitum ductores ceciderunt. Ac nisi jam victus fuisset Gauferius, discere infelicitatem suo ipsius vulnere poterat. nam graviter in brachio sauciatus, è prœlio, & simul Italiâ excedens, ad fugam suis iter ostendit. *Sed Rhæti, ad pacem conversi, fœdere Patriam vindicant,* Rhæti interea temporis fines suos occupatos armis repetunt: cúmque parum feliciter vis procederet, pactio placuit, & conditionibus pacis patriam vindicare. Missi ad Medicæum, & inde ad Sfortiam legati, qui amicitiam peterent, fœdus ferirent. Statutum est, *Ne in Ducem, aut Mediolanenses deinceps arma sumerent, aut hostibus auxiliarentur: contrà Medicæus naves & opida restitueret*. Atque ille *Medicæo magis addicti:* dum Sfortiæ obsequitur, res suas firmat; magísque obsequio fœderis Rhætos sibi conciliat, quàm

quàm armis exulcerârat. Amicitia imprimis Thegani profuit, quo in viro proceram & pænè giganteam corporis molem invictus, & ad omnem fortunam belli strenuus animus insigniter commendabat. Hujus consuetudine quamdiu Medicæus usus, subsidia expertus est: nec divisit hoc virtutis vinculum, nisi communis iterum caussa. Cæsariani recenti victoriâ feroces, quasi satis non esset, pepulisse Italiâ Gallos, belli vindictam in Galliam transtulerunt, auctore Borbonio, duce Piscario: prospera sperare militum quoque fiducia jubebat. Prorsus felicitati proximi erant Insubres, nisi gravissima pestis liberatam tantisper bello Metropolim afflixisset. Interea tamen Laus Pompeja, & Alexandria, quæ à Gallico adhuc præsidio tenebantur, receptæ. Sfortia cùm lætiori rerum statu frueretur, minùs ferre Medicæum cœpit, jámque positâ simulatione, arcem Mussianam repetere: & quia post nuperas insidias vis reliqua erat, minari. Non deerant enim, qui bello agendum censerent, Principémque impellerent: *In subdito hostile crimen esse puniendum. Sed pro hoste Medicæum censeri, qui & benevolentiam Principis & minas juxta habeat: munitissimâ arce foveri consilia quæ in provincia damnum erumpant. Denique, ut periculum exulet, tollendum exemplum, quo scelestissimorum audacia hominum accendatur.* Sic

Ut ipse Theganus, vir corpore, animóque magnus.

Translato in Galliam à Cæsarianis bello,

Mediolanū peste affligitur, & post arma infelix est.

Sed Sfortia Laude Pompejâ, & Alexandriâ receptis,

Arcem quoque Mussianam à Medicæo urget:

Et ad bellum movendum excitatur.

K Medi-

Non bono consilio. Medicæum ad res novas infestus Principis animus compulit, & qui extorquere arcem conati, perdiderunt. Ardor ille & ignis ingenii quiescere non potuit, irritatus. Ac planè periculum erat, ne si externa in Sfortiam cessarent arma, Sfortiæ in Medicæum verterentur. Igitur securitas peti ab hoste debuit: missúsque in Galliam Theganus, solicitatis à Rege Rhætorum animis, qui societatis fide Gallis Medicæum jungeret, gentísque suæ auxilia ad novum bellum sponderet. Atque tum audaci obsidione Marsiliam Piscarius & Borbonius urgebant; sed quia in hostili pugnabant solo, non pro voto felices, quæ inferre voluêre damna, experti sunt. Vrbs valido præsidio munita hostium viribus par erat; & fides civium militúmque integra, præcipuam victoriæ spem incidebat obsidentibus, cùm nihil ad pervertendos Gallorum animos nomen Borbonii valeret. Rex ipse vindictæ cupidinem induens, & suppetias misit, & cùm dilaberentur hostes, cum ingentibus copiis fugientes insecutus est, pérque Peninas atque Cottias Alpes in Italiam irruit, melioribus auspiciis infelicem ducum suorum fortunam correcturus. Sic exiguâ admodum interpositâ quietis morâ, cùm deliberare de Sfortiæ imperio & felicitate fata viderentur, malorum omnium tempestas acriori bello insævit. Regis nomen quantum potuit! Vrbs

Ille enim ut violentiæ resistat, in partes Gallorum cum Rhætis inclinat.

Misso ad Regem Thegano.

Qui conditiones ferat.

Obsidio Marsiliensis frustra eo tempore à Cæsarianis tentata.

Bellum Italiæ reddidit.

Rex ipse cum exercitu Alpes transit.

Vrbs ipsa Mediolanum furorem hostium non ausa excipere, quia patuit, clementiam experta est. Sine cæde aut rapinâ victoria fuit: quippe sine labore. Nam Piscarius præsidium eduxerat, cùm ineptã bello urbem infrequentia civium fecisset: Sfortia autem rebus suis diffidens, per provinciam, quasi nullo loco tutus, errabat. Deinde quam inferre stragem Mediolanensibus Gallus posset, ubi omnia propemodum sævissima lues straverat, quinquaginta hominum millibus proximâ æstate absumptis? Miserrimus urbis status, non crudelitatem modò hostium; sed & avaritiam cohibuit: nemo aut sanguine, aut prædâ manum inquinavit. Pauci quoque præter eos qui ad arcem obsidendam missi erant, intraverant: cæteros in castris Rex continuit, ut præsente exercitu de summâ rerum statueret; cùm Metropolim nisi devictâ provinciâ nollet visere. Missi interea qui Comum, præsidio destitutum, occuparent, viámque per lacum Larium Rhætis patefacerent, nuper non sine damno impeditis. Nam hi jam palàm à Sfortiâ iterum alieni, cujus fortunam despicerent, societatem aspernari; & jam nova auxilia Regi Theganus addixerat, operam quoque fidemque Medicæi. Sed ille in tantâ rerum hominúmque conversione consilia sua suspendit, periculosum ratus, ad primas fortunæ blanditias flecti: *Non*

Mediolanum à Piscario relictum capit, nec violat.

Videre quæque differt.

Militum manum ad capiendum Comum mittit; Rhætis per Lacum viam stratutus.

Hi in auxilium adventabant.

Sed Medicæus fortunam expendens,

captum Mediolanum, sed relictum; potentem quidem Regem esse, sed impetu magis, quàm consilio bellum geri; munitissimas à Cæsarianis urbes teneri: ancipitem adhuc Martis esse aleam, quamdiu pro Cæsare Piscarius, Leva, Borbonius bellarent. Quod caput consilii, *Principem deserere, cùm præceps spes victoriæ esset, nefas visum: quem metuere desiisset, jam dignum auxilio: virtutis invidiam, exploratâ sæpius fide, extingui.* Decrevit igitur nutantibus opem rebus ferre, quantum armis ingenióque posset, juvare Sfortiam, & Mussium, totúmque adeò lacum Gallis objicere. Vires pecuniâ collectæ sunt, & hanc necessitas severiùs extorsit. In tanto dissidio, civium hostiúmque discrimen arma confuderant, laxiúsque habitus miles, ut prædâ illectus, pugnam appeteret; belli vitio corraderet nummos, quos virtute mereretur. Quantum quisque raperet, unum ærarium capiebat; inde stipendia, præmia, rerúmque subsidia prompta. Sic quantum omnes debebant patriæ atque Principi, Medicæus impendebat: Fortunarum cujúsque minister, rem curabat publicam, suis velut auspiciis, sed omnium viribus hostes propulsurus. Primùm igitur cùm aliquot è Regio exercitu cohortes Comum peterent, ingenti fiduciâ in subsidium civium, fratrem Baptistam cum insigni agmine jussit proficisci, hostémque arcere. Galli jam

Et nupera consilia damnans,

Gallis se opponit.

Ad hanc rem pecuniam partim colligit, partim extorquet.

Et quia Principi impendit, excusatione dignus.

Fratrem cum præsidio Comum ire jubet,

rati

rati Insubrum urbes solo terrore capi, quia non pugnantes Mediolanum admiserat, directis ordinibus; tanquam sine obstaculo pedem & simul violentiam illaturi, signa produxêre. Sed postquam præsidio teneri muros deprehendunt, & intenta in adversos arma, gradum retulerunt. Rex Metropoli potitus, nihil adhuc profecerat: quia sine hoste pugnatum, nulla victoria erat. In fugâ adhuc fortes Cæsariani, etsi territi, meliori occasione bellum parabant. Castra deinde Regia Ticinum, sed inauspicato incœpto promota sunt: cujus urbis defensionem Antonius Leva cum Germanis susceperat. Ille in promptu milites suos habere, excubias stationésque per mœnia disponere, ipse circumire, & hortari, strenuè se gererent; &, ut omnia diceret, *Germanos se esse meminissent, quos armis & fide mortalium omnium primos sæculorum consensus habuit*. Sed facilè fortia pectora sermo virtutis accendit: ardere omnium animi desiderio pugnæ, hostem ultrò lacessere, nullum periculum recusare: læto urbis vultu obsidio excepta est. Galli contrà omnia agere, quæ aut vires Cæsarianorum, aut animos labefactarent. Machinæ admotæ sunt, muri concussi, stratæ ruinæ, cúmq; amplus satis aditus pateret, & Regis jussu signa canerent, instructa cœpit acies fossas transire, vallum ascendere, tam clamore quàm

Et Gallos arcere.

Id factum.

Rex Ticinum aggreditur:

Sed munitam Præfecto Hispano, milite Germano urbem.

Et hic illius exemplo, atque sermone animatur.

Galli strenui,

Muros quatiunt,

Aditum sternunt,

Et vi invadunt;

armis pugnare. Totum hiatum prœlium implebat, & promiſcuo ſanguine madefacta terra lubricum pugnantium faciebat ſtatum. Sed facilius Gallis fuit terrere, quàm vincere: quem ſtraverant aditum, occupare non potuerunt: & quia robuſtiora militum Germanorum pectora, quàm urbis mœnia erant, ſummâ vi & ſtrage hoſtes rejecti.

Sed cum ſtrage rejiciuntur.

Rex ingenti ſuorum damno motus, protinus mutatâ belli ratione, claudere urbem ſtatuit, & cruentam victoriam morâ redimere.

Obſidio ergo placet:

Et fluvius ab urbe avertitur,

Prima induſtria in avertendo à muris fluvio conſumitur, qui è ſummis Alpibus per Lepontios lacúmque Verbanum vectus, & jam proximus urbi, in duo cornua ſcinditur, alteróque mœnia alluens, poſt breve iterum divortium, cöit. Ergò ſummo oſtio jaciuntur moles, ducitur agger, ac tandem ripa ripæ jungitur. Sic uno alveo vis aquarum coacta, totum urbis latus nudaverat,

Muríque nudantur.

cùm ſpiſſæ humore ſubitaneo nubes, vehementem cœpere aquarum vim effundere, terrámque velut imbribus flagellare: Ticinus nimiâ colluvione tumidus, & quaſi objicem indignatus, vaſto impetu perrupit molem, & effractis compagibus disjecit. Actum de urbe erat, niſi fluvius pugnaſſet.

At repentina vis aquarum aggerem rumpit, & fluvium reducit.

At Cæſariani periculo moniti, neque ſatis jam aquarum præſidio tuti; quippe quæ novo ſubduci diverticulo poterant, totum ſecundum ripam murum vallo

Interim Cæſariani vallo & foſſâ ripam muniunt.

&

& fossâ muniunt. Durat tamen obsidionis pertinacia, novúmque aggerem incredibili opere & sumptu hostes orsi, extrema minabantur. Atque per id tempus à Rege Theganus redit, conditiones etiam voto majores pactus, & quales dare Franciscus poterat. Sed animum severiori jam consilio Medicæus mutaverat, & spernere potuit, quantum Theganus pacisci. Is ingentibus abnuentem promissis solicitans, quem amicum, etiam fortunæ socium exoptabat. Blandus igitur fuit, iter commemorat, moram excusat, & communem facit societatis fidem. *Addicta jam Regi Rhætorum auxilia, in armis provinciam esse, tremere Insubres: ne repugnaret occasioni invitanti, admitteret conditiones quas petierat, Alpium præsidio imperium, adhuc infirmum, stabiliret: sine periculò fœdus esse, cui universa simul Rhætorum gens salutem committeret; honestum esse, quod ad liberandam semel bello patriam feriretur. Cum maximo Regem exercitu adesse, nuperis non dejectum cladibus, sed stimulatum; armis vindicari provinciam, ad Aurelianos olim Principes jure devolutam: nusquam nisi in fugâ aut latebrâ tutos Cæsarianos esse, Metropolim captam, Ticinum clausum, totam terrore regionem obsessam. Belli caussam è successu disceret: in res novas, languescente cum armis fœdere, Pontificem Venetósque propendere. Igitur ne sperneret porrectam for-*

tunæ

Novúmque aggerem hostes moliuntur.

Theganus redit, conditiones pactus:

Alienum jam Medicæum,

Affectu,

Et oratione mulcet.

tunæ manum, quæ summa promitteret; stabiliret alienâ potentiâ partum patriâ virtute decus, odiúmque Sfortiæ, quia nullo leniri obsequio potuisset, bello extingueret: Principem eum esse cui fortunam debeas. Atque ad hunc modum, rerum stimulo sermonem acuens, consilia Sfortianorum exaggerat, & injuriarum seriem longâ verborum acrimoniâ extendit. Medicæus nihil dicentis conatu motus, libero & profuso affectu animi sententiam prompsit. *In rebus*, inquit, *consiliisque humanis nisi pœnitentiæ locus sit, conditionis nostræ immemores, divinam usurpamus. Deliberare ex usu, statuere ex honesto, pace bellóque obtinuit, & quamdiu turpitudinem utilitas excludit, cœpta prosequi. Nulla adhuc necessitas sacramentum meum flagitat: tuli conditiones, nondum pactus sum; & tuus si affectus me absolvit, ille in communi caussâ susceptus itineris labor, damnare destinationem meam possum. Frustra verò mutatam rerum faciem, frustra nuperas Sfortiæ molitiones producis. Quid ais? spretus fui? calamitas Principis injuriarum jubet oblivisci. Læsus fui? meruisse odium videar, in afflictum nunc & pressum si insurgam. Extra periculum nulla esse vindictæ caussa debet, nulla offensarum memoria. Nocent ignavi, animósque sumunt, cùm impunè grassantur. Iam verò præsens felicitas Regis blanditur quidem, sed intempestivas conditiones facit: non sine infamiâ defectio, quæ justâ*

Sed frustra.

Contrà Medicæus consilii rationem constanter exponit.

justâ caussâ destituta est. Quamdiu trans montes exercitus Gallorum erat, Italia libera; excusari consilium poterat: nunc occupatâ provinciâ, in partes fortissimi si transeam Regis, sequi fortunam vincentis videar, victi caussam deserere. Tam fœdam igitur, ut à nomine maculam amoliar, vel infeliciter pugnandum est. Succumbere, ne turpiter vincas, gloriosum. Hanc manum, hac arma constanti militiæ fide Principi meo, Cæsaríque devoveo. Multa ad hæc iterum Theganus: neque tamen obfirmatum virtute animum orationis potuit suadelâ flectere. Ergo militaris & opportuna alioqui Medicæo amicitia, quę vitę, morum, & armorum similitudine coaluerat, consenescere non potuit; etsi in dissidio publico semina privati affectus durârint. Theganus ad suos reversus, strenuè exsequi cœpit, quicquid Regi patriæ nomine promiserat, & quia suo ductu rem gereret publicam, auxilia maturare. Strepitus iterum armorum saxeas convalles impleverat, & ab agro ad signa Rhæti reversi erant, cùm toto vix anno initæ cum Sfortiâ societatis fides stetisset. At Moronus eâ tempestate labentem passim fortunam omnibus fulcire auxiliis aggressus, insigniter pro principe suo nitebatur. Milites alibi, urbésque ad seditionem præcipites prudenti facundiâ compescuit: Cæsarianos, cùm ob pecuniæ defectum de provinciâ deserendâ cogitarent, retinuit:

A sententiâ verò non abductus,

Amicitiam illam diremit.

Theganus auxilia, Regi promissa, instruit.

Et ad terrorem omnia agit.

Moroni verò tum industria enituit.

Is seditionis pericula avertit:

Cæsarianos abituri entes retinet:

L deni-

Ticinensibus pecuniam submittit: denique Germanis Ticini obsessis solerti stratagemate per media Gallorum castra partem stipendiorum submisit. Rebus adhuc deesse Medicæus videbatur, grande momentum, socius, aut adversus: quippe qui Lario velut habenas injecerat, & Rhætis vicinus, prout inclinasset, Fiduciam victoriæ esset allaturus. Auctor igitur Sfortiæ Moronus fuit, *Ut novis conditionibus Medicæum pelliceret: uteretur strenui bellatoris virtutibus, quibus ut irasci meritò poterat, sic generosè ignoscere. non periisse Mussium, quamdiu vel suis in Gallos auspiciis imperióque Præfectus pugnaret.* Nec spreta consilia, cedentibus periculo odiis. Missus ad Medicæum Gerardus Archianus, & hoc interprete constantis amicitiæ conditiones agitatæ. Nuperas simultatis caussas sepelire silentio placuit; favoris obsequiíque vices amico fidei pignore ordiri. Faciliorem etiam concordiæ nexum rumor jam de Rhætis fecit, in partes & castra Gallorum transgressis. Nam versâ indignatione, totum Sfortiæ odium in desertores erupit. Medicæo perpetua Castelli præsidiíque Mussiani, & utriusque ripæ Larii lacus, vallísque Saxinæ Præfectura, item Clavennæ, si eâ potiretur, concessa; adjecto quoque stipendio, ut rerum angustiæ erant, luculento. Neque is otiosum aut inutile munus habuit: milite & pecuniâ usus est, certámque ad victoriam Cæsa-

Denique Medicæo Sfortiam conciliat,

Constanti deinceps amicitiâ:

Tanquam in odium Rhætorum:

Et conditionibus benignis, Præfecturâ vallis Saxinæ adjectâ, & stipendio assignato.

Cæsarianis viam aperuit. Vt frangi Rex posset, Ticinensi jam obsidione lassus, auxilia divertenda erant. Qui suo paulloante milite fortis, alienis bellum viribus trahebat. Sed Medicæus occasionis momenta ponderans, ut Rhætos lacesseret, vim inferre agris statuit. *Imparata domi arma esse; ad Patriæ periculum mox Theganum cum copiis recursurum.* Communi consilio depopulatio destinata, & quia vi majore opus erat, submissi in auxilium à Sfortiâ pedites quadringenti, ad prædam cædémque pariter prompti, qui in homines atque adeò rupes ipsas sævirent. Agmine instructo, cum magno digna facinore virtus militum videretur, & quorum audacia regioni sufficeret, ampliorem prædâ victoriam concepit: *Semel igni & ferro vastatos esse fines; capi & occupari posse: gloriosas esse divitias, quas ubi rapis, simul possides. non armenta jam, sed mœnia placere; populari, ut consistas, pulchrum esse; sed ignava spolia, quæ fuga servat.* Clavennæ igitur arcem opidúmque tentare dolo, velut auspicio placuit, & hinc, quid arma auderent, experiri. Clavenna in reductâ & patente valle sita, radicibus montium, quà Sol oritur, adjacet, & quadrato murorum cinctu munitur. A capite lacus decem millibus passuum remota, Meram amnem, variâ fontium rivorúmque scatebrâ collectum, latere uno excipit, & amœno an-

Medicæus ad omnia intentus,

Agros Rhæticos depopulari statuit;

Volente Sfortiâ,

Et subsidia mittente:

Quibus ferox, attollit vota,

Occupaturus, quicquid ferro vastasset.

Auspicium à dolo est:

Et Clavenna petitur, Incitante situ,

fractu in Latium emittit. Arx gemina, in tutelam velut opidi, proximam modico intervallo rupem occupabat: altera sublimis, & supra vim omnem repentinam posita, fastigium extulerat; nec adiri, nisi angusto & utrimque exciso centum quinquaginta graduum ascensu poterat: altera inanis, & propè otiosa, ad radicem montis velut procumbens, continuo muro ambulacrum in turrim oppidi pervium suspendebat. Vt spatium loci æstimares, veteris structuræ ruinas robusto adhuc ambitu mœnium complectebatur, viam in crepidinem præbens. Insubrum olim hoc opus fuit; & dignus castello mons, qui intra fauces suas nivésque Rhætos coërceret. Sed tam vicinum limitem ferre gens Alpina non potuit; quia libera, indoléque ferox, jugum putavit, quicquid ante oculos urgeret. adeò verum est, exasperari populorum animos, si constringi metuant. Quæcunque homines terra dedit, mater est; omnibúsque Patriæ affectum natura indidit. Sed nulla gens majori contentione delicias, & fertilissimi soli glebas, quàm ista cautes & sterilia saxa propugnavit. Non loco, sed ingenio libertatem Rhæti mentiuntur, & aspernari locorum squallorem angustiásque incipiunt, quoties claudi. Si rectè tamen naturæ dotes arbitreris, etiam rigentibus vallium campis, asperrimísque montium jugis sua amœnitas est: in ipso

Quem olim Insubres æstimarunt, ut Rhætos coercerent.

Sed frustra,

In præsidium cessit, quicquid tanquam obstaculum positum.

Gens Patria amãs,

Et libertatis,

Constringi recusat.

Atque in hoc horrore Alpium natura ridet:

ipſo horrore invenias quod placet. Vbi cuncta deeſſe cenſeas, maxima varietas eſt. Æternum alibi nivium onus vertices ſuſtinent; alibi vernaculum candorem frondoſa diſtinguunt juga. Iam calvities rupium ſummâ æſtate, canities adultâ hieme, venerandam ſenii quandam dignitatem repræſentant. Altiſſimis deinde Scopulis cadentes, & eliſæ in ſpumam aquæ, cum ſtrepitu ruunt, & impactæ ſaxis velut irritamentis incitatæ, rurſus ſubſiliunt, donec leniori paullatim alveō receptæ, injuriam vincunt loci, colorémque, poſitâ violentiâ, vindicant, & in limpidiſſimos rivos effunduntur. Surgunt hinc inde marmoreæ montium moles, murorum turriúmque velut imagines, & ſtructuræ quædam miracula mentiuntur. In vallibus ſparſæ villæ, & opimæ alibi glebæ; in ſterilitate fertilitas, in horrore amœnitas, in ſolitudine frequentia. oculorum delicias hîc pictura invenit, & omnem tamen artificis induſtriam natura vincit. Iam rupium fauces, callium anfractus, fontium ſcaturigines, torrentium nunc impetus; nunc ignavia, pontium fornices, lacuum æquora, pratorum colores, arborum proceritas, denique nova ubique telluris cælíque facies ſpectantium rapit oculos & moratur. Accedit itinerum ſecuritas; ut totâ provinciâ, tanquam unâ in urbe peregrineris. Vt ſcias deo-

Et amœnitatis miracula habet, Æternas nives, Frondoſa juga, Calvas rupes, aut canas, Eliſas aquas, Marmoreas moles, Valles opimas, Oculorum delicias, Fauces, Anfractus, Fontes, Torrentes, Pontes, Lacus, Prata, Silvas, Securitatem ubique.

Pro his omnibus Rhæti pugnant. Penates defendunt, Divitiásque,

rum hîc quoque Penatum religionem esse; pro Patriâ, quoties incurrit hostis, pugnatur: & soli pretium æstimari; inveniat miles, quod ferro & igni vastet. etiam in abdita & conclusa excellissimis montibus loca aurum congessit avaritia, tanquam securiùs possessura. Nulli prorsus sine opibus mortales agunt; & ne hostis desit, cumulant omnes quod ad rapinam avaros animos accendat. Divitiis florere Rhætos, virtus & vetustas

Ab origine vernaculas:

indicant, & libertas ab origine gentis adhuc superstes. Atque ut veterem rerum memoriam revolvam,

Ipsi olim victi, nunquam domiti:

Victi olim, non domiti à Romanis, sudore & sanguine vires atque fortunas instaurârunt: strenui quidem, quod rapere ab hostibus

Fortes, & opulenti.

manubias potuêre; opulenti, quòd amittere. Ergò quorum animi omni bello majores erant,

Et sic postea Insubribus feroces:

concludi postea libertas non potuit: etiam Insubribus restiterunt: & ne provinciæ limitem suo arbitrio hostis tam vicinus figeret, structam

Quibus Clavenna arcem eripuêre,

& objectam sibi à Mediolanensibus arcem Maximiliano Sfortiæ ademerunt. Omninò quasi situ loci & opportunitas cogeret, produxêre terminos; cùm ab unâ hac arce aut timere Rhæti

Timendi, quia securi.

possent, aut timeri; tuti ac securi suo præsidio, hostili & alieno obsessi. Sed Medicæus, ut uni-

Hanc suam insidiis facere Medicæus cogitat.

versam regionem concuteret, arcem petere insidiis statuit. Cohortes in promptu erant, consilia in expenso, quibus, si fortuna faveret, nomen

men & potentia crescerent. Selecti è toto numero novendecim, fide & robore præstantissimi; & his ductor, invictâ indole invenis, origine Rhætus, nomine Riccius, rerum & locorum gnarus, quem peculiari affectu Medicæus pridem sibi junxerat, magnis aptum rebus, & perenni dignum famâ, nisi Patriæ charitatem civis violasset. Gentis suæ oblitus, strenui laudem quàm boni maluit; & nullum soli natalis beneficium censuit, modò militem se præstaret. In damnum popularium fortis, hanc tamen veniam impetrat, quòd Medicæo obsecutus. Summa hiems erat, & cæli rigore aspera omnia atq; concreta gelu, cùm paulloantè continuis imbribus Mera auctus, cursúque violentus, præcipiti impetu murum juxta turrim straverat, quæ ex urbe in arcem clausâ ac suspensâ via transitum pandebat. Riccius explorato in antecessum situ, noctu cum suis ad opidum venit, & vadato amne, qui nullâ aut tenui adhuc glacie sternebatur, summo cum silentio per murorum hiatum scandens ambulacrum, in arcem inferiorem evadit. Ruinas igitur milites subiere, ut & in occulto, & extra injuriam rigentis cæli laterent: sed quia madidi, asperrimo per quietem frigore vexati, ærumnosam & felici dignam luce exantlabant noctem. Summa consilii erat, aut in arcem erumpere, aut Præfectum capere, & deditionem extor-

Seliguntur milites:

Et negotii summa Riccio cuidam committitur, Fido & strenuo juveni:

Is Meram amnem noctu cum suis transit,

Et per murum ruptũ in arcem inferiorem penetrans,

In insidiis latet;

Ut aut in rupem evadat, aut

Præfectum capiat, arcem extorturus. Eum dubio consilio Fortuna favet.

extorquere. Summo manè è rupe descendens satelles, claviúmque fascem bajulans, per aream & Hypetrum ad opidum pergit, ut jussu Præfecti, & ex more portas reseraret. Riccius ad omnia intentus, quia superiorem arcis aditum animadvertit non sine custodiâ esse, & ex re suâ putaret opidum aperiri, suos continuit. Suspicari etiam cœpit, eâ nocte Præfectum in opido cubasse. Ergo sine obstaculo satelles transit, munere suo fungitur; & mox Rhætis nonnullis comitatus redit, qui salutatum Præfectum venerant, officii quoque causâ deducturi. Fabulis intenti, incautè incedebant, cúmque jam proximi ruinis essent, è latebrâ Medicæani strictis pugionibus exsiliunt, Præfectum rati adesse. Errore deprehenso facinus tamen peragunt; manus & mox vincla non repugnantibus indunt. Ac silentium quidem primùm stupor, deinde vis imperavit. Ne carcer deesset, iisdem ruinis & capti & liberi latebant. Præfectus, ignarus eorum quæ acciderant, etsi accusare moram famuli poterat, ultrà investigare desiit, à suspicione infortunii alienus. Nam quod periculum, ubi hostis non erat? Finibus tuti, in Italiam & bellum & simul metum Rhæti effuderant. Ex arce igitur ipse Præfectus descendit: iturus ad opidum, filium adhuc puerum ducit, quem satelles sequebatur. Dies solennis erat, & partim animi,

Errorem audacia corrigit.

Præfectus cum filiolo capitur.

animi, partim rei divinæ caufsâ maturiùs ibant. Quis ubique fortunæ ludus! Inferioris adhuc caſtelli mœnibus ſepti, & tamen hoſtili impetu repente obruti, ſcire non poterant, in quorum venirent poteſtatem. Riccius ſine morâ Præfectum raptans, infeſto jugulum gladio petiit; &, *Iſtud*, inquit, *tibi nunc ferrum fatale vibro, niſi præſentem mortem caſtello redimas: periiſti, niſi confeſtim fortunam agnoſcis, aditúmque pandis. Quid cunctaris? hoſtis, & armatus adſum; crudelis quoque, niſi vitam æſtimas. Iterum, quid cunctaris? aut anima, aut Præfectura ponenda eſt: tu elige: nobis quod audaciâ tentatum eſt, vis perficiet.* Sed temnente minas Præfecto, qui mortem honeſtam turpi vitâ potiorem duceret, magis urgere Riccius cœpit, & furoris perſonâ vultum induens, *Vincet*, inquit, *ſævitia pertinaciam; ſed vos commilitones, ferrum unà ſtringite, unà ferite; ut omnium cadat manibus, qui cunctos ſpernit. Non ſatis unum vulnus, nec mors una ſatis, toties modò perire poſſit, quoties cadi.* Sic ille, cui parcere ſtatuerat, minas & arma intentabat. Ductis igitur ſub ipſa arcis mœnia captivis, cùm fictâ crudelitatis ſcenâ lanienam Medicæani adornarent, ingenti armorum ſtrepitu Præfecti familiam conterruêre. Vxor è murorum pinnis diſpiciens, cùm ſubjectum mucronibus minantium chariſſimum videret maritum, triſti ejulatu lacrymiſq; mananti-

Hoſtes adhuc ſuos ignorant.

Iuſſus arcem tradere, aut occumbere,

Mortem eligit.

Sed ampliùs Riccius minatur:

Sociósque ad crudelitatem excitat.

Ducitur ſub mœnia Præfectus,

Tanquam victima caſurus.

Vxor ex arce periculum mariti cernens,

M bus

Vim deprecatur: bus deprecari vim cœpit: *Crudele inhiberent ferrum, neu unius cæde duos perimerent: suam in mariti corpore animam vivere; se tum maximè haurire vulnera, cùm spectaret: nec lædi virum posse, nisi ut in mulierem sævi essent. Si latrones venissent, prædam spectarent, non sanguinem: sin milites,*

Lytrúmque offert. *annis captivi parcerent, lytro contenti.* Vocem contrà Riccius tollens, *Milites*, inquit, *sumus, non latrones: sed vis & crudelitas in hostem permissa. Arcem poscimus: tu vide, pluris maritum, an domicilium facias. Quod iste negat, tu præsta: unâ hac rupe amores tuos redimas. Id unum captivi pretium est.*

Sed arcem hostis poscit, Non alio pretio captivum dimissurus.

Ille contrà temnens mortem, uxori constantiam commendat: Arcem servet, maritum negligat: Sed Præfectus generosum promens animum, uxorem ad constantiam adhortatur: *Negligeret maritum, quem sine scelere servare non posset; imò quem servatum iret, ut occideret. Vincula, mortem, æternúmque à Patriâ sibi probrum imminere, si arx dedatur: periturum se turpiùs, si vitam deberet latronibus, fide projectâ. Mori in malis non esse, omnibus contingere. si pereundum, referre tamen quâ caussâ, aut culpâ; militis, an carnificis manu: se paratum, quamcunque hostibus crudelitatem scelus dictaret, intrepidè excipere. proinde non vitam modò spectaret mariti, sed famam; tueretur arcem, quâ salvâ, nihil amitteret.*

Ampliùs Reip. quàm matrimonio deberi. Riccius, quia ex sententiâ minæ non procederent, & cum periculo mora esset; acriùs urgere cœpit, levitérque, quem proximus impel-

lebat

lebat miles, Præfecti filium vulnerans, hoc velut ultimo immanitatis ludibrio paternum maternúmque affectum stimulavit: &, *Senties igitur,* inquit, *quâ mercede pertinaciam extollis: ut sæpius occumbas, spectabis pater filii funus, priusquam moriaris. & utrumque occidet diviso nomine uxor matérque, quia non servabit*. Simul verò truces componens oculos, imbuendum innocenti sanguine ensem sustulit, tanquam percussurus. Non diutiùs naturæ stimulis repugnare Præfectus potuit. Victus & pallentis pueri discrimine, & mœstissimæ conjugis planctu, arce salutem pactus est, & necessitatem æstimavit. Vt pius esset, peccare in patriam sustinuit; difficiliúsque in geminâ ærumnâ patri fuit, spectare mortem filii, quàm occumbere. Haud mora, intra mœnia Medicæani recepti, tantisper in custodiâ Præfectum familiámque habuêre, dum lustrarent penetralia, & felici jam audaciâ insidiarum calliditatem sequerentur. Nam quasi ampliorem successum fortuna promitteret, victoriam absconderat; cùm minor intervallo strepitus, prodere hostes opidanis non posset; & viæ facinorísque arbitros novus adhuc dies arcuisset. Dispositis, qui ingressum aditúmque custodirent, paullisper in arce cum suis Riccius tanquam in ruinis iterum latuit. Etsi tutus, sciri tamen victor noluit; ut imparatiorem Medicæus

Vltima circa puerulum mina, non sine vulnere:

Quibus permotus Præfectus,

Et necessitati succumbens,

Arcem tradit.

Scandunt Medicæani & victoriam abscondunt;

Majora etiam molientes.

Aditum silentio & custodiâ muniunt: Ipsi latent.

cæus hostem jam adventans reperiret. At in urbe publica pietas populum collegerat, & sacrorum solennia mysta adornabat, cùm nec pro more, nec pro die Præfectus veniret. Mirari omnes, & adversæ valetudini moram asscribere. Missi igitur quatuor è primoribus, qui exploratum irent. Hi funguntur officio, gressum ad arcem dirigunt scandúntque: mox, tanquam ad Præfectum admitterentur, introducti sunt, vinculísque extemplò mancipati. Sequuntur & alii, pluré sque eodem dolo delusi, qui partim ex urbe, partim aliunde ventitabant. Tradunt, quadraginta quatuor in arcem & vincula venisse, stirpe & fortunâ præcipuos. & hæc velut belli pignora idem carcer detinebat: Civium si numerum fortémque æstimas, jam magna ex parte opidum quoque Medicæani ceperant: vinculis hactenus, non armis pugnabatur; & quod pulcherrimum victoriæ genus est, nemo occumbebat. Non potuêre tamen diutiùs fortunam suam opidani ignorare. Fraus statim à meridie detecta, quia nemo rediret. Ergo quod in tumultu solet, arma nemo non corripuit: alii per urbem discurrere, alii, quos furor & propinquorum ærumna stimulabat, ad arcem contendere, clamore fremitúque hostes provocare, & verbis proscindere. Nec ulteriùs aut ferre ludibria vociferantium Riccius potuit, aut arce ferociam claudere. Vt pares

Quia Præfectus ad opidum non venit.

Ad arcem opidani eunt:

Et capiuntur.

Plures eadem fraude detenti,

Iam carcerem implebant.

Re detectâ, arma Rhæsi capiunt:

Ad arcem advolant:

Strepitu & conviciis agunt.

pares dolis vires ostenderet, in subjectos sparsósque cum paucis aliquot suis erupit. Facinus, etsi temerarium atque intempestivum, tamen, quia successu non caruit, haud indignum gloriá fuit. Atque hoc ipsum adversarios terruit, quòd tam pauci pugnarent, audaciâ in suspicionem insidiarum deductâ. Ergò dum in discrimine de prœlio opidani deliberant, animos hostibus addidêre. Nihil facilius, quàm perculsos rejicere. Medicæani autem, cum straviffent proximum quemque, reliquis in fugam dilapsis, & ia m spolia cœperunt legere. Sic verò natus injuriâ pudor virtutem revocat, & renovata audacia majorem colligit hostium manum ac reducit. Quia pulchrum putant omnes, defendere Patriam, gloriam æstimant; & quia facile paucos vincere, confluunt undique. Ergo & numerus vires facit: ac diceres velut impulsam ventorum vi procellam, in adversos multitudinem agi. Quî resisterent? cùm fessi omnes pugnando, & duo gravissimè vulnerati, in arcem se receperunt: quam armis sustinere vim non poterant, rupe arcuerunt. Res ad obsidionem spectabat, & quia alimentis arx destituta, expugnari statim fame poterat. Satis igitur, aditum claudere: & tamen ne exercitus deesset, ante Solis occasum mille quingenti pedites è vicinis vallibus ad opidum convenerunt. Medicæus, relicto

Hostémque eliciunt:

Nec sustinent.

Aucto deinde numero, ingruunt iterum:

Et in arcem Medicæanos pellunt,

Obsidéntque tanquam fame debellandos.

Mediceus subsidio venit, in arce Mussianâ fratre, eâ nocte agmen suum movit, quod ad septingentos jam pedites creverat, & Clavennam versus iter instituit; etsi remoram validam aër cælúmque objicerent. Ipse *Difficillimo itinere;* milites exemplo suo trahens, viam pedibus ingressus est, cùm ne sic quidem frigidissimæ rigorem noctis posset vincere. Sed terra quò asperior gelu, magísque vestigio euntis resisteret, ampliùs obdurabat ad iter animum. Ardor autem gloriæ algorem omnem mitigabat. nam occupatam à suis arcem in viâ intellexerat; *Sed nisi confestim cum copiis adesset, pulcherrimam è manibus victoriam labi. aliquot jam vallium incolas in uno cum armis opido esse, nullam in castello annonam, atque adeò auspicium pugnæ cum fame cœptum.* Perrexit igitur, felici eventu gestiens: & ducis alacritate *Milites exemplo suo ducens,* milites incaluêre, cùm turpe quisque putaret non sequi. Sic verò paucis horis & parvo itinere totam hiemis injuriam emensi, ad Clavennæ *Ad pugnam prædámque avidos.* mœnia pervenêre, non minùs pugnæ avidi, quàm prædæ. Vt prævius pavor hostes percelleret, cum strepitu & clamore cohortes jussæ in- *Clamore & strepitu bellisiũ perculsi Rhætis,* cedere. Plura toto agmine pulsata tympana, arma concussa, & cuncta ad simulationem magnarum virium instituta. Nec parum apud rudes fallacia terroris valuit, exercitum aliquem mentita. Metu consternati, cùm suspecta essent omnia, fugere maluerunt, quàm experiri, quos time-

timerent. Igitur tumultu magis magiſque gliſcente, pauci ad pugnam ſe parare, alii latebras quærere, & periculo vitam ſubducere; nemo in commune conſulere; quod quiſque metueret, nolle. Tanquam in opido nequaquam tuti, montes ſuos petituri, & penetralia Alpium, exceſsêre. Sed Medicæus, intrepidè irrumpens, extremum fugientium agmen adoritur, & militum libertati iram indulſit. Sic non ſine ſtrage, qui fugiebant disjecti; & ut experirentur quæ timuerant, coacti repugnare. Sed virtus ſemel fracta impar deinde diſcrimini fuit; ſatiſque armis profecerat, quiſquis evaſiſſet. In hoc quoque conflictu vim ſuam caſus oſtendit, objecítque vincentibus quod formidarent. Nam magno animo in hoſtes invectus Medicæus, cùm pugnaret ipſe, militiſque ſimul & ducis impleret munia, diſcrimen ſubiit, & victor, ut omnem fortunæ vultum ſuſpectum habeas, aliquam victi conditionem ſuſtinuit. glande plumbeâ vulneratus, ſubſiſtere cohortes juſſit, & ad opidum, inciſo velut ſucceſſu, reverti. Ne molliùs referret gradum, quàm protulerat, vehiculum recuſavit; virtute formidoloſior, quòd læſus rediret. Vulnus examinatum, & quia periculo caruit, tum quidem neglectum. Nihil igitur de vigore remittens animi, ipſo dolore & cruciatu fortis, tantum ſibi otii non permiſit, ut decumberet. Hoſtem pepulerat,

Fluctuant.

Et ſalutem in fugâ ponunt.

Inſequitur Medicæus, ſtragémque infert.

Sed ipſe vulneratur,

Reducit agmen.

Et ad bellum excipiendum se parat; pulerat, ſed reverſurum: & tali ingenio Rhæti ſunt, ut niſi omnes victi, non quieſcant. Tanquam tota in membris provincia vivat, vires habet; & ut ſæpius pugnet, robur colligit. Alibi cladibus miteſcunt incolæ, & ſubmittunt animos; hi partim indole, partim ſitu ferociunt. Sed Medicæus arce & opido potitus, ab eventu vota *Atque adeò inferēdum.* auxit, omnémque majori violentiâ perturbare Rhætiam ſtatuit; non exſpectare hoſtem, ſed laceſſere. Simul munire opidum cœpit, & inſtau- *Opidum munit:* ratis ruinis, Meram robuſtiore muro coërcere. *Artem instruit:* Arx verò & milite & commeatu inſtructa. Diffudit mox fama lætam aliis, aliis triſtem victo- *Et variâ famâ inclareſcit.* riam, ut partes erant, & in eas Inſubres inclinabant. Sfortia & frangi Rhætos hoc tempore, & occupari Medicæum, utile arbitratus, ſuis aſſcripſit rebus, quantum aut iſti amitterent, aut *Sfortia natum incendium alens,* ille acquireret. Ergo ut magis utroſque collideret, & hæſuras irarum cauſſas acrior injuria daret, fulcire vires Medicæi novo ſubſidio decrevit. *Nova ſubſidia Medicæo decernit,* Ratus quoque, quod caput erat, *Preſſis domi Rhætis, revocatum cum auxiliis Theganum iri; Regem tam firmo deſtitutum robore, pelli Ticino poſſe; aut certe ſponte diſceſſurum.* Nec mora: ſele- *Imò mittit;* ctum peditum Cremonenſium agmen Clavennam Franciſcus Mattius duxit, numerum Medicæanorum Sfortiano milite aucturus. Atque *Atque ea opportuna,* opportuna hæc ſubſidia, cùm univerſa pro aris focíſ-

focísque Rhætia moveretur. Medicæus, ut novâ clade animos hostiles, & vindictæ apparatum frangeret; effudit terrorem suum, & in vallem usque Bergellensium excurrens, cuncta populatus est. Quicquid rapi potuit, militi cessit; atque ille prædæ dulcedine illectus, & ex eventu spem sumens, longius etiam bellum exoptabat. Interea Mussium cum tertiis copiis Archianus appulit, à Sfortiâ affligendis penitus Rhætis submissus: de cujus adventu Medicæus accepto nuncio, jam (ut cautè quascunque explorabat fortunæ insidias) suspecta habere cœpit auxilia, quæ abundarent: atque ut novâ expeditione in hostem diverteret, & consilia sua metu liberaret, occurrere Archiano, adhuc amico, statuit; & maturo remedio moram properanti injicere. Itaque quinquaginta subitò equitibus instructis, quos è toto militum numero selegerat, celerrimo itinere obviam ire cœpit. Cùm Suricum pervenisset, ripam opidúmque deprehendit frequenti milite impletum. Monitus igitur Sfortianas istuc copias appulisse, equites suos mox redire Clavennam jussit; ne diutius infirmior præsidii manus esset: ipse cum puero opidum intravit, ad Archianum venit, & quantum designaverat callidè moliens, magno affectu hoc egit, ne tam pulchra dictu, quàm usu necessaria, & quæ maximè spectarent Principem, loqui videretur.

Provincia jam commotâ.

Quem militem in agrum hostilem Medicæus emittens,

Prædâ initiat.

Veniunt & tertia subsidia,

Ducente Archiano:

Sed Medicæo suspecta.

Hoc agit igitur ut divertat:

Cum selectis obviam Archiano it:

Suricum venit,

Quò ille jam appulerat;

Et callidè consilium promens,

N Verbo-

Verborum hæc ferè sententia fuit. *Præsentem fortunam pulcherrimis ausis annuere: satis hoc tempore præsidii Clavennæ esse: majoribus etiam in uno loco copiis alimenta non suffectura. Opidum arcémque viribus Rhætorum parem. Itaque augendam novâ irruptione victoriam, quæ nisi incrementum sumeret, securitate destitui. Recenti adhuc plagæ si vulnus accedat, dolorem crescere. Hostem, majori etiam injuriâ quàm damno irritatum, iteratâ clade percelli debere: animis devictis, vires labi. Nihil utilius, quàm divisis copiis uti. In partem gloriæ & ipse veniret, occupatos atque districtos vinceret. Prorsus ferro & igni agendum esse, & quicquid furor atq; avaritia militis suadet. Frustra in cineres tecta labi; nisi Alpes nivésque arserint. Frustra ali incendium, spargi debere: duraturum si longè latéque flammæ sæviant. Proximam Volturenam cogitaret vallem, ut glebâ fœcundam, ita injuriæ opportunam. Vastandam esse, ut erepta hosti videatur: in damnum relinqui, quicquid aut non rapuerit miles, aut non consumpserit. Atque in his præcipuè campis pascuisque vires Rhætorum sitas esse: frangi porrò animos posse, si miseri esse hîc incipiant*. Cogitaret etiam, *In Rhætis jam Gallos vinci; in Alpibus ipsis exercitum Regium enervari; Theganum cum copiis rediturum*. Addit, *Sine sævitiâ quoque jam ambiguam felicitatem esse. Terruisse hostem, partem victoriæ esse; caussam cladis*,

Suadet,

Divisis copiis utendam esse,

Has novas in Volturenam vertendas.

dis, si ultrà nihil timeat. Majoris momenti apud Rhætos fore non amittere fertilem irriguámque convallium planitiem, quàm rupis unius arcem recuperare. Archianus persuaderi sibi passus quicquid destinaret Medicæus, agmina per lacum transvexit, & in Volturenam ducturus, Morbonium petiit. atque inde Medicæus modico præsidio stipatus ad summum lacum pervênit. tum remissis militibus, sive contemptor periculi, sive quia tutius visum, fallere hostem, quàm perfringere; tanquam vilis ignotúsque iter ingressus est, Thomâ Bossio Mediolanensi, egregiæ & antiquæ stirpis viro, quem familiarem olim habuerat, velut comite assumpto. Rhæti interea moniti Morbonio discessisse cum præsidio Medicæum, Clavennámque redire, validâ instructâ manu, viam insidiis occupârunt, ut incautum interciperent. Sed dum in latebris hærent, & summo cum silentio hostile aliquod agmen operiuntur, Medicæus Bossiúsque vili jumento uterque insidens transeunt, aut non visi, aut neglecti; ut fallere, sive etiam latere potuerint, qui sic soli vehebantur. Hostes igitur dum insidias tegunt, vim armatæ multitudini objecturi, inermis è manibus præda elapsa est. Prorsus in potestatem Rhætorum Medicæus venisset, si quis putasset ausum sine præsidio proficisci. quia maximè capi potuit, evasit; & quia, comitatum sprevit, extra

Persuadet quoque.

Nova agmina Morbonium ducta.

Medicæus Clavennam redit: Et à summo lacu sine præsidio iter ingressus,

Insidias fallit hostium:

Et salvus ad suos, quia solus venit.

discrimen fuit, insidiaéque sive fortunâ, sive calliditate audentis delusæ. Sed frustra consilium facinoris ad examen deduco: tam feliciter elabi meruit, qui periculum contempsit. Quo gaudio, etiam admiratione à suis exceptus. & virtutem præ fortunâ æstimantibus amplius propemodum erat, solum, quàm salvum rediisse. Nam de consilio hostium certiores facti, insidiarum nuncios miserant; sed illi partim intercepti, partim metu in diversas partes dilapsi, indicium nullum pertulêre. Interea vario tumultu provincia æstuabat.

Rhæti gemino districti malo, & hoste,

Rhæti, cùm & Clavennam Medicæus muniret, & Volturenis immineret Archianus, novam calamitatis facem accensurus, summis viribus propulsare bellum aggrediuntur.

Bonum factum censent, Theganum revocare. Scribuntur litteræ,

Litteræ igitur ad Theganum missæ: *Morem illico gereret, castrísque relictis Regiis universas domum copias reduceret. Claustra Alpium à Sfortianis, duce Medicæo, reserata esse, viscera provinciæ gravissimis vulneribus obnoxias: nisi properent, patriaéque auxilium ferant laboranti, extrema timenda esse. Agros uri, opida capi, omnia ferro & clade deformari. Non subduci Regi militem, aut sacramento solvi; sed ad incendium commune restinguendum tantisper occupari. Firmatis domi rebus, & è sinu hoste summoto, auxilia ad Gallos reditura.*

Morem ille gerit.

Adeò apud Theganum reliquámque juventutem imperium valuit, ut sine

morâ

morâ ſigna, Regiæ militiæ oppignerata, è caſtris extulerint, neglecto ſtipendio, pro fortunis domi periclitantibus dimicaturi. Diſcrimen ante oculos erat, ne dum alienæ potentiæ urbes adjicerent, ſuas ipſi amitterent, & majori damno quærerent conducti prædam, quàm à finibus hoſtem non arcerent. Illa quoque cogitatio ſubibat: *Aris fociſque jus omne cedere, arma obſtricta eſſe: nullam foris victoriam fore, ſi domi interea vincerentur*. Sic honeſta velut avaritia, affectúque Penatum commendata, gloriæ iter retardat; quaſi & pietas criminis patiens, & ceſſet ſacramenti nexus, ubi patriæ neceſſitas fidem interpellârit. Non mittere auxilia ſatius fuerat, quàm revocare; & Sfortiano fœdere colere pacem, quàm, mutatis armis, in novam partium fortunam tranſire. Nunc utrobique jactura eſt: quem nuper deſeruerant ſocium, hoſtem faciunt; & majori inconſtantiâ inimicant, quem ſecuti. Igitur è caſtris, Rege nequicquam obnitente, ſex millia Rhætorum exceſsêre, robur exercitus, unicúmque victoriæ præſidium atque columen. Quâ defectione concuſſis reliquorum animis, à metu & torpore ad ſpem novam fiduciámque Sfortia erectus; pugnandi cogitationes inſtauravit. Lanoyum reliquóſque duces Moronus incitabat. Quia belli aleam tentare placuit, explorandā jam militum quoque

Et è caſtr. Regiis copias ſuas educit.

Tanti Patria erat,

Quam ſervare, primam victoriam putavit,

Summúmque ſacramentum.

Sed hæc caritas cum turpitudine fuit;

Imò cum damno:

Quia cum offenſâ Regis.

Sex millia Rhætorum abſcêre,

Magnum momentum rerum:

Cùm & animis caderent Galli, & Cæſariani erigerentur.

Moronus reliquis ducibus pugnandi auctor eſt.

voluntas erat, qui ſtipendia nuper flagitarant, per inopiam obſtreperi, & ad tumultum proni. Piſcarius igitur gloriæ deſiderio maximè flagrans, in unum undique copias contrahit, & conficiendi belli occaſionem commendans, magnis promiſſis variáque oratione omnium animos implens, obnoxios ſibi reddit, & ad pugnam capeſſendam animat. *Ne recuſarent fortes eſſe, aut ſummam bello manum imponere. Se virtute eorum fretum, quâ pluris ſemper gloriam, quàm pecuniam feciſſent, nunc, cùm maximè ſtipendia numeranda eſſent, ad diſcrimina adhortari. Sed Cæſarem eſſe, qui deberet: ejus nemini unquam militiam fraudi fuiſſe. brevem dilationem æris liberalitate penſaturum.* Adjungebat, *Certiſſimis ſe nunciis admonitum, ingentem pecuniæ vim ex Hiſpaniâ jam tranſcriptam eſſe. ne ambigerent, potentiam maximi Imperatoris etiam fide vinci. ut bella ſunt, impedimenta quoque objici: in anguſtiis autem rerum amplius eſſe, moram ferre, quàm ſtipendium meruiſſe. Hæc ſe illis dicere, quos ſciret famæ deſiderio duci: ſed ſi fructum militiæ ſpectarent, ſuavius poſt victoriam æs fore. Prædâ neceſſitatem explerent, mercedem in fortunarum ornamentum deinde admitterent. Belli igitur conficiendi certiſſimam ſpem affulgere: arma nunc caperent, paullopòſt ſtipendia. Vt amplius poſſiderent, ferro aurum rapi poſſe, nec periculum eſſe, modò auderent vincere. Notum, & in-*

Inſtat & Piſcarius apud milites: Quos flagitantes pridem ſtipendia lenit,

Et alloquio promptos reddit.

& infelicitate suâ contemptum eviluisse hostem: superari & fugari posse, nuper virtute ipsorum victum atque Italiâ expulsum. Ipsum quidem jam adesse Regem, post tot clades, non præsidium virium, si fortes essent; sed augmentum prædæ, si vincerent. Circa muros unius urbis desidere, lentè agere, & victi imaginem induisse. Exhaustum robore exercitum; abiisse Rhætos: cum reliquiis tantùm copiarum rem fore; & has obsidionis tædio potiùs, quàm otio elanguisse. Nihil se de ingenio hostium dicere, omnem in primo impetu vim esse: hunc sustinerent, facilem successum fore.. Ut flammæ quædam è paleâ aut stupâ plus lucis quàm ignis habent: sic terrorem omnem esse, ostentari magis, quàm inferri; effundi iram, ut deficiat; quemadmodum & animalia quædam amisso aculeo torpent: mox in pavorem minas commutari. Itaque animos sumerent, Cæsarémque cogitarent: pro tanto nomine fortunam fore. Facilis ardor Hispanos corripuit: & horum exemplum Germani secuti, pollicentur operam, generosum rati, trimestri obsidione obsessis popularibus opem ferre. Sed amplius quoque fata destinârant: præcipitare Gallorum vota, & prostrato atque excîso exercitu Regio, novis dissidiis armísque Italiam distringere. Vt fallax fortunæ vultus est, repentinam rebus mutationem una dies unúmque prœlium attulit, cùm magna pecuniæ inopia duces Cæsarianos premeret, & non

Hispani addicunt operam: Item Germani popularium obsessorum necessitate moti.

In fatis erat, Vinci Regem, & novis dissidiis viam aperiri.

Tan'um una dies, unúmq; prœlium potuit.

non pugnare quoque clades esset. Egestatem seditio sequitur, & hæc corrumpere spem relictam poterat. Sic verò Piscarius, quæ in promptu non erant stipendia, rapere statuit; & quicquid miles flagitaret, hosti extorquere. Vniversum exercitum in duo equitum, quatuor peditum agmina distinxerat. Primum ex Hispanis, Germanis, Italísque; secundum è solis Hispanis; tertium quartúmque è Germanis conflatum erat. Rex contrà, cùm audisset adventare hostem, copias omnes citra Ticinum amnem contraxit. Castra à fronte, à tergo, & sinistro latere præaltis fossis vallóque munita erant: dexterum muro Circi satis tutum videbatur; præsertim Mirabelli, quod in meditullio palatium erat, olim venationis caussâ exstructum, præsidio equitum pedi-túmque ad tutelam disposito. Mediâ nocte, cùm in pugnam duces omnes denuo consensissent; agmina promota sunt; &, ut ad hostem via sterneretur, muri partem repentino impetu fabrorum militúmque manus demolitur. Tum in Circum effusus exercitus, hostem infestis signis petiit. Primum peditum agmen Mirabellum ab introitu petiit: atque ibi, præsidio strato, felicem pugnam Cæsariani orsi. Reliquæ acies in castra Regia diriguntur. Fit prœlium, auspicio ipso atrox; & primò Galli, qui in peditatum Hispanorum incurrerunt cum strage rejecti sunt. Succedunt

Exercitus Cæsaris in duo equitum, quatuor peditum agmina divisus.

Rex suas quoque copias contrahit,

Et munitionibus fidit.

Mediâ nocte Piscarius aciem movet:

Et parte muri dirutâ, in Circum involat.

Mirabellum occupatur.

Prœlium accenditur.

Gallos Hispanicus peditatus:

dunt è Castris Helvetii, velut irritati, & à fugâ suorum iras sumunt: simul à latere equites Galli tanto impetu invecti sunt, ut valida illa Hispanorum acies retrò cesserit; sed tanquam spiritus colligeret, & mox acriùs irruptura. non sustinuisse impetum, irritamentum magis pugnæ, quàm damnum erat; & jam aut vincere, aut perire omnes decreverant; si spolia non raperent, cum gloriâ occumbere. Sistunt igitur gradum, & ad vulnera iam immobiles, cùm, incitante Borboniò, in cuneatam frontem acie exporrectâ, subsidio Germani veniunt, acritérque victoriam moliuntur. Gliscit pugnantium ardor, ac primùm equites hostium confecti sunt: Helvetii quoque post cruentam cædem profligati. Rex suorum strage perturbatus, ad reliquias exercitus circumtulit oculos, & nobilem illam selectámque ultimæ fiduciæ manum, quâ stipatus erat, compellans, *Frustra*, inquit, *verba consumo, Amici & Commilitones, nisi amplius* jam *virtus vestra, quàm rabies hostium possit. Quid facto opus, tristior fortuna monet, vi & ferociâ paucorum corrigenda. Neque animum cujusquam otioso imperio onero; facturus quod exigo, ad prælium hortor; & ne solus pugnem, vestram imploro opem, & simul fidem exigo. nunc enim non tantùm an strenui sitis, sed an Regem ametis, sive felicitas mea, sive calamitas intelliget. Atque communis*

Hunc Helvetii, & in latus invecti equites rejiciunt;

Sed reversurum.

Contrà Germani in cuneatam frontem explicant aciem,

Gnavitérq; pugnant.

Caduntur equites hostium.

Item Helvetii.

Rex non deficiens animo,

Generosâ oratione suos fortes esse jubet.

hæc jam caussa est; quia non de imperio, sed pro salute dimicandum. Hoc agite, irruite, & ab ultimo dedecore nomen vindicate, gentémque Gallorum. Me quidem segnem posteritas non dicet; & si quid tristius accidet, scient omnes, non virtutem, sed fortunam defuisse. Ut omnia dicam: aut vincendum, aut cadendum est: fuga & ignominiam & ruinam majorem trahit. Sprevisse mortem initium victoriæ est. Ac sanè si robur æstimamus, pares adhuc hosti sumus. Ille verò jam fugam nostram operitur, imo ferociâ fessus, & prædæ inhians, quos straverit, non à quibus sterni potest, numerat. Sed nihil adhuc egit; quia vestris jam dexteris feriendus, superari potest. Praeo ecce, & ut commune periculum pares excipiat, positâ velut majestate, miles fio; experturus, an ut sceptrum, sic & ensem geram. Vestro mox beneficio Rex iterum ero, aut non ero. Longiorem orationem nec vestra patitur virtus, nec necessitas permittit: sed tanquam omnes incitem, & dispersos colligam, exemplo pergam loqui.

Et simul in pugnam irruit. Simul verò equum concitans, in hostem fertur. Tota nobilitas oratione, & simul fortunâ Regis mota, impetum unà facit, omnéque infra virtutem discrimen habuit. *Omnes tum extrema tentant,* Atque jam in rupto ac pænè victo exercitu vigor iterum erat, quia Rex pugnabat. *Et pro Rege omnia.* Hunc integri sauciíque sequi: quo cæso, aut capto, nec volebant incolumes esse, nec poterant. Omnis igitur equitatus Cæsaris

ſaris acriori in Gallos impetu converſus eſt, & vi magnâ univerſam aciem confudit. Cadunt ex hoſtibus plurimi; & tanquam ſtragi ſufficerent, gradum ſervant. Inſtat miles Cæſarianus, & jam vincendo ſævit. Vbique clamor, horror, & morientium gemitu calamitas triſtior. Sanguine madebant campi, vix primo adhuc colore veris veſtiti; & ſtrata atque congeſta cadavera ſævitiam quoque occidentium retardabant. Vacillantem adhuc Gallorum fortunam Antonius Leva impulit. is eductis ex urbe Germanis, & pugnandi avidis, hoſtes à tergo adortus eſt, validéque preſſit. nec finem antè cædendi fecit, quàm turbata & diſſipata undique acies Gallorum ſuccumberet. Regem fortiter dimicantem equus labore fatiſcens deſtituit, tandémque vulneribus confoſſus, & provolutus pugnantem effudit. Putares exercitus totius robur ſimul concidiſſe. Sed ille dum ſe erigit, à Cæſarianis comprehenditur; & mox agnitus, in poteſtatem Lanoyi venit. Tum cædi omnes, aut capi maluerunt, quàm fugere; & quiſque morte turpius cenſuit, gradum ſine imperatore referre. Solus tamen Alenconius, rebus deſperatis, fugæ dedecus ſuſtinuit, agménque equitum poſtremum, cui præerat, diſcrimini ſubduxit. Cecidêre eo prœlio octo millia Gallorum, aut qui pro Gallis pugnârant, flos regni & nobilitatis. Paucos ad

Hic impetus ab equitatu Cæſaris frangitur, Cum multâ ſtrage. Reliquus miles vincit vi ferox.

Sed Leva magnum rebus pondus addidit, In terga hoſtium Germanos inducens, & inhærens. Rex equo graviter icto effuſus, Capitur.

Cæteri aut cæſi, aut capti.

Præter Alenconium, qui cum ſuis evaſit. Octo millia Gallorum partim in prœlio, partim in flu-

flumen usque rejectos aquarum gurgites hausêre. E Ducibus Gulielmum Gauferium, Thomam Fusium, Iacobum Cabanæum, Ludovicum Tremellium, Galeatium Sanseverinum, aliósque mors invicta nobilitavit. Quæ summa cladis, Rex captus, humanæ fragilitatis exemplum dedit. Sed tanquam rebus afflictis majestatis indulgeret speciem trux fortuna, pari belli ludibrio optimates reliquos Galliæ involvit. Trahebantur & in eandem calamitatem Navarræ Rex, magnus Allobrogum Nothus, Summi Pontificis Clementis Legatus, & capto Francisco velut pompam faciebant. E Cæsarianis vix septingenti desiderati. Duces omnes copiarum, præter unum Castriotum, Scanderbechi pronepotem, ab ipso Rege interfectum, victoriæ superstites; sed plerique saucii, virtutis indicia ipso sanguine ostendebant. Piscarius vultu, ventre, & sinistrâ tibiâ hostile ferrum exceperat, & sic vulneribus in vindictam ferocior, magna victoriæ caussa exstitit; formosior quoque deinceps, qui quoties faciem proferret, & miles & fortis appareret. Reliqua Italiæ bella si conferas, vix ævo nostro nobilior clades. Tanta è captivis castrísque præda fuit, ut avaritiæ sufficeret; vilísque videri sanguis effusus poterat, comparatione divitiarum, quibus paupertatem miles evasit, gloriâ quoque non

Plerique Duces interfecti.

Inconstantem fortunam esse Rex edocuit,

In miseriâ tamen speciem majestatis servans.

E Cæsarianis IↃCC. perierunt.

Duces ferè omnes salvi, sed saucii.

Imprimis Piscarius;

Tribus vulneribus pulcher,

Et victoriæ magna pars.

Prœlium clade,

Et prædâ nobilissimum;

non intermoriturâ opulentus. Amplius tamen Medicæus fecit, tantæ victoriæ nòn minùs ingeniosus, quàm strenuus auctor: quippe, ut feliciter pugnarent Cæsariani, sex millia Rhætorum fugârat. Sic uno prœlio bellum confectum est, & gravi hoste Insubres liberati.

Sed industriâ Medicæi felix.

Is cùm non pugnâret, vicit.

SERIE LECTOR,

IN omni Historiâ quicquid legis, partes sunt: totam nemo scripsit: alibi tempora, alibi loca & populos desideres. Etiam qui omnia complecti voluit, futura omisit: adeò nihil in rebus humanis perfectum est, magísque finiunt opera sua mortales, quàm absolvunt. Non patiar tamen animum tuum hîc suspensum esse: quia post Duos jam Libros MEDICÆUM *etjam quæres, depromam quod Fortunæ ejus reliquum est,* DE BELLO MUSSIANO: *sed depromam verbis non meis.* GALEATIUS CAPELLA, *laudatus rerum Mediolanensium nuper Scriptor, hanc subivit operam, & mihi velut præripuit. Liber brevis est; quem è Bibliothecâ suâ Ambrosianâ, illâ Æternitatis officinâ,* FREDERICUS *Cardinalis* BORROMÆUS, *vir summus ac propè divinus, in hoc volumen adoptari passus est, ut publicum faceret. Lege igitur; & in antecessum hoc*

Et salvus ad suos, quia solus venit.

discrimen fuit, insidiaéque sive fortunâ, sive calliditate audentis delusæ. Sed frustra consilium facinoris ad examen deduco: tam feliciter elabi meruit, qui periculum contempsit. Quo gaudio, etiam admiratione à suis exceptus. & virtutem præ fortunâ æstimantibus amplius propemodum erat, solum, quàm salvum rediisse. Nam de consilio hostium certiores facti, insidiarum nuncios miserant; sed illi partim intercepti, partim metu in diversas partes dilapsi, indicium nullum pertulêre. Interea vario tumultu provincia æstuabat. Rhæti, cùm & Clavennam Medicæus muniret, & Volturenis immineret Archianus, novam calamitatis facem accensurus, summis viribus propulsare bellum aggrediuntur. Litteræ igitur ad Theganum missæ: *Morem illico gereret, castrísque relictis Regiis universas domum copias reduceret. Claustra Alpium à Sfortianis, duce Medicæo, reserata esse, viscera provinciæ gravissimis vulneribus obnoxias: nisi properent, patriaéque auxilium ferant laboranti, extrema timenda esse. Agros uri, opida capi, omnia ferro & clade deformari. Non subduci Regi militem, aut sacramento solvi; sed ad incendium commune restinguendum tantisper occupari. Firmatis domi rebus, & è sinu hoste summoto, auxilia ad Gallos reditura.* Adeò apud Theganum reliquámque juventutem imperium valuit, ut sine morâ

Rhæti gemino districti malo, & hoste.

Bonum factum censent, Theganum revocare. Scribuntur litteræ,

Morem ille gerit.

morâ signa, Regiæ militiæ oppignerata, è castris extulerint, neglecto stipendio, pro fortunis domi periclitantibus dimicaturi. Discrimen ante oculos erat, ne dum alienæ potentiæ urbes adjicerent, suas ipsi amitterent, & majori damno quærerent conducti prædam, quàm à finibus hostem non arcerent. Illa quoque cogitatio subibat: *Aris focisque jus omne cedere, arma obstricta esse: nullam foris victoriam fore, si domi interea vincerentur*. Sic honesta velut avaritia, affectúque Penatum commendata, gloriæ iter retardat; quasi & pietas criminis patiens, & cesset sacramenti nexus, ubi patriæ necessitas fidem interpellârit. Non mittere auxilia satius fuerat, quàm revocare; & Sfortiano fœdere colere pacem, quàm, mutatis armis, in novam partium fortunam transire. Nunc utrobique jactura est: quem nuper deseruerant socium, hostem faciunt; & majori inconstantiâ inimicant, quem secuti. Igitur è castris, Rege nequicquam obnitente, sex millia Rhætorum excessêre, robur exercitus, unicúmque victoriæ præsidium atque columen. Quâ defectione concussis reliquorum animis, à metu & torpore ad spem novam fiduciámque Sfortia erectus; pugnandi cogitationes instauravit. Lanoyum reliquósque duces Moronus incitabat. Quia belli aleam tentare placuit, exploranda jam militum quoque

Et è castris Regiis copias suas educit.
Tanti Patria erat,
Quam servare, primam victoriam putavit,
Summúmque sacramentum.
Sed hæc caritas cum turpitudine fuit;
Imò cum damno:
Quia cum offensâ Regis.
Sex millia Rhætorum abiêre,
Magnum momentum rerum:
Cùm & animis caderent Galli, & Cæsariani erigerentur.
Moronus reliquis ducibus pugnandi auctor est.

Instat & Piscarius apud milites:

Quos flagitantes pridem stipendia lenit,

Et alloquio promptos reddit.

voluntas erat, qui stipendia nuper flagitarant, per inopiam obstreperi, & ad tumultum proni. Piscarius igitur glorię desiderio maximè flagrans, in unum undique copias contrahit, & conficiendi belli occasionem commendans, magnis promissis variáque oratione omnium animos implens, obnoxios sibi reddit, & ad pugnam capessendam animat. *Ne recusarent fortes esse, aut summam bello manum imponere. Se virtute eorum fretum, quâ pluris semper gloriam, quàm pecuniam fecissent, nunc, cùm maximè stipendia numeranda essent, ad discrimina adhortari. Sed Cæsarem esse, qui deberet: ejus nemini unquam militiam fraudi fuisse. brevem dilationem æris liberalitate pensaturum.* Adjungebat, *Certissimis se nunciis admonitum, ingentem pecuniæ vim ex Hispaniâ jam transcriptam esse. ne ambigerent, potentiam maximi Imperatoris etiam fide vinci. ut bella sunt, impedimenta quoque objici: in angustiis autem rerum amplius esse, moram ferre, quàm stipendium meruisse. Hæc se illis dicere, quos sciret famæ desiderio duci: sed si fructum militiæ spectarent, suavius post victoriam æs fore. Prædâ necessitatem explerent, mercedem in fortunarum ornamentum deinde admitterent. Belli igitur conficiendi certissimam spem affulgere: arma nunc caperent, paullopòst stipendia. Ut amplius possiderent, ferro aurum rapi posse, nec periculum esse, modò auderent vincere. Notum, & in-*

& infelicitate suâ contemptum exiluisse hostem: superari & fugari posse, nuper virtute ipsorum victum atque Italiâ expulsum. Ipsum quidem jam adesse Regem, post tot clades, non præsidium virium, si fortes essent; sed augmentum prædæ, si vincerent. Circa muros unius urbis desidere, lentè agere, & victi imaginem induisse. Exhaustum robore exercitum; abiisse Rhætos: cum reliquiis tantùm copiarum rem fore; & has obsidionis tædio potiùs, quàm otio elanguisse. Nihil se de ingenio hostium dicere, omnem in primo impetu vim esse: hunc sustinerent, facilem successum fore. Ut flammæ quædam è paleâ aut stupâ plus lucis quàm ignis habent: sic terrorem omnem esse, ostentari magis, quàm inferri; effundi iram, ut deficiat; quemadmodum & animalia quædam amisso aculeo torpent: mox in pavorem minas commutari. Itaque animos sumerent, Cæsarémque cogitarent: pro tanto nomine fortunam fore.

Facilis ardor Hispanos corripuit: & horum exemplum Germani secuti, pollicentur operam, generosum rati, trimestri obsidione obsessis popularibus opem ferre. Sed amplius quoque fata destinârant: præcipitare Gallorum vota, & prostrato atque excîso exercitu Regio, novis dissidiis armísque Italiam distringere. Vt fallax fortunæ vultus est, repentinam rebus mutationem una dies unúmque prœlium attulit, cùm magna pecuniæ inopia duces Cæsarianos premeret, & non

Hispani adducunt operam:

Item Germani popularium obsessorum necessitate moti.

In fatis erat, Vinci Regem, & novis dissidiis viam aperiri.

Tantùm una dies, unúmq; prœlium potuit.

non pugnare quoque clades esset. Egestatem seditio sequitur, & hæc corrumpere spem relictam poterat. Sic verò Piscarius, quæ in promptu non erant stipendia, rapere statuit; & quicquid miles flagitaret, hosti extorquere. Vniversum exercitum in duo equitum, quatuor peditum agmina distinxerat. Primum ex Hispanis, Germanis, Italísque; secundum è solis Hispanis; tertium quartúmque è Germanis conflatum erat. Rex contrà, cùm audisset adventare hostem, copias omnes citra Ticinum amnem contraxit. Castra à fronte, à tergo, & sinistro latere prealtis fossis vallóque munita erant: dexterum muro Circi satis tutum videbatur; præsertim Mirabelli, quod in meditullio palatium erat, olim venationis caussâ exstructum, præsidio equitum peditúmque ad tutelam disposito. Mediâ nocte, cùm in pugnam duces omnes denuo consensissent; agmina promota sunt; &, ut ad hostem via sterneretur, muri partem repentino impetu fabrorum militúmque manus demolitur. Tum in Circum effusus exercitus, hostem infestis signis petiit. Primum peditum agmen Mirabellum ab introitu petiit: atque ibi, præsidio strato, felicem pugnam Cæsariani orsi. Reliquæ acies in castra Regia diriguntur. Fit prœlium, auspicio ipso atrox; & primò Galli, qui in peditatum Hispanorum incurrerunt cum strage rejecti sunt. Succedunt

Exercitus Cæsaris in duo equitum, quatuor peditum agmina divisus.

Rex suas quoque copias contrahit,

Et munitionibus fidit.

Mediâ nocte Piscarius aciem movet;

Et parte muri dirutâ, in Circum involat.

Mirabellum occupatur.

Prœlium accenditur. Gallos Hispanicus peditatus:

dunt

dunt è Castris Helvetii, velut irritati, & à fugâ suorum iras sumunt: simul à latere equites Galli tanto impetu invecti sunt, ut valida illa Hispanorum acies retrò cesserit; sed tanquam spiritus colligeret, & mox acriùs irruptura. non sustinuisse impetum, irritamentum magis pugnæ, quàm damnum erat; & jam aut vincere, aut perire omnes decreverant; si spolia non raperent, cum gloriâ occumbere. Sistunt igitur gradum, & ad vulnera iam immobiles, cùm, incitante Borboniò, in cuneatam frontem acie exporrectâ, subsidio Germani veniunt, acritérque victoriam moliuntur. Gliscit pugnantium ardor, ac primùm equites hostium confecti sunt: Helvetii quoque post cruentam cædem profligati. Rex suorum strage perturbatus, ad reliquias exercitus circumtulit oculos, & nobilem illam selectámque ultimæ fiduciæ manum, quâ stipatus erat, compellans, *Frustra,* inquit, *verba consumo, Amici & Commilitones, nisi amplius jam virtus vestra, quàm rabies hostium possit. Quid facto opus, tristior fortuna monet, vi & ferociâ paucorum corrigenda. Neque animum cujusquam otioso imperio onero; facturus quod exigo, ad prælium hortor; & ne solus pugnem, vestram imploro opem, & simul fidem exigo. nunc enim non tantùm an strenui sitis, sed an Regem ametis, sive felicitas mea, sive calamitas intelliget. Atque communis*

Hunc Helvetii, & in latus invecti equites rejiciunt;

Sed reversurum.

Contrà Germani in cuneatam frontem explicant aciem,

Gnaviterq; pugnant.

Caduntur equites hostium.

Item Helvetii.

Rex non deficiens animo,

Generosâ oratione suos fortes esse jubet.

hæc jam caussa est; quia non de imperio, sed pro salute dimicandum. Hoc agite, irruite, & ab ultimo dedecore nomen vindicate gentémque Gallorum. Me quidem segnem posteritas non dicet; & si quid tristius accidet, scient omnes, non virtutem, sed fortunam defuisse. Ut omnia dicam: aut vincendum, aut cadendum est: fuga & ignominiam & ruinam majorem trahit. Sprevisse mortem initium victoriæ est. Ac sanè si robur æstimamus, pares adhuc hosti sumus. Ille verò jam fugam nostram operitur, imo ferociâ fessus, & prædæ inhians, quos straverit, non à quibus sterni potest, numerat. Sed nihil adhuc egit; quia vestris jam dexteris feriendus, superari potest. Praeo ecce, & ut commune periculum pares excipiat, positâ velut majestate, miles fio; experturus, an ut sceptrum, sic & ensem geram. Vestro mox beneficio Rex iterum ero, aut non ero. Longiorem orationem nec vestra patitur virtus, nec necessitas permittit: sed tanquam omnes incitem, & dispersos colligam, exemplo pergam loqui.

Et simul in pugnam irruit. Simul verò equum concitans, in hostem fertur. Tota nobilitas oratione, & simul fortunâ Regis mota, impetum unà facit, omnéque infra *Omnes tum extrema tentant,* virtutem discrimen habuit. Atque jam in rupto ac pænè victo exercitu vigor iterum erat, quia *Et pro Rege omnia.* Rex pugnabat. Hunc integri sauciíque sequi: quo cæso, aut capto, nec volebant incolumes esse, nec poterant. Omnis igitur equitatus Cæsaris

ſaris acriori in Gallos impetu converſus eſt, & vi magnâ univerſam aciem confudit. Cadunt ex hoſtibus plurimi; & tanquam ſtragi ſufficerent, gradum ſervant. Inſtat miles Cæſarianus, & jam vincendo ſævit. Vbique clamor, horror, & morientium gemitu calamitas triſtior. Sanguine madebant campi, vix primo adhuc colore veris veſtiti; & ſtrata atque congeſta cadavera ſævitiam quoque occidentium retardabant. Vacillantem adhuc Gallorum fortunam Antonius Leva impulit. is eductis ex urbe Germanis, & pugnandi avidis, hoſtes à tergo adortus eſt, validéque preſſit. nec finem antè cædendi fecit, quàm turbata & diſſipata undique acies Gallorum ſuccumberet. Regem fortiter dimicantem equus labore fatiſcens deſtituit, tandémque vulneribus confoſſus, & provolutus pugnantem effudit. Putares exercitus totius robur ſimul concidiſſe. Sed ille dum ſe erigit, à Cæſarianis comprehenditur; & mox agnitus, in poteſtatem Lanoyi venit. Tum cædi omnes, aut capi maluerunt, quàm fugere; & quiſque morte turpius cenſuit, gradum ſine imperatore referre. Solus tamen Alenconius, rebus deſperatis, fugæ dedecus ſuſtinuit, agménque equitum poſtremum, cui præerat, diſcrimini ſubduxit. Cecidêre eo prœlio octo millia Gallorum, aut qui pro Gallis pugnârant, flos regni & nobilitatis. Paucos ad

Hic impetus ab equitatu Cæſaris frangitur, Cum multâ ſtrage. Reliquus miles vincit vi ferox.

Sed Leva magnum rebus pondus addidit, In terga hoſtium Germanos inducens, & inhærens.

Rex equo graviter icto effuſus, Capitur.

Cæteri aut cæſi, aut capti.

Præter Alenconium, qui cum ſuis evaſit.

Octo millia Gallorum partim in prœlio, partim in flu-

non intermoriturâ opulentus. Amplius tamen Medicæus fecit, tantæ victoriæ non minùs ingeniosus, quàm strenuus auctor: quippe, ut feliciter pugnarent Cæsariani, sex millia Rhætorum fugârat. Sic uno prœlio bellum confectum est, & gravi hoste Insubres liberati.

Sed industriâ Medicæi felix.

Is cùm non pugnaret, vicit.

SERIE LECTOR,

IN omni Historiâ quicquid legis; partes sunt: totam nemo scripsit: alibi tempora, alibi loca & populos desideres. Etiam qui omnia complecti voluit, futura omisit: adeò nihil in rebus humanis perfectum est, magísque finiunt opera sua mortales, quàm absolvunt. Non patiar tamen animum tuum hîc suspensum esse: quia post Duos jam Libros MEDICÆUM *etjam quæres, depromam quod Fortunæ ejus reliquum est,* DE BELLO MUSSIANO: *sed depromam verbis non meis.* GALEATIUS CAPELLA, *laudatus rerum Mediolanensium nuper Scriptor, hanc subivit operam, & mihi velut præripuit. Liber brevis est; quem è Bibliothecâ suâ Ambrosianâ, illâ Æternitatis officinâ,* FREDERICUS *Cardinalis* BORROMÆUS, *vir summus ac propè divinus, in hoc volumen adoptari passus est, ut publicum faceret. Lege igitur; & in antecessum hoc*

à me nunc Breviarium. Scripsisse quodammodo Bellum *& ipse videbor* Mussianum, *quia sic adumbro.*

DE MVSSIO.

Mussium opidum, in sinistro lacus Larii litore, inter Rhætionicum & Grabadonam situm, Arce, promontorio, & fodinis candidi marmoris insigne, portum quadrato lapide exstructum habet. Arcem, à Trivultio paucis ante annis ædificatam, Rhæti Helvetiíque, post bellum Mussianum, cum ingenti pulcherrimi operis ruinâ exciderunt.

HIS-

HISTORIÆ CISALPINÆ LIBER ADOPTIVVS DE BELLO MVSSIANO,

Nunc primum editus, è Bibliothecâ Ambrosianâ,

Scriptore GALEATIO CAPELLA.

BREVIARIVM.

VLTIMVM *fortunæ motum* MEDICÆVS *excipit, adversus Rhætos, Sfortiámque pugnaturus. Belli ejus caussæ, & consilia: sed auspicium ab expeditione in Volturenos; & tanquam Sfortiâ conniventc. Igitur cum Rhætis conspirant Helvetii: nec contenti finibus ejecisse hostem, insequuntur: arcem Mussianam obsident, subvectis in proximum montem tormentis. Hæc à Medicæo expugnata, & per præcipitia rupis dejecta sunt.*

Belli

Belli deinde onus Sfortia suscipit, inito cum Rhætis Helvetiisque fœdere: milites navésque mittit, & terrâ ac lacu vim infert. Medicæus novâ velut tempestate pressus, trahere bellum statuit; & ut sumptus imminueret, auxilia Hispanorum dimittit: satis arbitratus, classe infestare lacum, Mussium Leucúmque commeatu ac præsidio munire. Contrà Sfortiani, Duce Bentivolo, arma expediunt; sed diviso belli munere: arcem Mongutianam Gonzaga tentat: Ocellum Cribellius deditione capit: naves Medicæo Vistarinus objicit. Mongutium acriter Medicæani propugnant, magnâ virtute hostem rejiciunt, & mox evadunt. Hinc expugnatio lacus à Sfortianis adornatur. Sed Medicæus astu & virtute tentans omnia; Legatos ad Cæsarem mittit, ejúsque auctoritate pacem quærit: alios in Galliam, qui ad novum bellum Regis animum invitent, Leucum, Mussium, classémque addicant: sed frustra. Quemadmodum à pace Sfortia alienus; sic à bello Rex Franciscus fuit. Ergo Sfortiani Lacum classe claudunt, Leucum circumvallant, pontem Abduæ, gemino castello munitum, occupant; & mox remissè iterum agunt. Medicæus primùm libero excursu Lacum vindicat: deinde castra hostium noctu invadens, metu, cæde, & fugâ omnia replet; Gonzagam capit, munitiones disjicit, tormenta avehit, simul pontem Abduæ recuperat. Castra tamen Vistarinus reficit,

& no-

& novâ obsidione Leucum urget: quid nisi Medicæum irritans? Surgit acrior, copias auget, Sfortianos cædit, & jam velut victor grassatur; cùm frater pilâ ferreâ ictus, & paullopòst Borsarius, Classis Præfectus, pari casu læsus occubuit: magnum uterque momentum belli. Sic variante exitum fortunâ, ipsi Sfortiæ pax placuit. Conditiones scriptæ sunt, præ quibus vicisse Medicæus nollet. Mussium, Leucúmque tradidit: sed in vicem Marinianum opidum, & grandem pecuniæ summam accepit. Sic Marchio creatus est, & virtutis fortunaéque insignia maximis deinde rebus per universam Europam applicuit.

ANNVS agebatur, intra quod temporis spatium in Bononiensi restitutione conuentum erat, ut Comum ciuitas, árxque Mediolanensis Francisco Sfortiæ redderetur. Quocirca Hispani, qui ambobus locis præsidio positi fuerant; cùm à Sfortiâ impetrare non potuissent, ut ipsorum operâ in aliquo militari munere uteretur; ne absque stipendio remanerent, IOANNEM IACOBVM MEDICÆVM secuti sunt: qui per superiora bella occasionem nactus, præter Mongutium & Leucum, totum ferme Larium

P lacum

Iacum occupaverat; ac Ocellum cum ejus jurisdictione ab Antonio Levâ traditum possidebat: & cui oportunum erat, milites paratos tum habere. Iamdudum enim animo agitabat, quomodò Volturenam vallem, armentis vinóque ditissimam, in potestatem redigeret: quod quando in expeditione Clavenæ parum successerat (quoniam Cæsariani debellato & capto apud Ticinum Gallorum Rege noluerant bellum per ipsum inchoatum adversus Rhætos persequi) nunc adjunctis ad eos, quos antea diversis in locis delegerat, noningentis lectissimis peditibus (tot enim erant Hispani, qui præsidio arcis Mediolanensis & Comi impositi erant) & tribus millibus Germanorum, quos Pandulfus Sitticus, ipsius sororius, vir opibus & gratiâ apud Ferdinandum Romanorum Regem pollens, mittere in auxilium promiserat; sperabat eam vallem, antequam quisquam suppetias ferre posset, percurrere; opida & villas diripere; è captivis ingentem auri summam extorquere; postremò quodpiam ex opidis ejus vallis, quod magis idoneum videretur, vallo & fossâ statim munire, præsidióque firmare: ita ut si Rhæti tantum in numerum venissent, quibus ipse patenti acie par non esset; ii quos introduxisset, munitionibus tuti esse possent. Atque ita ubi hostes pecuniæ, aut commeatus inopiâ in bello perseverare (quod brevi

fore

fore ſperabat) nequiviſſent; ipſe denuò villas & opida circumjacentia invaderet, & tandem ſive vi, ſive belli tœdio totam vallem victor poſſideret. Hac igitur ſpe ductus, etſi non ignoraret ſibi à Franciſco Duce timendum eſſe: quippe cui neceſſe eſſet, conditionibus pacis fruſtra cum eo tractatis, honoris utilitatíſque causâ rerum ſuarum redintegrationem armis tentare: tamen exiſtimans ipſum ob ingentem pecuniam, pauloante Cæſari numeratam, ita exhauſtum eſſe, ut non niſi poſt multum temporis ad bellum gerendum neceſſaria in promptu habere poſſet; expeditionem in Volturenos ulteriùs differre noluit. Quin ut majorem hoſtibus terrorem incuteret, quocunque proficiſcitur, varios rumores jactat, impulſore & auctore Franciſco Sfortiâ bellum ſe moliri: quod quidem Rhætis atque Helvetiis (ut utraque gens eſt ad ſuſpicionem proclivis) tanto magis perſuaſum eſt, quanto id veriſimilius erat: cùm Rhæti Clavennæ & Volturenorum valles temporibus Ducis Maximiliani Sfortiæ nullo legitimo jure, ſed quia ipſis ob vicinitatem & locorum fertilitatem utile erat, occupaverant. Acceſſit inſuper ad confirmandam hujuſmodi opinionem mors Martini Baulini, eorum Oratoris, qui tunc ad Sfortiam miſſus erat, ad percunctandum, An vera eſſent, quæ Medicæus de bello ipſius juſſu

P 2 nato

nato jactabat: & dum Mediolano Comum versus rediret, de viâ à quatuor ex iis, qui præsidio Mongutii stabant, tractus in proximum locum virgultis & dumis consitum, unà cum filio itineris comite, crudeliter occisus fuerat. Ita ut crederent in ditione Mediolanensi non sine ipsius Sfortiæ voluntate tantum facinus patratum fuisse. Quamobrem Princeps, ne aliena culpa sibi impingeretur, homicidii veritate exploratâ, nuncium ad Rhætos confestim mittit, qui hujusmodi suspicionem purgaret: & ut declararet qualis esset erga eos animi, omnia referret quæ antea per Martinum de explorato Medicæi aduersus eos belli apparatu referri mandaverat. Quibus illi ita credendum responderunt: si per Ludovicum Vistarinum, quem cum magnâ militum manu Comum intrasse ipsius Sfortiæ nomine intellexerant, aut per alium quempiam, loca quæ à Medicæo tenebantur nudata præsidio invaderet; & eum rebus suis metuere, ac ab incœpto adversus Volturenos bello desistere cogeret. Per id tempus Medicæus ad lacus summum pervenerat, statímque vallem ingressus, Morbonium (opidum est à capite Lacus octo millibus passuum) occupat: quod coactâ ingenti fossorum manu vallo & fossâ quàm celeriùs fieri potest, munire, & quicquid commeatus ibi propè reperit, introducere properat. At Voltureni,

reni, qui illo infensiorem hostem non habebant, continuò in armis fuerunt; & ad opidum Sondram, quod supra Morbonium est, sese recipiunt. Ita ut Medicæus longiùs cum suis progredi non ausus sit; præsertim cùm Germani, quos eò evocatos diximus, nondum venissent, quos postea Bernardus Cardinalis Tridentinus, pro Ferdinando Romanorum Rege agens, in Sfortiæ Ducis gratiam, ad illum transire prohibuit. Interea Rhæti, audito bellico Medicæi apparatu, coacto domi concilio, non ampliùs tolerandam esse ejus audaciam decernunt: neque satis esse existimant, ab injuriâ suos tutari, nisi hostem perpetuum, eundémque infensissimum, usque ad extremum excidium persequantur. Et propterea ad Helvetios opem in bello adversus Medicæum gerendo imploratum mittunt; quorum octo Pagi, Turregium scilicet, Berna, Clarona, Basilea, Apzel, Scaffusium, Friburgum, & Solodorum, comprobatâ Rhætorum sententiâ, electis Ducibus, & delectu statim habito, magnum numerum peditum conscripsêre: quos ad bellum unà cum Rhætis progredi adversus Medicæum jusserunt. Reliqui, videlicet Vrania, Lucerna, Zurich, Suith, & Vndervaldum: quod superiores octo pagi amplius quàm necesse esset auxilii misissent, bello sese immiscere supervacaneum duxerunt. Atque ita in hanc expeditionem præ-

ter Voltureno Rhætorum & Helvetiorum supra quatuordecim millia profecti sunt. Quocirca Medicæus, qui nunquam crediderat, eos propriis sumptibus bellum moturos, falsâ spe se ductum agnoscens, coactâ prædâ, quam in valle pluribus ex locis fecerat, ad lacum cum suis omnibus, præter eos quos præsidio Morbonii cum Gabriele fratre reliquerat, regressus est: primúmque Mussium rebus omnibus quæ ad sustinendam oppugnationem obsidionémque tolerandam pertinent, firmavit. Mox classem denuo conscendit, ut ad unumquemq; locum quò belli opportunitas exigeret, occurrere posset. Jam Helvetiorum & Rhætorum phalanges Sondram applicuerant; primáque acies Morbonium usque præcurrebat. Quod sentiens Gabriel Medicæus, cùm opidum nondum esset communitum, & milites qui intus erant, ad propugnandam contra tantum hostium numerum sufficere non possent, depopulatâ omni opidanorum supellectile, antequam iter sibi ab hostibus præcluderetur, lacum versus iter dirigit. Itaque ab his qui in classe erant, procùl visus, cum plerisque suorum in navibus exceptus est. Defuêre tamen nonnulli, qui prædam quærentes ad diversa montis loca diverterant, & tardiùs agmen hostium adveniens conspicati, pars dum discedētes suos insequitur, in manus hostium devenit: inter quos fuit Crassus

sus

ſus Centurio, qui in odium Medicæi à Rhætis laqueo ſuſpenſus, vitam finivit: pars meliore conſilio, quoniam totam vallem jam hoſtes tenebant, per ardua montium abſcedens evaſit. Expulſis è valle undique Medicæi copiis, Rhæti unàque Helvetii iter capeſſunt ad arcem Muſſii: quam primùm circuire; mox loci munitionem diligenter luſtrare cœperunt, ſi qua ſpes eſſet expugnationis: cúmque arci montem oppoſitum conſpexiſſent, ex quo mœnia quaſſari poterant; eò tormenta & machinas, licet difficillimis ſubvectionibus adduxerunt. Sed cùm ea oppugnatio in dies remiſſiùs fieret: hinc occaſione factâ, Medicæus navibus Muſſium profectus, culmen aſſcendit; expugnatíſque hoſtibus, machinas per montis præcipitia devolvit. Dum hæc agerentur, Franciſcus Sfortia, qui decreverat non modò Rhætis & Helvetiis ſuſpicionem, cujus ſupra mentionem fecimus, non relinquere; ſed etiam occaſionem oblatam non amittere, Ducatus ſui redintegrandi; alium oratorem ad eorum in exercitu duces mittit, qui ſignificet, etſi nullius magis quàm ſuâ interſit. Medicæum exturbari; tamen bellum ſibi inchoandum viſum non fuiſſe, niſi priùs de ratione belli gerendi, & de locis per Medicæum occupatis conveniſſent. Proinde Oratorem conditiones afferre, ſuper quibus quid in hujuſmodi re cum ipſo agendum ſit,
delibe-

deliberare possint. Rhæti unáque Helvetii tunc primùm Medicæi vafrè factum agnoscere, & de Sfortiæ erga ipsos optimâ voluntate non ampliús vereri. Quare octo ex primoribus qui in exercitu erant deligunt, qui Mediolanum proficiscantur, & quomodo melius eis videatur, fœderis adversus Medicæum percutiendi potestatem tradunt: quod postea iis conditionibus initum est; ut Franciscus Sfortia tot milites conscribi curet, qui numero & virtute Medicæi copiis superiores sint; naves quoque tam onerarias, quàm ad celeritatem aptas, quæ Comi èrant, quamprimùm esse instaurandas, aliásque insuper fabricandas; curandúmque imprimis, ut remiges non desint: ita ut non minùs in navali, quàm in terrestri negotio res secundos exitus habere possit. Reliqua etiam, quæ ad prosequendum bellum pertineant, per ipsum Sfortiam esse præparanda. Rhæti autem & Helvetii duo millia tantummodo peditum cum eorum ducibus deligant, qui usque ad finem in bello perseverent, illíque pareant, qui per Sfortiam Ducem toti rei bellicæ Præpositus fuerit: quorum mille & ducentis stipendium ab ipso Sfortiâ, reliquis octingentis à Rhætis & Helvetiis numeretur. Cæterùm quicquid locorum ante præsens bellum à Medicæo tenebatur, Sfortiam recipere debere: modò tamen Rhenensium triginta mil-

ſia intra triennium æquis portionibus perſolvat, pro ſumptibus hactenus per ipſos in bello factis: ac Muſſii arcem poſt confectum bellum ſtatim diruat, tanquam ipſis odioſam & deteſtabilem, ac propter quam toties de rebus ſuis periclitati ſint. Quibus peractis, Sfortia, ut ſuos adverſus Medicæum magis irritaret, publicè edicit, Ne quiſquam ex hoſtibus captivus fiat: magnáque proponit præmia, ſi quiſpiam Ioannem Iacobum Medicæum, aut aliquem ex fratribus occiderit, vel vivum comprehenderit; quod tamen nemo inventus eſt qui patrare auſus fuerit. Per eos dies Carolus Cæſar, qui in Belgicâ inferiore tum agebat, certior redditus, Helvetios & Rhætos, exceptis paucis, domum remeaſſe, ut & ipſe incœpto bello fomenta adimeret, Medicæo ſcripſit, ut Hiſpanos quamprimum dimitteret. Hiſpanorum autem ducibus, ut nullâ interpoſitâ morâ diſcederent; nec ſe ampliùs hujuſmodi bello immiſcerent. Quod quidem jamdudum ipſi cupiebant. Nam cùm ſe magnâ ſpe dejectos perſpexiſſent ex parum felici belli principio, legitimam cauſam diſcedendi ex Cæſaris juſſu eis habere viſum eſt: neque id tamen Medicæo moleſtum fuit: quippe qui mutatâ rerum gerendarum ratione, nil niſi quomodo bellum trahere poſſet, meditabatur. Quod facilè ſucceſſurum ſperabat, ſi claſſe, quâ tum ſuperior erat,

Q hoſtes,

hostes in dies infestare non intermitteret: & Leucum ac Mussium, quæ parvo præsidio contineri poterant, tueretur. Hac igitur factâ deliberatione, instructis duabus & viginti navibus, totum lacum Larium percurrit: & quicquid commeatus in unaquaque regione lacus reperit, partim Mussium, partim Leucum mittit: homines etiam quotquot nanciscitur, comprehendit ad usum remorum. Interea Ioannes Baptista Specianus à Franciscо Sfortiâ delectus erat, ut huic bello assisteret, provideretque, ut naves quæ Comi erant, armarentur; remiges, fabri, operarii, commeatus, arma, tela, vecturaéque, & alia ad bellum opportuna non deessent. Atque ita Comum veniens, quinque peditum cohortes cum suis Centurionibus ad arcem Mongutii adduxerat, ex quâ præsidium ab hoste deductum fuerat, ut Leucum & Mussium cum toto lacu commodiùs tueretur. Sed postea inopinato exercitus Helvetiorum & Rhætorum discessu rebus suis magis Medicæus confisus, iterum præsidium introduxerat, nihílque magis laborabat, quàm ut commeatu quoque arcem muniret. Quod quidem difficillimum erat: tum quòd eo anno in totâ Cisalpinâ Galliâ maxima fuerat annonæ caritas; tum quòd maturæ in agris nondum erant segetes, & circumjacentium villarum accolæ metu Helvetiorum, qui usque ad ea loca

loca venerant, cum jumentis & or... supellectile, in diversas regiones abierant: ita ut subvectionum usum aliunde habere opus esset. Sfortiani igitur, quoniam arx præsidio firmata erat, in villâ ad duo milliaria propinquâ substiterunt, donec oppugnationi necessaria pararentur. Cæterùm Sfortia, ne Vistarinum à negotio lacus dimoveret, Alexandrum Gonzagam tribunum peditum deligit, qui expugnandi Mongutii curam gerat. Mittit insuper Comum Alexandrum Bentivolum, ad quem totius belli gerendi summa referatur. Apud Ocellanos verò, summarum Alpium incolas, cùm præter Præfectum & sex aut octo ad summum in arce nullum alium esse cognovisset, eò cum mandatis Franciscum Cribellum, unum ex aulicis suis ire voluit; qui misso intra arcem tubicine, Præfecto nunciari præcipit, nisi statim Francisco Sfortiæ Duci arcem reddat, omnem salutis spem, cùm in potestatem ejus venerit (quod haud diu poterit differre) illi esse relinquendam. Quamobrem Præfectus diffisus auxilium sibi ob longinquitatem itineris missum iri, arcem Cribello reddidit: qui postea totâ eâ regione Francisci Ducis nomine potitus est. Interea Vistarinus cum classe, quæ Comi erat, Minatium opidum in sinistrâ lacus ripâ situm, ad circiter viginti milliaria proficiscitur: eòque etiam Helvetiorum & Rhætorum duo

 millia,

millia, quæ ad gerendum unà bellum remanſe-
rant, per adverſum montem terreſtri itinere ire
contendunt. Et quamvis & numero & robore
navium Medicæum æquare non poſſet, tamen
Sfortiana claſſis præſidio ſuorum, qui juxta lacus
ripam ſtativa habebant, tuta erat: & Medicæi
naves, ut antea, diviſim opida & pagos tutò ad-
navigare ad agendam prædam non poterant.
Nam ſiquam Sfortiani ex eis proſpexiſſent pro-
cul à reliquis, in eam invehebantur, ſtatímque
poſtquam conata perfeciſſent, Minatium ad
ſuos revertebantur. Per eos dies cùm Mongutii
oppugnatio redderetur difficilior; quoniam ho-
ſtes aggerem quindecim pedes latum, qui muros
altitudine æquabat, ante foſſam arcis exſtruxe-
rant; ita ut tormentorum ictus mœnia contin-
gere non poſſent: Gonzagæ & Sfortianis viſum
eſt, ipſum aggerem operariorum manu ſuffodere,
donec effoſſo fundo totus rueret. Quo in opere,
cùm multos dies conſummere neceſſe fuiſſet,
Medicæus occaſionem nactus, omnes ſegetes,
quæ jam matureſcebant, ad multa milliaria cir-
cumjacentes, intra Leucum comportari juſſit.
Interea Comi quamplures naves refectæ erant,
novæ etiam ædificatæ, atque plura minora navi-
gia ex Verbano lacu carris impoſita Comum ad-
vehebantur, & remigum coactus erat ingens nu-
merus, nihílque Sfortianos quin lacus aggrede-
rentur

rentur expeditionem, demorabatur, præterquam Mongutii expugnatio: quam quidem Bentivolus ſedulò procurabat; & fermè quotidie in castra commeabat ad urgendam hoſtilis aggeris demolitionem. Quâ tandem perfectâ, cùm omnes Gonzagæ copiæ, quibus additæ erant duæ Rhætorum cohortes, in armis eſſent, ad arcem coronâ invadendam, ipſéq; Bentivolus ſpectator & hortator operis adeſſet, ferreis pilis arx peti cœpta eſt: jámque fortiſſimus quiſque Sfortianorum aggerem è regione arcis erectum conſcenderat, párſque ingentibus ſcutis, pars cratibus terrâ oppletis tecti, hoſtes è muro totis viribus ſummovere conabantur; dum alii ex ſuis murum ſuffoderent, alii per quaſſata tormentis mœnia iter ſibi intra arcem facerent. Sed hoſtes obducto intus vallo, à telis noſtrorum tuti, ingentia ſaxa, ſudes, rotáſque plauſtrorum & quamplura magni ponderis ferramenta tanta vi demittebant, ut Sfortiani, ter irrumpere conati, ter conati ſint gradum referre. Igitur cùm ſupra octuaginta è fortioribus cecidiſſent, multi etiam eſſent ſaucii, reductis in caſtra militibus, viſum eſt, rem in alium diem differre. Sed Nicolaus Pellicionus arcis Præfectus, cui ſatis erat, dum hoſtes Mongutium oppugnarent ſpatium Medicæo dediſſe communiendi Leuci, perrupto arcis muro, ab eâ parte quâ Rhæti ſtationem agebant, per

noctem cum suis omnibus tanto silentio evasit, ut ne ab excubitoribus quidem strepitus quispiam abeuntium fuerit auditus. Medicæus derelicto à suis Mongutio, cùm minimè dubitaret, quin hostes ante omnia lacus expeditionem aggrederentur, sine quâ Leucum, aut Mussium tentare non possent; antequam Sfortiana classis Comi instructa esset, navibus Minatium adversus Vistarinum contendit: sed cùm paratum invenisset, populatus quicquid in villis juxta lacum repertum est, Leucum redit. Dum hæc agerentur, jam classis è portu Comensi, instructa omni belli apparatu, exierat: & loca ad ripam lacus posita imperata Sfortianorum faciebant. Quocirca Medicæus, ne quidpiam, quod sibi auxilio esse posset, intentatum relinqueret, nuncios mittit ad Carolum Cæsarem, Ferdinandúmque Romanorum Regem, qui significent, nunquam per ipsum stetisse, nec stare, quominus res cum Francisco Sfortiá Duce honestis quibusvis conditionibus componeretur: oraréque etiamnum ipsos Reges, ne onus tractandæ compositionis aspernentur. conducere enim tum ad honorem ipsorum, tum ad Italiæ commodum, hujusmodi bellum terminari. Alios insuper nuncios in Gallias ad Franciscum Regem cum mandatis ire jubet; qui edoceant, quanto ei usui sit futurum, si arma in Mediolanenses

nenſes transferre voluerit: habere ſe Leucum & Muſſium, duo munitiſſima loca, quæ ei exhibeant cum claſſe in Lario lacu, non negligenda. Et quamvis non deeſſent qui Regi ſuaderent, ne oblata ſperneret; tamen hujuſmodi poſtulatis nunquam auſcultavit. At Cæſar, qui omnem novandarum rerum in Italiâ occaſionem tolli cupiebat, poſtulata ipſius Medicæi ad ſe miſſa, ad Franciſcum Sfortiam porrò remittit; hortatúrque etiam atque etiam inſpiciat, nequa honeſta compoſitio reſpuatur. Quod quidem tum ob alias cauſſas, tum imprimis ut Cæſari obſequeretur, Princeps libenter effeciſſet, ſi per oblatas conditiones, & honori ſuo, & fœderi cum Helvetiis inito, fuiſſet conſultum. Itaque quando neceſſe eſſet bellum proſequi, decretum eſt, ut Viſtarinus ad opidum Orobiorum in ripâ Larii, Mandellum nomine, quod quatuor paſſuum millibus à Leuco abeſt, cum claſſe ſe recipiat, provideátque, ne Medicæi claſſis ſuperiora lacus loca petere poſſit. Alexandro verò Gonzagę negotium injunctum eſt, à terrâ Leuci circumvallandi: paucíſque diebus pontem lapideum, quo amnis Abdua in fine lacus conjungitur, duobúſque Caſtellis ab utraque ripâ munitum eſt, Sfortiani per vim expugnant. Poſtmodum, quoniam paulloante Medicæus armamentis pleraſque exuerat naves, remigúmque & militum bo-
nam

nam partem dimiserat, Sfortiæ visum est, quando omnia ad trahendum bellum tendere viderentur, ob rei nummariæ penuriam, jam circumsesso hoste, aliquam partem classis & militum suorum absque periculo posse dimitti. Quod quidem postea malè cessit. Nam cùm nonnulli Centuriones & Duces Sfortiani stipendia militum fraudarent, lucrúmque in proprios usus averterent; brevi contigit, ut, Medicæus, præter eas naves, quas intra portum Leuci armatas retinuerat, alias etiam, quæ extra religatæ ad mœnia remanserant (quoniam portus omnium non esset capax) armaret; militúmque operâ, pro remigibus in eis uteretur: quibus Mussium & ad pleraque lacus loca rursus proficiscitur, & partim vi, partim obsequio homines ad parendum cogit. Nec satis ei fuit, lacu potiri, nisi etiam terrâ cum hoste decertaret. Vistarinus, ut supra diximus, cũ Italis peditibus circiter quadringentis, ac manu Rhætorum & Helvetiorum Mandelli stativa habebat, classémque suam non modò curabat, sed observabat etiam, si occasio daretur quâ hostili noceret. Gonzaga verò cum reliquis copiis castra posuerat quingentos fermè passus à Leuco, quæ fossâ & vallo quotidie muniebat: noctúque non solùm, sed etiam interdiu unà ex cohortibus ad munitiones semper excubabat. Cæterùm quemadmodum naturâ

fit in

sit in omnibus rebus, ut ad res peragendas nemo sit, qui in principiis majorem diligentiam quàm postmodum incohato opere non adhibeat: ita excubiæ Sfortianorum, in quibus primis diebus milites & duces erant diligentissimi, remissiores postmodum fiebant. Quod ubi per speculatores Medicæus cognovit, audendum ratus, cum suorum manu per noctis silentium navim longam conscendit; cúmque juxta ripam lacus è regione castrorum hostium constitisset, jussis remigibus in anchorâ cum navi stare, ipse cum militibus in terram desilit: fortéque Gonzagæ excubitores, quos habuit obvios, tam celeriter obtruncat, ut spatium non habuerint, suis adventum hostium significandi. Quocirca parvo negotio munitiones hostium transgressus, tota castra metu, cæde, & fugâ replet. Ipse rectà ad hospitium Gonzagę pergit; quem statim comprehendit intra cubiculum. Audito tumultu, plurimi ex Sfortianis ad Gonzagę hospitium protinùs accurrerant: quod ubi hostium plenum senserunt, nemo fuit qui non potissimam salutis spem in fugâ poneret. Quare Medicæus, trucidatis nonnullis, qui intra tabernacula & domos reperti sunt, non insequendos per noctem ratus eos, qui in fugam se conjecerant, tormenta hostium Leucum versus hominum manu agere instituit. Et quia id difficillimum prę eorum magnitudine

& gravitate erat; ut prope opidum perventum est, in fossam, ne ea hostibus relinquere cogeretur, præcipitari jussit. Recepit etiam per hujusmodi tumultum pontem Leuci lapideum, de quo suprà diximus, iis qui in præsidio erant, adeò ex clamore & strepitu nocturno perterritis, ut neminem suorum è cæde superfuisse rati, fugâ salutem quæsiverint. Hoc successu Medicæus non minùs à terrâ quàm à lacu obsidione solutus erat; nisi Ludovicus Vistarinus, qui Mandelli stativa habebat, cognitis quæ per noctem ab hoste gesta essent, relictâ suorum parte ad classis custodiam, ipse cum reliquis primâ luce ad castra Gonzagæ accurrisset; quem ubi captivum intra Leucum adductum fuisse intellexit, plerosque ejus milites qui in diversa loca nocturno tempore aufugerant, iterum coegit. Mox castra & munitiones, siquæ ab hoste dissipatæ fuerant, refici jussit: imprimísque duo tormenta, quæ usque ad fossam opidi agi propter temporis brevitatem non potuerant, reduxit in castra. Atque ita eodem die obsidionem prout antea erat circa Leucum restituit; & post paucos dies pontem etiam Leuci per vim recepit. Itaque Medicæus nullam levandæ obsidionis commodiorem viam existimans, quàm numerum militum suorum augere, quibus hostes summovere posset, cum Cæsare Neapolitano, qui in superioribus

bus bellis peditum Chiliarchus cum Antonio Levâ fuerat, convenit, ut quotquot nactus esset pedites è regno Neapolitano, qui in exercitu Cęsareo plurimi tum militabant, Leucum ad se deduceret: qui quidem intra paucos dies supra quadringentos venerunt: neque eorum adventus inutilis fuit. Siquidem eorum operâ post paucos dies Accursinum Laudensem cum cohorte Sfortianorum peditum in vico Malgrato, qui in alterâ lacus ripâ, è regione Leuci est, noctu per proditionem cecidit. Quo nuncio accepto, Franciscus Sfortiâ statim Hieronymum Cribellum cum peditum cohorte, equitúmque turmâ mittit ad locum Clavate, qui non inde abest amplius quàm duo millia passuum, ad occludendum aditum, ne hostes per eum locum Comensem, ac etiam Mediolanensem agrum invadere possent. Itaque cùm eâ viâ Medicæo quærendi commeatus, quo tum plurimùm egebat, spes concidisset; classe Lacus opida populari aggreditur. Sed quia loca montana & sterilia erant, & quibus res familiaris domi erat jamdudum ob incursiones militum abierant, nullum fermè commeatum præter castaneas, panicum, & pauca hujusmodi reperiebat intra domos pauperum, qui in alienas terras abire cum cæteris ob egestatem non potuerant. Dum autem nonnullæ Medicæi naves Mandellum prætervehèrentur,

Vistarinus quando classe suâ hosti transitum prohibere non valeret, tormentis saltem eminus hostium naves infestare non intermittit; fortéque pilâ ferreâ Gabrielem Medicæum, ipsius Ioannis Iacobi fratrem, qui in navi erat, interficit. Paucos etiam post dies cùm Aloysius Borsærius Comensis, cui gubernandi totius Medicææanæ classis munus injunctum erat, è superioribus lacus locis, lembi celeritate, quo vehebatur, fretus, nullo alio præter remiges comite Leucum rediret, in nonnullas Vistarini naves paulò supra Mandellum incidit: è quibus cùm plures scloporum & tormentorum ictus excussi essent, trajecto lembo Borsærius grave vulnus in crure accepit. Quod ubi remiges perspexerunt, metu perculsi, abjectis remis, ipsum jam semianimem, & qui paulò post vitâ excessit, séque ipsos in manus hostium tradiderunt. Vtrunque casum gravissimè Ioannes Iacobus tulit. Nam Gabrielem supra cæteros fratres amore prosequebatur: & Borsærio, ob summam rei navalis peritiam, unicè confidebat. Nec desunt, qui existiment eum adeò animo consternatum fuisse, ut amissis iis duobus, quorum potissimùm operâ in bello usus semper fuerat, nullam nisi tristem rebus suis exitum accidere posse postea crediderit. Interea dum hæc agerentur, Augustinus Ferrerius Antistes Vercellensis, qui sæpius ad Franciscum

ciscum Sfortiam Ducem venerat, hujus rei componendæ causâ, denuò ad eum rediit: cúmque plurimas adduxisset rationes, quarè non minùs ipsi, quàm Medicæo expediret rem aliquibus honestis conditionibus componi, neque ad id alienum offendisset Principis animum, Io. Angelum Medicæum ipsius Ioannis Iacobi fratrem Mediolanum ad se quamprimùm venire curat, qui in initio belli, quod armis tractandis minimè assuetus esset, in Taurinos abierat, & à fratre discedens habuerat mandatum, totius controversiæ, si qua daretur occasio, cum Sfortiâ componendæ. Is igitur quamprimùm Mediolanum venit, adhibito Marino Caracciolo, qui Caroli Cæsaris Legatum Mediolani agebat, evocatísque è castris duobus Helvetiorum Rhætorúmque Ducibus, ut in re communi adesset, cum Francisco Sfortiâ ad has conventiones devenit; ut Ioanni Iacobo ipsius fratri quinque & triginta aureorum millia exsolveret: è quibus decem millia in præsens, reliqua æquis portionibus in annos duos numerarentur: & ne quod debitæ pecuniæ solvendæ impedimentum afferri posset, sponsores darentur idonei extra ditionem Mediolanensem. Præterea Princeps eundem oppido quopiam donaret, cum reditu annuo saltem aureorum mille. Tormenta insuper bellica, & res omnes ipsius & fratrum non solùm expor-

tari fineret, sed etiam jumenta & vehicula, quibus id fieri posset, præberet: bona quoque jam publicata restitui juberet, & præteritorum oblivio esset. Ioannes autem Iacobus intra decimum diem, nisi interea insignem aliquam occasionem rebus suis faceret, arcem Mussii Leucúmque redderet. Cúmque uterque ad pactorum observationem scripto, & jurejurando sese obstrinxisset; pro iis quæ ad Sfortiam pertinerent, Caracciolus & Maximilianus Stampa arcis Præfectus spoponderunt: Io. autem Angelus tanquam obses fœderis in custodiam traditus est: ita ut ipsi luendum esset, si frater promissa rata non haberet. Re igitur in hunc modum compositâ, Medicæus, cùm bellum ad decimum mensem protraxisset, Leucum, arcémque Mussii Francisco Sfortiæ reddidit: cujus jussu arx ipsa Mussii, quæ tantorum malorum occasio fuerat, post paucos dies excîsa est.

FINIS.

ERY-

ERYCI PVTEANI ANACEPHALÆOSIS MEDICÆANA, TANQVAM FVSIOR EPITOME,

E Marginibus voluminis in conſpectum unum congeſta.

Inſerti numeri ad paginas referuntur.

ANACEPHALÆOSIS LIBRI I.

5 QVERVLVM *de naturâ ſuâ genus humanum, & inertiæ blandiens,*[4] *præſentia faſtidit, remota quærit, quaſi meliora. Sed Rerum & Ingeniorum viciſſitudo eſt: nec deficit, aut deſinit virtus, ſed latet, invidiâ aut ignorantiâ ſepta. Sic & Hiſtoria impeditur,*[5] *tanquam vilis, aut ambitioſa; ſed ab ignavis. Hi, ut neſciantur, vivunt, otio immortui. quiſquis rectè agit, æternus eſt: & natura talis, atque indefeſſa, viros omni ævo produxit, virtutéſque; etiam noſtro, ſiquis deſcribat.*

Ego

Ego id audeo, in Historiâ Cisalpinâ, & pro munere injuncto. Opus hoc ipsum bellicum est: Vir, qui celebratur, nuper magnus; nunc ut famæ aptus, ita veritatis testimonio dignus; nec sejunctus ab Insubrum fortunâ, qui in bella sua penè Europam traxêre, ut provincia tandem unius Cæsar potiretur. [7] *id verò auxilio quoque* IO. IACOBI MEDICÆI, *qui hic dicitur; odio quorundam jactatus, cùm elogia non ambiret; imò oblivione propemodum mersus, cùm majora fide gereret. Nunc in lucem redit, etiam veteris militiæ miraculis asscribendus:* [8] *in exemplum Historiæ & Posteritatis; ut sciant omnes, quâ industriâ fama constet, & fortuna corrigatur. Si compendium placet:* MEDICÆVS *stirpe nobilis, indole militaris,* [9] *exilio honestus, manu fortis, ingenio callidus, audaciâ felix, militiâ clarus: voto sapiens, mediocrem fortunam maximæ præposuit, & familiam illustravit,* [10] *frater Pontificis* PII QVARTI, *avunculus* D. CAROLI BORROMÆI. *Gens* MEDICÆI *Mediolani inter primas. Pater Bernardus, Vir egregius, & equestri dignitate manceps:* [11] *mater è Serbellonis. Fratres quatuor: sorores duæ. Claritas prodigio significata,* [12] *sed in familiâ non permansura. Pater, circa educationem diligens, non segnem filiorum indolem expertus.* IO. ANGELVS *togam armis præfert, Iurisconsulti titulum capit, in Collegium Mediolanense adoptatur, fit Pontifex Maximus.* IO. IACO-

IACOBVS [13] *arma togæ anteponit, egregiè se gerit & exercet; & hostes invenit. Circumventus, graviter vulneratur; sed evadit,* [14] *& contemnit plagas, dolore major. Nondum percuratis vulneribus, adversarium conficit, & exilium amplexus, ad lacum Larium secedit, Gibellinis adhærens. Amicos facit,* [15] *ad omne robur corpus animúmque durat: suos retinens, aliorum mores corrigit. Vivere satis non erat, innotescere voluit, atque imperio eminere. Sed occasio adhuc deerat: ea è mutatione rerum nascitur. Franciscus Rex provinciam armis subigit:* [16] *hostem victorem Maximilianus Sfortia in Galliam sequitur, patris fortunam voluntario dedecore adumbrans; velut captivus, quia vivendi subsidia suppetunt. Provincia violenter administrata; & tam indigenæ, quàm Galli nocent, impunitate audaces. Iuventus ferox:* [17] *Præfecti juris avari. Suo scelere alienâ infamiâ Insubres Rempub. lacerant. Imperium promiscuis vitiis quassatum, libidine eversum.* [18] *Plerique boni nobilésque in exilium vel spontè eunt, vel pelluntur: à Medicæo excepti, arma in Gallos sumunt. Simul urbes ad rebellionem pronæ, incitante Morono, & Franciscum Sfortiam principem cupiunt,* [19] *Maximiliano neglecto. Omnium ardorem vincunt exsules. Medicæus Mediolanum intrare ausus, conjuratos adit: item tabellarium hostium interficit,* [20] *& epistolas rapit. Rebellio decernitur. Tridento Moronus venit,*

 cum

cùm Medicæo Rhegium Lepidi se confert, & vix insidias evadit. Sfortiani, & alibi infelices, frustra Comum tentant.[21] *Conjuratio à Palavicino detecta: is supplicio vitam finit; item Mattius, plurésque conjurati. Pontifex & Cæsar pro Sfortiâ in Gallos consurgunt. Belli duces, Prosper Columna, & Fredericus Gonzaga: exsulibus Moronus praeest, is inter omnes Medicæum æstimat, quia fortem,*[22] *& simul modestum. Galli, duce Lautreco, bellum capessunt, Abduæ ripam muniunt; à Medicæo nocte oppugnati,*[23] *& impediti, cedunt hostibus, & Mediolanum se recipiunt. Insequuntur Cæsariani, sine morâ mœnia tentant, primiq; exsules penetrant.*[24] *Trivultius capitur: in urbe Medicæus pugnat. Cives ancipiti consilio hærent; quippe capite destituti: utrinque fortunam pensitant, & in Gallorum partes inclinant. Probibet Medicæus, oratione,*[25] *& simul exemplo; urbisq; captæ velut auctor fuit. Sfortia imperium capit, adhuc bello districtum:*[26] *rempublicam ordinat, viris fortibus præmia donat; etiam Medicæo, sed Moroni callido instinctu. Galli urbe, non provinciâ pulsi, belli fortunam sustinent, circa lacum Larium feroces. Hujus Præfecturam Medicæus capit,*[27] *favore suffragióque omnium, & virtutis occasione æstimat. In administratione strenuus, & simul severus, Mattii mortem ultus est. Minatium exurit,*[28] *in hostes ubique sævit, sed justâ caussâ stimulatus. Ergo crudelitate vicit Guelfios; atque contrariam*

riam

riam factionem virtute erexit: in suos benignus, in amicum defunctum pius. 29 *A Gallis Rhatos Helvetiósque avertit: Lautreci classem insidiis petit, & in portu Mußiano incendit. Gallos repugnantes superat, & in fugam conjicit; vim & flammam opido abstinet.* 30 *A Morono major apparatus, & cum classe Hermes Vicecomes mittitur, infausto eventu. Lautrecus pugnæ avidus, naves contrà instruit, militésque cohortatur. Educit classem,* 31 *Bilacium venit, & imparatum Hermetem adoritur. Is navibus desertis, turpiùs fugit, quàm non pugnavit: penè captus, ni casu superveniens Medicæus, terrore Gallos perculisset. Lautrecus igitur lacum vindicat, acriúsque ad bellum accingitur: Turnium copias ducit,* 32 *Comensibus infestus. Sfortia surgentem è lacu tempestatem reprimere statuit, imperio Medicæi usurus, itémque Claravillii; qui Comensi Præfecturâ ornatur, & malignè expeditionem trahit, in rem suam callidus.* 33 *Ergo Medicæus, collegâ neglecto, militem undique congregat: Turnum, hostésque petit. Claravillius, ne à victoriâ excludatur, eodem advolat; tam pugnâ astutus, quàm morâ malus. Hinc gravior impetus, æmulatione irruentium.* 34 *Victi Galli; opidum excisum, contumaciæ pœnam dedit. Medicæus, milite dimisso, stationem suam petit, à latronibus occupatam.* 35 *Hos adoritur parvâ manu, & expellit. Galli à strage animosiores, lacum turbant, omniáque infesta*

 habent.

habent. Lautrecus, auxilia adducturus, in Galliam abit. 36 *Sed interea induciæ à Fusio cum Sfortiâ initæ: arces traditæ. Mussium Guelfii, exsuléſque retinent, & ſcelere vim exercent: repreſſi à Medicæo, tamen latrocinantur; novas etiam inſidias impietate declinant.* 37 *Medicæus igitur Muſſio parcit, & à prædâ ſuos continet: quin & gloriæ virtutiſque memores reddit.* 38 *Miles obſequens, dicentis exemplo fortis eſt. De obſidione arcis Muſſianæ cum Sfortiâ actum à Medicæo; rei neceſſitas expoſita,* 39 *ſed rejecta. Urget ille tamen, & Columnam impellit: ab eo milites miſſi, & tormenta. Quia Rhæti obſidioni favent,* 40 *ſubſidia Sfortia addit. Latrones tamen intrepidi, loci fiduciâ; & obſtinati, quia tanquam ad pœnam obſeſſi, quia arx montis & munitionis beneficio inexpugnabilis. Agit tamen ſatagitque Medicæus, etſi modico eventu. Morâ tandem laſſantur hoſtes; quia ſubſidia deficiunt, & inedia obrepit,* 41 *deſtruente paciſcendi tempeſtivitatem pertinaciâ. Præfectus avaritiâ expugnatus, milites ad deditionem adhortatur. Hi prompti, præter exſules, pœnæ metu perturbatos, fruſtra tamen auſos refragari.* 42 *Sfortiani interim deliberant de diſceſſu, & tumultuantur. Seditio ad ignava conſilia Legatum cogit; ſed Medicæum affligit. In fatis erat, arcem capi. Præfectus deditionem per captivum inſinuat.* 43 *Is Aduncum properat ad centurionem ſuum, & mandata explicat. Medicæus nuncii.*

nuncii consors, animum erigit, & spem obtinendæ arcis concipit, audaci consilio ad victoriæ totius gloriam anhelans: centurionem excitat, 44 *ut in arcem unà ascendat, & cum hoste paciscatur. Audet centurio: paritérque eunt, ab arbitris securi. an ausu laudabili?* 45 *certè successu felici. Medicæus in primâ arce sermonem cum stationariis miscet, adhuc ignotus: conviciis proscinditur, nec movetur.* 46 *Responso fortis intrepidúsque, confundit calumniatorem, animósque omnium vincit, & percellit. De deditione agit, & peragit; atque apud Sfortianos* 47 *pacta valuerunt. Arx traditur, Latrones discedunt. In munitionibus* XXII. *tormenta inventa. Medicæus frustra dolo præfecturam captans, ad petitionem descendit: sed vota suspensa sunt, aliúsque interim missus, qui vicario munere arci præsit. Fata verò aliam viam sternunt.* 48 *Astor Vicecomes, Sfortiæ inter amicos, Morono infestus, plusculum sibi sumit, & favorem populi captat, dissimulante primùm Sfortiâ, deinde remedia frustra quærente. Beneficio Principis audacior, Remp. turbat, & insidias Morono struit. Hic prævenit, cædem deliberat,* 49 *& consilio Sfortiæ confirmatus adornat. Huic facinori Medicæus delectus, tanquam fortis fidúsque. Rei magnitudine attonitus, animo responsóque fluctuat:* 50 *sed Patriæ necessitate expugnatus, cruentam addicit operam, stimulante interim Morono, quà verbis, quà promissis.*

In præmium arx Mußiana venit. Medicæus omißis insidiis, vim parat; consilii facinorísque socium assumit, 51 quo auctore moram quoque damnat. Exploratur occasio, Astor invaditur, conficitúrque. Hinc tumultus dolore confusus, quem populus auget. Percussores elabuntur. 52 De cæde Astoris varia judicia. Sfortia ad simulationem vindictæ compositus, dolorem præfert, & in percussores inquirit. atque interim altiori consilio Medicæum jubet è medio tolli, cùm domestico ipse ferro petitur, idque in itinere. Leve vulnus fuit, & ad fugam percussor celer. 53 Sed Medicæus Mußium mittitur, occidendus: támque funestum imperium litteris, & ignarus nunciat. eas maturo examine pensitans, suspectas habet, imò reserat. Motus exitii viciniâ, dignam vindictâ injuriam censuit, & audaci dolo ad vota assurgit. 54 Refingit litteras, fert, tradit; arcémque obtinet. Callidè à Morono Præfectus excipitur, & exauctoratur. Sed rumor cædis manet, Sfortiámque onerat; 55 mox lenior, quia læsum. Hæc populi natura est, velut ad auram flectitur: pluris periculum Principis, quàm crimen facit. Moronus cui perniciem non attulit, se amicum fingit: talémque Medicæus admittit, injuriæ immemor, ut res stabiliat. Præfecturam igitur Sfortiæ velut nomine administrat, in auxilium undique collecto milite, & simul terrorem.

ANA-

ANACEPHALÆOSIS
LIBRI II.

59 IRTVTI *necessitas stimulus est. Medicæus arcem dolo captam, armis tueri cogitur: Lege & disciplinâ militiam firmat; & obnoxiam sibi juventutem facit,* 60 *lenis, nec auctoritatem emolliens; severus, ut magis ametur. Nosci vult, & sic timeri. Sed in omni numero aliqui mali. Hîc stupro ingenium produnt, & mox puniuntur. Alios inopinato rigore territos pari affectu & facundiâ Medicæus alloquitur,* 63 *& ipso vultu vincit. Ergo disciplina confirmatur; omniúmque animi pulchrâ æmulatione ad virtutem surgunt. Arx quoque muniri cœpta, & proximâ rupes incîdi, difficili conatu, majore sumptu. Medicæus pecuniam humanitate invenit: cùm rapere potuit, rogat.* 64 *Sedulò pro publicâ quiete lacus excubat, rigidus in exules Guelfiósque. Sic dum aliis pugnat, sibi vincit. Subjicit quos, defendit; & amicos habet, quos subjicit; dominus omnium, quia defensor! Sfortiæ tamen nomine, quo ad potentiam abutitur. Ille obstacula parat, & à fraude orditur.* 65 *Confirmat Præfectum, tanquam amicus: deinde magnis promissis evocat, sed tergiversantem, imò renuentem. plus arci, quàm Principi Medicæus fidit. Mox novum à Gallis bellum,*

pro-

pro Sfortiâ Cæsarem, reliquámque in novum fœdus Italiam excitat. Prosper Columna copiis dux datus, diligenter se gerit, positísque ad Ticinum [66] castris, hostem opperitur. Ille copiosus venit, Gauferio duce, & terrorem adfert, cladem infert: hinc cunctantior. Redeunt Sfortianis animi: muniuntur urbes. Has Gauferius aggreditur, [67] Moguntiacum & Laudem Pompejam capit. Comum Leucúmque, quia periclitantur, Medicæus præsidio firmat, suâ quoque militiâ Principi utilis, tametsi læsus. Cremonam porrò hostes petunt, tormentis verberant, & oppugnant frustrà. Nam pluviâ repente effusâ impediti, ac deinceps detenti per plures dies; cùm interim ab obsessis ruinæ implentur. Mox in exercitu penuria obsidionem solvit. Ergo Metropolis petitur, [68] sed infelici quoque molimine: pro Mediolanensibus hiems pugnavit. Deserunt incœptum Galli, Abiatum & Gerlascum Sfortiani recuperant. Et tamen vires instaurat Gauferius, & auxilia petit, ab Helvetiis, quæ tarda fuêre; à Rhætis, quæ impedita. Nam Medicæus, velut explorator omnis fortunæ, ut Principem sibi obstringeret, & vim magis suam quoque extenderet, adventantium [69] incîdit iter, navibus è lacu undique subductis. Rhæti, quia uti lacu non potuerunt, per rupes viam quærunt, Bellanum veniunt, adversum Mussio opidum, & hîc infestum quoque Medicæum experiuntur. Inde vallem Saxinam subeunt; amœnam illam, & origine

gine

gine Turrianorum claram. 70 Horum non alienus memoriam colo. Fuêre principes olim, & in reliquiis tamen majestatem nominis servant. Idem fatum Vice-comites, atque deinceps Sfortias imperio exuit: ne miseri videantur qui dejecti sunt: magnásque alibi familias atque populos concussit. Nequid aeternum aut firmum in rebus humanis esset, vices finésque Deus esse voluit. 71 Verùm meminisse Majorum, ut virtutem imiteris, pulchrum est. Mihi è Turrianis conjux, ex hac liberi: ut boni sint & origine suâ digni, votum est. Progressi deinde Rhaeti, à Sfortiâ oppugnantur; sed dubio adhuc eventu. Novâ igitur industriâ rebus Medicaeus consulit, 72 Rhaetorum fines depopulatur: qua necessitate Theganus copias reducit. Invalescunt mox Caesariani, rem feliciter gerunt, hostésque praelio ex Italiâ depellunt. Sed Rhaeti ad pacem conversi, foedere Patriam vindicant, Medicaeo magis addicti; 73 ut ipse Theganus, vir corpore animóque magnus. Translato in Galliam à Caesarianis bello, Mediolanum peste affligitur, & post arma infelix est. Sed Sfortia Laude Pompeja & Alexandriâ receptis, Arcem quoque Mussianam à Medicaeo urget, & ad bellum movendum excitatur, 74 non bono consilio. Ille enim ut violentiae resistat, in partes Gallorum cum Rhaetis inclinat, misso ad Regem Thegano, qui conditiones ferat. Obsidio Massiliensis frustra eo tempore à Caesarianis tentata, bellum Italiae reddidit. Rex ipse cum exercitu Alpes

transit, 75 Mediolanum à Piscario relictum capit, nec violat: videre quoque differt. Militum manum ad capiẽdum Comum mittit, Rhætis per lacum viam straturus. Hi in auxilium adventabant. Sed Medicæus Fortunam expendens, 76 & nupera consilia damnans, Gallis se opponit. Ad hanc rem pecuniam partim colligit, partim extorquet; & quia Principi impendit, excusatione dignus. Fratrem cum præsidio Comum ire jubet, 77 & Gallos arcere. id factum. Rex Ticinum aggreditur, sed munitam Præfecto Hispano, milite Germano urbem. & hic illius exemplo atque sermone animatur. Galli strenui, muros quatiunt, aditum sternunt, 78 & vi invadunt; sed cum strage rejiciuntur. Obsidio ergo placet, & fluvius ab urbe avertitur, murique nudantur. At repentina vis aquarum aggerem rumpit, & fluvium reducit. Interim Cæsariani vallo & fossâ ripam muniunt: 79 novúmque aggerem hostes moliuntur. Theganus redit, conditiones pactus: alienum jam Medicæum, affectu & oratione mulcet; 80 sed frustra. Contrà Medicæus consilii rationem constanter exponit; 81 à sententiâ verò non abductus, amicitiam illam diremit. Theganus auxilia Regi promissa instruit; & ad terrorem omnia agit. Moroni verò tum industria enituit: is seditionis pericula avertit, Cæsarianos abiturientes retinet, 82 Ticinensibus pecuniam submittit, denique Medicæo Sfortiam conciliat, constanti deinceps amicitiâ; tanquam in odium

Rhæ-

Rhætorum; & conditionibus benignis, Præfecturâ vallis Saxinæ adjectâ, & stipendio assignato. [83] *Medicæus ad omnia intentus, agros Rhæticos depopulari statuit, volente Sfortiâ, & subsidia mittente: quibus ferox, attollit vota, occupaturus quicquid ferro vastaret. Auspicium à dolo est, & Clavennæ arx petitur, incitante situ;* [84] *quem olim Insubres æstimarunt, ut Rhætos cöercerent. Sed frustra: in præsidium cessit, quicquid tanquam obstaculum positum. Gens Patriæ amans, & libertatis, constringi recusat. Atque in hoc horrore Alpium natura ridet,* [85] *& amœnitatis miracula habet: æternas nives, frondosa juga, calvas rupes aut canas, elisas aquas, marmoreas moles, valles opimas, oculorum delicias, fauces, anfractus, fontes, torrentes, pontes, lacus, prata, silvas, securitatem ubique.* [86] *Pro his omnibus Rhæti pugnant; Penates defendunt, divitiásque ab origine vernaculas, ipsi olim victi, nunquam domiti; fortes & opulenti, & sic postea Insubribus feroces, quibus Clavennæ arcem eripuêre; timendi, quia securi. Hanc suam insidiis facere Medicæus cogitat.* [87] *Seliguntur milites, & negotii summa Riccio cuidam committitur, fido & strenuo juveni. is Meram amnem noctu cum suis transit, & per murum ruptum in arcem inferiorem penetrans, in insidiis latet, ut aut in rupem evadat, aut* [88] *Præfectum capiat, arcem extorturus. Etiam dubio consilio fortuna favet: errorem audacia corri-*

git. Præfectus cum filiolo capitur, 89 hostes adhuc suos ignorans. Iussus arcem tradere, aut occumbere, mortem eligit. Sed amplius Riccius minatur; sociósque ad crudelitatem excitat. Ducitur sub mœnia Præfectus, tanquam victima casurus. Uxor ex arce periculum mariti cernens, 90 vim deprecatur, lytrúmque offert. Sed arcem hostis poscit, non alio pretio captivum dimissurus. Ille contrà temnens mortem, uxori constantiam commendat: Arcem servet, maritum negligat: amplius Reipublicæ, quàm matrimonio deberi. 91 Ultimæ circa puerulum minæ, non sine vulnere: quibus permotus Præfectus, & necessitati succumbens, arcem tradit. Scandunt Mèdicæani, & victoriam abscondunt; majora etiam molientes. Aditum silentio & custodiâ muniunt; ipsi latent. 92 Quia Præfectus ad opidum non venit, ad arcem opidani eunt, & capiuntur. Plures eâdem fraude detenti, jam carcerem implebant. Re detectâ, arma Rhæti capiunt, ad arcem advolant, strepitu & conviciis agunt, 93 hostémque eliciunt, nec sustinent. Aucto deinde numero, ingruunt iterum, & in arcem Medicæanos pellunt, obsidéntque, tanquam fame debellandos: 94 Medicæus subsidio venit, difficillimo itinere, milites exemplo suo ducens, ad pugnam prædámque avidos. Clamore & strepitu hostium perculsi Rhæti, 95 fluctuant, & salutem in fugâ ponunt. Insequitur Medicæus, stragémque infert. Sed ipse vulneratus, reducit agmen, 96 & ad bellum excipiendum se parat;

atque

atque adeò inferendum. opidum munit, arcem instruit, & variâ famâ inclarescit. Sfortiâ natum incendium alens, nova subsidia Medicæo decernit, imò mittit; atque ea opportuna, [97] *provinciâ jam commotâ. Quem militem in agrum hostilem Medicæus emittens, prædâ initiat. Veniunt & tertia subsidia, ducente Archiano, sed Medicæo suspecta. Hoc agit igitur, ut divertat. Cum selectis obviam Archiano it, Suricum venit, quò ille jam appulerat; & callidè consilium promens,* [98] *suadet, Divisis copiis utendum esse: has novas in Volturenam vertendas.* [99] *Persuadet quoque. Nova agmina Morbonium ducta. Medicæus Clavennam redit, & à summo lacu sine præsidio iter ingressus, insidias fallit hostium,* [100] *& salvus ad suos, quia solus venit. Rhæti gemino districti malo, & hoste, Bonum factum censent, Theganum revocare. Scribuntur litteræ; morem ille gerit,* [101] *& è Castris Regiis copias suas educit. Tanti Patria erat; quam servare, primam victoriam putavit, summúmque sacramentum. Sed hæc caritas cum turpitudine fuit, imò cum damno, quia cum offensa Regis. Sex millia Rhætorum abiêre, magnum momentum rerum, cùm & animis caderent Galli, & Cæsariani erigerentur. Moronus reliquis Ducibus pugnandi auctor est.* [102] *Instat & Piscarius apud milites, quos flagitantes pridem stipendia lenit, & alloquio promptos reddit.* [103] *Hispani addicunt operam: item Germani, popularium obsessorum*

T 3 *neces-*

necessitate moti. In fatis erat, vinci Regem; & novis dissidiis viam aperiri. Tantum una dies, unúmque prœlium potuit.[104] *Exercitus Cæsaris in duo equitum, quatuor peditum agmina divisus. Rex suas quoque copias contrahit, & munitionibus fidit. Mediâ nocte Piscarius aciem movet, & parte muri dirutâ, in Circum involat. Mirabellum occupatur: prœlium accenditur. Gallos Hispanicus peditatus;* [105] *hunc Helvetii, & in latus invecti equites rejiciunt; sed reversurum. Contrà Germani in cuneatam frontem explitant aciem, gnavitérque pugnant: caduntur equites hostium: item Helvetii. Rex non deficiens animo, generosâ oratione suos fortes esse jubet;* [106] *& simul in pugnam ruit. Omnes tum extrema tentant, & pro Rege omnia.*[107] *Hic impetus ab equitatu Cæsaris frangitur, cũ multâ strage. Reliquus miles vincit vi ferox. Sed Leva magnum rebus pondus addidit, in terga hostium Germanos inducens, & inhærens. Rex equo graviter icto effusus, capitur. Cæteri aut cæsi, aut capti; præter Alenconium, qui cum suis evasit. Octo millia Gallorum, partim in prœlio, partim in flumine absumpti.*[108] *Plerique Duces interfecti. Inconstantem esse fortunam Rex edocuit, in miseriâ tamen speciem majestatis servans. E Cæsarianis septingenti perierunt. Duces fere omnes salvi, sed saucii: imprimis Piscarius, tribus vulneribus pulcher, & victoriæ magna pars. Prœlium clade, & prædâ nobilissimum:* [109] *sed industriâ Medicæi felix: is cùm non pugnaret, vicit.*

VIRI

VIRI
STRENVI ET MILITARES,
Quorum operâ & virtute peculiariter
MEDICÆVS *usus est,*
bello Lariano.

BAPTISTA MEDICÆVS, Io. Iacobi frater, totius Militiæ consors.

GABRIEL MEDICÆVS, item frater, juvenis supra quàm dici potest, strenuus, qui prœlio navali victor occubuit.

GABRIEL SERBELLONVS, Medicæi amitinus, robore & virtute animi egregius, postea bello quoque Senensi clarus.

LANFRANCVS MANDELLVS, cui nupta erat Lucia Serbellona Gabrielis soror.

ANTONIVS MARIA NIGER, Medicæi cognatus, contra fidem ab hostibus datam trucidatus.

ALOYSIVS BORSÆRIVS Comensis, Vir bellicâ virtute præstantissimis, classi Medicæanæ Præfectus, cui & vitam impendit.

RICCIVS Rhætus, arcis Clavennensis Præfectus, quam insigni stratagemate ceperat.

IO. IACOBVS PORRVS, Centurio.

NICOLAVS PELLICIONVS, Centurio, vetus Martis pullus.

ANTO-

ANTONIVS CRIMINALIS, Pellicioni Signifer.

N. CRASSVS, Centurio, à Rhætis interemptus.

DOMINICVS MATTIVS, Centurio.

BAPTISTA GORDONVS, Centurio.

N. PORINVS, Centurio.

DOMINICVS RIATVS, Centurio.

PEDRACIVS HERBANVS, Centurio.

BAPTISTA MEDA, Centurio.

GASPARINVS SARDVS, Miles.

GIBERTVS CASTELMVRVS Rhætus, è primariis, qui ultro capi à Medicæo voluit, ut adesset & adhæreret.

Accesserunt his:

CÆSAR NEAPOLITANVS, Chiliarcha, in Historiis clarus.

GEORGIVS CAPVCIANVS, Equitum Ductor.

N. ELVERA, Centurio egregiæ virtutis inter Hispanos.

N. CARAVACCA Hispanus, Corycæus atque Explorator ævi sui solertissimus.

Multi præterea, quos fama obscura recondit.

STEMMA
TRIPLEX:

I. Io. Iacobi Medicæi,
II. Dvcvm Mediolanensivm,
III. Regvm Galliæ.

In Primo vides Lector, quem deſcribo: ejus Avum, Patrem, Fratres, Sorores, reliquóſque nunc benignæ, rurſúſque iratæ Fortunæ Heredes atque Poſteros: & vides duo præcipua ſtirpis lumina Io. Iacobvm Marchionem Mariniani, & Io. Angelvm Pontificem Romanum; illum ſago, hunc togâ maximum; quorum alter Altemsiæ, alter Borromææ familiæ addictus fuit, ut gemino velut fulcro Domus Medicæa niteretur. Sic igitur in Altemsiis jam, & potiſſimùm Borromæis inclyti Medicæi ſunt, quos & D. Carolvs, & perfectiſſimum ejus hodie ſimulacrum Fredericvs Cardinalis Borromævs, Archiepiſcopus Mediolanenſis, Bibliothecæ Ambroſianæ Auctor, illuſtrant.

In Secvndo Duces Mediolanenſes ſunt; qui præcipuam Hiſtoriæ Ciſalpinæ partem faciunt, & ſciri hic imprimis debent, ut bellorum motuúmque cauſſæ & origines appareant.

In Tertio Reges Galliæ, ſed à Valesiis cenſentur; & qui arma Mediolanenſibus moverint, provinciámque occupârint.

V STEM-

STEMMA IO. IACOBI MEDICÆI, AB EIVSDEM AVO,

QVI fuit IO. IACOBVS MEDICÆVS Mediolanensis, prisco familiæ splendore clarus. Vxor è RAINOLDIS, quorum illustris quoque & nobilis ab antiquo stirps est.

BERNARDVS MEDICÆVS, Vir in Reipub. negotiis ad senium occupatus. Vxor, CÆCILIA SERBELLONA, è cujus fratre IO. ANTONIVS Cardinalis titulo S. Georgij, & ut alios omittam, GABRIEL SERBELLONVS, vir bello strenuus, MEDICÆI nostri alumnus, qui Comites deinde SERBELLONOS dedit. Sed BERNARDO è tredecim liberis quinque filii superstites fuêre, duæ filiæ.

FILII ISTI:

1 IO. IACOBVS MEDICÆVS, Marchio I. Mariniani. Vxor MARTIA VRSINA è Comitibus Petiliani: quæ sororem habuit matrem Alexandri Farnesii Cardinalis, & Octavii Ducis Parmensis. Obiit ἄπαις.

IO. ANGELVS, Pontifex Maximus PIVS IV.

BAPTISTA, cum fratre IACOBO, & pro eo militavit.

2 AVGVSTVS, Marchio II. Mariniani. Vxor BARBARA MAINA, neptis Comitis MAXIMILIANI STAMPÆ.

GABRIEL, qui navali prœlio in lacu Lario Victor occubuit, adhuc adolescens.

CÆCILIA, nupta OCTAVIO GONZAGÆ Ferranti filio. Supersunt liberi.

3 IO. IACOBVS, Marchio III. Mariniani. Vxor CASTALDA, Alphonsi, strenui in Hungariâ bellatoris, Filia.

4 FERDINANDVS, Marchio IV. Mariniani. Vxor filia Senatoris MERZAGORÆ. Fratres, & sorores plures etiam sunt.

FILIÆ

BERNARDI MEDICÆI, CLARA ET MARGARITA.

Quas ipse Frater Io. IACOBVS, cùm Mussium teneret, in matrimonium elocavit,

Vtramque enim Sororem, & simul LVCIAM SERBELLONAM, *amitinam suam, duásque cognatas, egregiâ formâ & pudicitiâ praditas, ad radicem rupis Mußianæ domo in formam monasterii structâ, solicitè & tanquam Vestales habuit, occasionem nuptiarum exspectans. Amitinam igitur* LANFRANCVS MANDELLVS *duxit: cognatam alteram* IO. BAPTISTA CRIBELLIVS, *alteram* NICOLAVS CASTILIONÆVS.

CLARA MEDICÆA, *nupta* WOLFANGO THEODERICO *Comiti Altemsio, Marci Sittici Clarißimi bello viri filio.*

MARCVS S. R. E. *Cardinalis: unde Duces Galesii.*	ANNIBAL, *militiâ strenuus, qui sub Avunculo* IACOBO *adolevit, postea Ecclesiastici exercitus summus Præfectus. Vxor* HORTENSIA BORROMÆA, *Comitis Giberti è secundâ uxore filia.*	GABRIEL.

GASPAR, *Comes Altemsius, stirpis virtutísque avitæ felix propagator.*	MARCVS, *Archiepiscopus & Princeps Saliburgensis.*	WOLFANGVS THEODERICVS, *Comes Gallarati, Vir elegantiis addictus. quicum suaviter aliquando partim Mediolani, partim Gallarati in otio Litterario vixi, cujus & suasu primùm inductus sum, ut* MEDICÆVM *describerem. Ad hunc, & obiter de familiâ est Epistola* XXXI. *Promulsidis meæ. Cœlebs & adhuc juvenis obiit.*

ALTERA

BERNARDI MEDICÆI

FILIA,

MARGARITA MEDICÆA, *nupta* GIBERTO *Comiti* BORROMÆO, *viro ut stirpe nobilissimo, ita vitâ moribúsque integerrimo; qui Patruus fuit mei jam Musageta* FREDERICI *Cardinalis* BORROMÆI, *Antistitis optimi doctissimique, & bono Reipub. atque litterarum nati. E Margaritâ duo filii nati, tres filiæ.*

FILII ISTI:

FREDERICVS *Comes. Vxor Virginia de Ruvere, filia Guidobaldi Ducis Vrbinatium.*

CAROLVS S. R. E. *Cardinalis, Virtus ipsa & pietas, à* PAVLO V. *in Divorum numerum relatus.*

FILIÆ ISTÆ:

CAMILLA, *nupta Cæsari Gonzagæ Ferranti filio, Principi Malfectæ & Vastallæ.*

HIERONYMA, *nupta Fabricio Iesualdo Principi Venusino.*

ANNA, *nupta Fabricio Columnæ M. Antonii filio.*

FERRANTVS II. *Princeps. Vxor* VICTORIA AVRIA *Io. Andreæ Principis filia.*

N. IESVALDVS *Princeps. Vxor ex Avalorum familiâ.*

MARCVS ANTONIVS II. *Comestabilis Regni Neapolitani. Vxor, Soror Cardinalis Montalti.*

PHILIPPVS *Comestabilis. Vxor Neapolitana.*

IOANNA *nupta* ANDREÆ AVRIÆ *Principi.*

CÆSAR. *Vxor filia Virginii Vrsini Ducis Braccıani.*

N. IESVALDVS. *Vxor Bohema è nobilissimâ stirpe.*

M. ANTONIVS III. *Comestabilis. obiit adolescens.*

Illustrissima hæc, vt vides Lector, propagatio est; quam sic utcumque operâ & directione Clarissimi V. IVLI NIGRONI S. I. designavi. Pleniorem nomenclaturam alii dabunt.

STEM-

STEMMA ET SERIES
DVCVM
MEDIOLANENSIVM.

1 IOANNES GALEATIVS VICECOMES, I. *Dux Mediol.* ∞. CCC. LXXXII. *Vxor* ISABELLA CAROLI V. *Gall. Regis Filia: quâ sine liberis defunctâ,* CATHARINAM *patruelem suam duxit,* BARNABÆ *filiam. Ex hac nati,*

2 IO. MARIA, II. *Dux Mediol. à domesticis trucidatus. Vxor è* MALATESTIS.

3 PHILIPPVS MARIA, III. *Dux Mediolan. Vxor* BEATRIX TENDA; *ac deinde* MARIA SABAVDA, *utraque sterilis. E concubinâ* AGNETA MAINA,

VALENTINA *natu maxima, Duci* AVRELIANENSI, CAROLI V. *Gall. Regis filio nupta.* Vide seq. Tabulam. *

BLANCA, 4 FRANCISCO SFORTIÆ *nupta, bellorum deinceps caussa exstitit. Franciscus* IV. *Dux Mediol. fuit.*

5 GALEATIVS MARIA, V. *Dux Mediol. Vxor* BONA SABAVDA. *A* LAMPONIANO *occisus.*

7 LVDOVICVS MORVS, VII. *Dux Mediol. Captus à* LVDOVICO XII. *Gall. Rege, in carcere periit. Vxor Beatrix Herculis Ducis Ferrariæ F.*

ASCANIVS MARIA SFORTIA S. R. E. *Cardinalis.*

6 IO. GALEATIVS, VI. *Dux Mediol. Vxor,* ISABELLA ARAGONIA ALPHONSI *filia.*

8 MAXIMILIANVS SFORTIA, VIII. *Dux Mediolan. In Galliâ obiit* ἄπαις, *ubi liberalitate Regis* FRANCISCI *alebatur.*

9 FRANCISCVS SFORTIA, IX. *Dux Mediol. Vxor* CHRISTIERNA CHRISTIERNI *Daniæ Regis F.*

Post LVDOVICVM MORVM *Provinciam tredecim annos* LVDOVICVS XII. *Gall. Rex armis occupatam tenuit. Post* MAXIMILIANVM SFORTIAM *aliquot item annos* FRANCISCVS *Rex. Post* FRANCISCVM SFORTIAM IO CAROLVS V. *Imperator Provinciam sibi vindicavit, Posterisque tradidit: quæ post* PHILIPPVM II. *nunc sub optimo maximóque Regum* PHILIPPO III. *floret, cum Italiæ quiete. Longa, imò æterna ea sit!*

STEMMA ET SERIES REGVM GALLIÆ, A VALESIIS.

49 PHILIPPVS VALESIVS *Caroli Comitis Valesii Filius, Galliæ Rex* XLIX. *Anno* ∞. CCC. XXVIII. *Vxor Ioanna Burgunda.*

50 IOANNES *Gall. Rex, victus captúsque ab Anglis. Vxor Ioanna Comitissa Bononiensis.*

51 CAROLVS V. *Gall. Rex, Primus Delphin. Vxor Ioan. Borbonia.*	LVDOVICVS *Andegavens. Dux.*	IOANNES *Ambarrorum Dux.*	PHILIPPVS *Audax, Dux Burgundiæ.*

52 CAROLVS VI. *Gall. Rex, Vxor* ISABELLA, *filia Ducis Bavariæ.*

* LVDOVICVS *Aurelianensium Dux, Lutetiæ à* IOANNE *Burgundiæ Duce interfectus. Huius uxor* VALENTINA GALEATII F. *in dotem tulit* ATESTAM *urbem, & sub conditione Provinciam Mediolanensem, si sine liberis frater uterque decederet.*

53 CAROLVS VII. *Galliæ Rex. Vxor Maria Andegavensis.*

CAROLVS *Aurel. Vxor* MARIA *Clivensis.*	IOANNES *Angolismorum Comes. Vxor Maria Burgunda, deinde Margareta Ducis Britanniæ F.*	PHILIPPVS *Virtutis Comes.*

54 LVDOVICVS XI. *Gall. Rex. Vxor Carlotta Sabauda.*

55 CAROLVS VIII. *Gall. Rex. Vxor* ANNA *Ducis Britanniæ F.*

56 LVDOVICVS XII. *Gall. Rex, Dux quoque Mediol. Vxor Caroli* VIII. *vidua.*

CLAVDIA, *quæ* FRANCISCO I. *nupta.*

CAROLVS *Angolismorum Comes, uxor* LVDOVICA *Sabauda.*

57 FRANCISCVS I. *Gall. Rex, Dux quoque Mediol. Ingeniorum Litterarúmque summus æstimator, & fautor, delicium sui seculi.*

58 HENRICVS II. *Gall. Rex. Vxor* CATHARINA MEDICÆA.

59 FRANCISCVS II. *Gall. Rex. Vxor* MARIA *Regina Scotiæ.*	60 CAROLVS IX. *Gall. Rex. Vxor* ISABELLA *Maximiliani Imperat. Filia.*	61 HENRICVS III. *Gall. Rex. Vxor* LVDOVICA LOTHARINGA *Comitis Vademontii Filia.*

Hinc

Hinc ad BORBONIOS *sanguinis jure venerunt sceptra; & post* 62 HENRICVM MAGNVM, *aeterni nominis virtutisque Regem,* 63 LVDOVICVS XIII. *Diadema sustinet; quem Matre* MEDICÆA *nasci Deus voluit, ut Italiæ splendor Galliæ felicitatem augeret.*

CENSVRA.

Historiarum hi libri, à Cl.mo V. ERYCIO PVTEANO, Serenissimorum Belgii Principum Consiliario, & Historiographo Regio conscripti, non mediocrem cum voluptate conjunctam utilitatem habent: ut qui ea contineant, unde Reges ac Principes, Præfecti & Milites, Magistratus ac Populi, meliores vel cautiores reddantur. quem vel præcipuum Historiæ fructum esse M. Tullius testatus est, cùm VITÆ MAGISTRAM eandem appellavit.

GVILIELMVS FABRICIVS *Noviomagus, Apostolicus & Archiducalis librorum Censor.*

AVCTORIS CIRCA PRIVILEGIVM DISPOSITIO.

ERYCIVS PVTEANVS, Civis Patriciúsque Romanus, Serenissimis Belgarum Principibus à Consiliis, Historiographus Regius, & Historiarum Politicaéque in Academiâ Lovaniensi Professor publicus, è Privilegio sibi à Serenissimis

mis Archiducibus anno ∞. IↃC. XIII. XVI. Kal. Iunii concesso, triennalem potestatem facit IOANNI SASSENO, & PHILIPPO DORMALIO, Civibus & Bibliopolis Lovaniensibus, MEDICÆVM SVVM, sive HISTORIÆ CISALPINÆ LIBROS DVOS excudendi ac divulgandi; alios quoscumque sive Typographos, sive Bibliopolas Diplomate Principali ab editione arcens.

TYPOGRAPHVS
LECTORI.

QVod solet fieri, Lector, hic factum: errores aliquot obrepserunt. Sed levissimos notare superfluum esse duxi. Siqui cum vulnere verbi aut sententiæ sunt, eos sic corrige.

Pag. 19. *lin.* 11. *Dele* pænè. 23. 3. *scribe* commilitonibus. 23. 27. Galles. 25. 16. segne. 58. 16. Massiliam. *sic & alibi.* 80. 15. olim licuit. 84. 24. metiuntur. 88. 3. hypæthrum. 100. 20. obnoxia. 108. 1. *in margine exple sententiam,* in flumine absumpti. 118. 18. propugnandum. 125. 20. ter coacti sint. 132. 25. nullum. 151. 20. præstantissimus.

